

7 June 50

Erstf. hrsg. von der  
R. I. - 10

84

11-60

4. Januar 1910

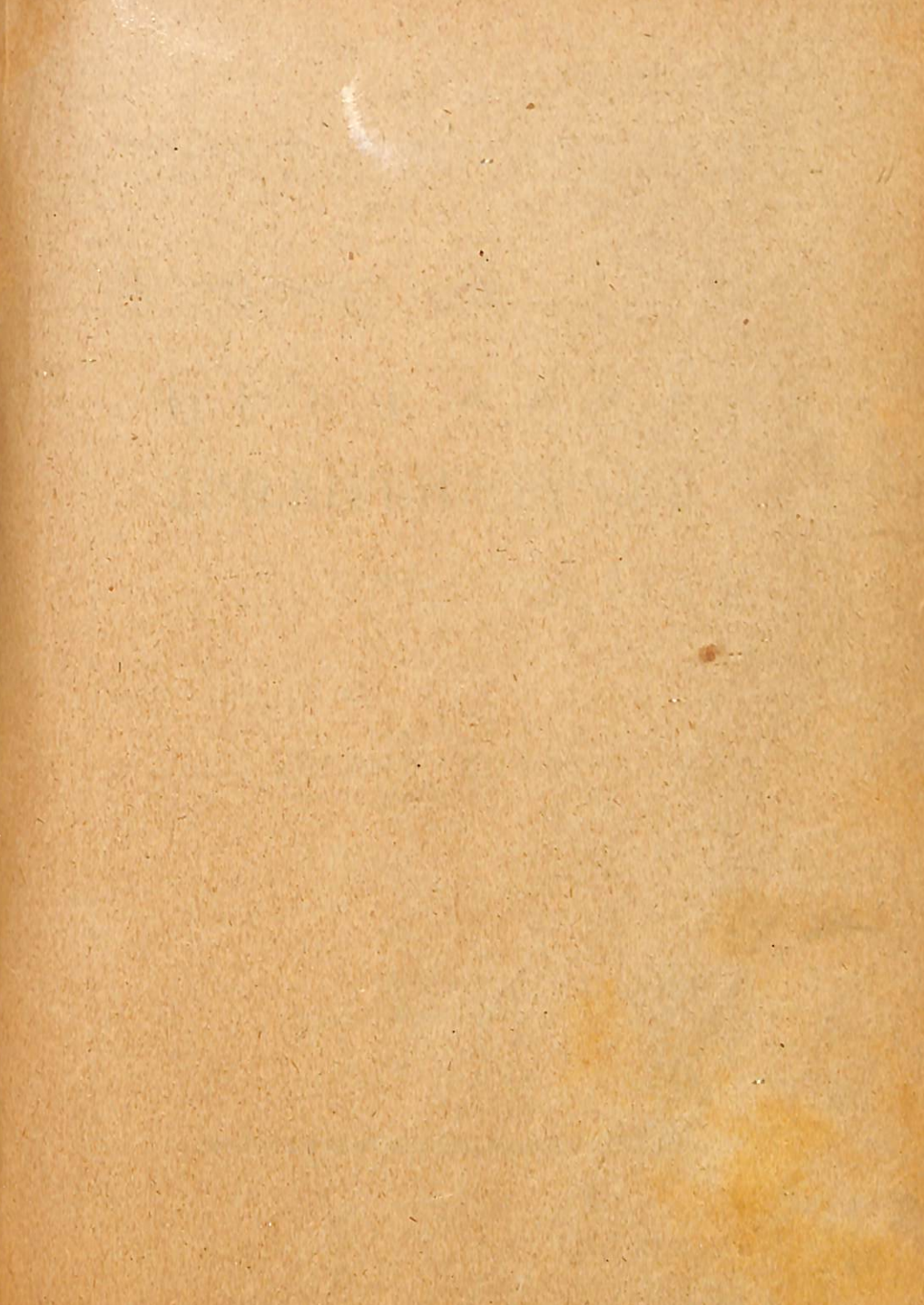














”ԿԻՔԷՄՊԵՐԿ” ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ, ԹԻԻ 2

Հեղինակ՝ ԱԼԵԿՍԱՆՏՐ ՏԻԻՄԱ

Ե Ր Ե Ք \* \* \* \*

ՀՐԱՑԱՆԱԿԻՐՆԵՐ

Թարգմանիչ՝ Հ Ր Ա Յ Ր

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

Կ. ՊՈԼԻՍ  
Տպագր. ՄԱՆՁՈՒՄԷ

1910





# Երեւ Հրացանակիրներ

ՀԵՂԻՆԱԿ՝ ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ՏԻԽՈՒ

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ՝ ՀՐԱՅՐ

Ա.

Բ Օ Ր Թ Օ Ս

Փոխանակ ուղղակի տուն դառնալու, Տ'Արգան-  
եան գնաց Մ. ար Դուէվիլի ապարանքը և սահմանէն  
ելաւ արագ արագ: Այս անգամ միայն զրոյս էր ան-  
ցած դարձածը պատմել անոր: Անշուշտ անիկա լա-  
խորհուրդներ պիտի տար իրեն այս գործին մէջ: Յե-  
տոյ որովհետեւ Մ. ար Դուէվիլ գրեթէ ամէն օր կը  
տեսնէր թաղուհին, կը նայ թերեւս Ն. Վեհափառու-  
թենէն տեղեկութիւն առնել խեղճ կնոջ մասին, որուն  
իւր տիրուհին հանդէպ անձնութեան թիւնը տուած  
կուտային անշուշտ:

Մ. ար Դուէվիլ երկտասարդին պատմութիւնը մտիկ  
ըրաւ այնպիսի ծանրութիւնով մը որ կ'ապացուցանէր  
թէ սիրային էնդրիկէ տարբեր բան մը կը տեսնէր  
այս արկածին մէջ: Յետոյ, երբ տ'Արգանեան աւար-  
տեց.

— Հը՛մ, այս ամէնը մէկ մզոն հեռուէն կը ցոյց-  
նեն թէ Ն. Բարձրութեան մօտը կայ, բաւ:



— Բայց ի՞նչ ընելու է, հարցուց ա՛րքանեան :

— Այս ժամուն ուրիշ բան չէք կրնար ընել, բայց եթէ, ինչպէս ըսի, Բարիպէն հետնալ կարելի եղածին չափ չուտով : Ես թագուհին պիտի տեսնեմ և մանրամասնօրէն պիտի պատմեմ այդ խեղճ կնոջ անհետացումը, զոր չգիտեր անշուշտ : Այս մանրամասնութիւնները զինքը պիտի առաջնորդեն և ձեր դարձին՝ թերեւս բարի լուր մը ունենամ ձեզի հաղորդելու : Այս գործը ինծի յանձնեցէք :

Տ՛Արքանեան գիտէր թէ Մ․ ար Դոէվիլը, թէ Լէ Կասթօն, սովորութիւն չունէր խոստում ընելու և երբ գիպուածով խոստում մը տար, խոստացածէն աւելին կ'ընէր : Հետեւաբար ա՛րքանեան, անցեալին ու ապագային համար երախտագիրութեամբ լցուած, ողջունեց Մ․ ար Դոէվիլը : Արժանքնաւոր հարիւրապետը, որ ինք ալ մեծ հոգածութիւն ցոյց կուտար այս քաջասիրտ ու հաստատամիտ երիտասարդին համար, զորով վաճառով սեղմեց անոր ձեռքը և բարի ճամբորդութիւն մաղթեց :

Որոշած ըլլալով Մ․ ար Դոէվիլի խորհուրդները անմիջապէս գործադրել, ա՛րքանեան ուղղուեցաւ դէպի Փօսուսիէօ փողոց : Տունին մօ եղած ասեռն, ճանչցաւ Մ․ Պօնասիէօն, որ առտուան զգեստով կեցած էր դրան սեմին վրայ : Այն ասեռն ա՛րքանեանի միաքը եկաւ ինչ որ առջի իրիկուն խոնկեմ Բլանշէ ըսած էր իր տանտիրոջ չարագուշակ նկարագրին վրայ : Երիտասարդը աւելի ուշադրութեամբ նայեցաւ անոր երեսը : Արդարեւ, բաց ի այն գեղնորոտի ու հիւանդազին տոգուսութիւնէն, որ մաղձին արեան մէջ խոտնաւիլը կը ցուցնէ և որ կրնայ պատահական ըլլալ, ա՛րքանեան անոր գէմքին խորշմանքուն մէջ նեւզամիտ կեղծաւորութիւն մը գիտեց : Խաբեբայ մը պարկեշտ մարդու մը ձեւովը չի խնդար : Կեղծաւոր մը

չի թափեր նո՛յն այն արցունքները, զոր բարեմիտ մարդ մը կը թափէ : Ամէն կէղծիք դիմակ մըն է և դիմակը ո՛րքան ալ լաւ շինուած ըլլայ, մարդ միշտ, քիչ մը ուշադրութիւնով, կը յաջողի բուն գէմքէն զանազանել զայն :

Ուստի ա՛րքանեանի անանկ եկաւ թէ Մ․ Պօնասիէօ դիմակ մը կը կրէր ու նոյն խել այս դիմակը ամէնէն անախորժներէն էր :

Հետեւաբար, այս մարդուն հանդէպ իր զրոյցած զգուանքէն յաղթահարուելով, անոր առջեւէն պիտի անցնէր առանց հետը խօսելու, երբ Մ․ Պօնասիէօ, առջի օրուան պէս, հարցում ուղղեց իրեն :

— Է՛, երիտասարդ, ըսաւ անոր, կ'երեւայ թէ գիշերները հեշտ կեանք կ'անցընէք : Առտուան ժամը 7 է : Տուն կը դառնաք այն ժամուն երբ ուրիշները դուրս կ'ելլեն :

— Այս յանդիմանութիւնը ձեզի չենք կրնար ուղղել, Տիար Պօնասիէօ, ըսաւ երիտասարդը : Դուք կարգապահ մարդոց տիպաբն էք : Իրաւ է որ երբ մարդ դեռատի և սիրուն կ'ին մը ունի, երջանկութեան և տեւէն վազելու պէտք չդգար : Երջանկութիւնն է որ կուգայ կը դառնէ ձեզ, այնպէս չէ՞, Մ․ Պօնասիէօ :

Պօնասիէօ մեռելի պէս տոգուեցաւ և ժպիտ մը կեղծեց :

— Ա՛հ, ա՛հ, ըսաւ, դուք զուարճալի ընկեր մըն էք : Բայց այս գիշեր ո՛ւր տեղուանքն էիք : Կ'երեւայ թէ կողմնակի փողոցները մաքուր չէին :

• Տ՛Արքանեան նայեցաւ կօշիկներուն, որոնք ցեխերու մէջ թաթխուած էին : Բայց այս շարժումին մէջ, իր ակնարկը հանդիպեցաւ նաեւ փերեզակին կօշիկներուն և գուլարներուն : Կարծես թէ միեւնոյն ցեխին մէջ թաթխած էին զանոնք : Երկուքն ալ բացարձակապէս միեւնոյն բիծերը կը կրէին :



Այն ատեն, յանկարծական դադարաւ մը տնցաւ տ'Արդանեանի մաքէն: Այն դէր, կարճ, արեւներ մարդուկը մութ գոյն զգեստ հագած և ուղեկից զօրաւ կանններու կողմէ յարգանքի չարժանացած այն տեսակ մը սպասաւորը նոյն ինքն Պօնասիէօն էր: Ամուսինը իր կնոջ առեւանդումին առաջնորդած էր:

Տ'Արդանեանի վրայ սոսկալի փափաք մը եկաւ փերեզակին կողորդը բռնել ու խեղդել զայն: Բայց, ինչպէս քանիք, չառ խոհեմ տղայ մըն էր և ինքզինքը զսպեց: Սակայն իր գէմբին վրայ տեղի ունեցած աշխարհումը այնքան ակներև էր որ Պօնասիէօ գարնուրեցաւ և փորձեց քալ մը նաշանջել: Բայց ճիշտ դրան դոյ փեղկին առջև կը գտնուէր և այս արգելքը պարտաւորեց զինք մնալ միևնոյն տեղը:

— Զարմանալի է, բարի մարդուկս, բաւ տ'Արդանեան, եթէ իմ կօչիկներս մաքրուելու պէտք ունին, ձեր գուլպաները և ձեր կօչիկներն ալ նոյն խնամքը կը պահանջեն: Արդեօք դո՞ւք ալ նոս հոն վաղեցիք, Տիար Պօնասիէօ: Ա՛հ, ասանկ բան մը չի ներուիր ձեր տարիքը ունեցող մարդու մը, որ մտնաւանդ ձերիննին պէս դեռատի ու սիրուն կին մը ունի:

— Օ՛հ, Աստուած իմ, ո՛չ, բաւ Պօնասիէօ: Միայն թէ երէկ Սէն Մանաէ դացած էի անդիկութիւն առնելու համար սպասուհի մը վրայ, և որովհետեւ ճամբաները դէշ էին, այս բոլոր ցեղը միասին բերի և տակաւին ժամանակ չունեցայ մաքրելու:

Պօնասիէօյի բառ տեղը տ'Արդանեանի յղացած կասկածներուն ոյժ տուող նոր ապացոյց մը եղաւ: Պօնասիէօ Սէն Մանաէ բառ էր վաճաղի Սէն Մանաէն Սէն Քլուի հակառակ կողմն էր:

Այս հաւանականութիւնը առաջին միութարութիւն մը եղաւ իրեն: Եթէ Պօնասիէօ իր կնոջ ո՛ւր ըլլալը

գիտէր, ծայրայեղ միջոցներ դրածակով կտրելի պիտի ըլլար ստիպել փերեզակը որ գաղտնիքը դուրս տայ: Խնդիրը միայն սա էր որ այս հաւանականութիւնը ստուգութեան փոխուէր:

— Ներեցէք, սիրելի Մ. Պօնասիէօ, եթէ առանց ձեռակերպութեան կը խօսիմ ձեզի հետ, բաւ տ'Արդանեան: Բայց չքննադր չառ դէշ բան է: Հետեւապէս սոսկալի կերպով ծարաւ եմ: Ներեցէք որ գտնաթ մը ջուր խմեմ ձեր սենեակին մէջ: Ինչպէս գիտէք, դրացիներու մէջ առանկ բաներ չեն մերժուիր իրարու:

Եւ առանց իր տանտիրոջ արտօնութեանը սպասելու, տ'Արդանեան տունէն ներս մտաւ փութով ու աւրագ ակնարկ մը ձգեց անկողնին վրայ: Անկողնինը աւրուած չէր գիշերը: Հետեւապէս մէկ կամ երկու ժամէ ի վեր միայն տուն դարձած էր: Իր կնոջ ընկերացած էր մինչև ո՛ւր որ տարած էին զայն, կամ գէթ մինչև առաջին կայանը:

— Շնորհակալ եմ, Տիար Պօնասիէօ, բաւ տ'Արդանեան գտնաթ պարպելով, ահա աս էր ձեռք ուղած: Հիմա սենեակս կ'երթամ, կօչիկներս մաքրել կուտամ Բլանշէին, և երբ աւարտէ, ձեզի կը դրիեմ, եթէ կ'ուզէք, որպէս զի ձեր կօչիկներն ալ մաքրէ:

Եւ բաժնուեցաւ փերեզակէն, որ այս տարօրինակ հրաժեշտին վրայ աղչած մնացած էր և կը հարցնէր իւրովի թէ արդեօք ինք իր բերնով բռնուած չէ՞ր:

Անդուղին վրայ տեսաւ Բլանշէն որ սարսափաւ հար երեւոյթ մը ունէր:

— Ա՛հ, պարո՛ն, պոտաց Բլանշէ երբ իր տէրը նշմարեց, նոր բան կայ: Անհամբեր կ'ապստէի ձեր գառնալուն:

— Ի՞նչ կայ, հարցուց տ'Արդանեան:

— Օ՛հ, դրաւ կը դնեմ որ չէք կրնար գուշակել



այցելութիւնը, զոր ձեր բացակայութեան ատեն ընդունեցի ձեր կողմէ:

— Ե՞րբ:

— Կէս ժամ առաջ, մինչ զուք Մ. տը Դսէվիլի քով էիք:

— Ո՞վ եկաւ: Խօսէ՛ նոյնիք:

— Մ. տը Քափուան:

— Մ. տը Քափուան:

— Նոյն ինքը:

— Ն. Բարձրութեան պահակներուն հաշիւը ալե՞տը:

— Այո՛:

— Զիտ ձերբակալելու եկած էր:

— Ես ալ այդպէս կ'առնեմ, պարո՛ն, և ասիկա՝ հակառակ իր փաղաքուշ երեւոյթին:

— Փաղաքուշ երեւոյթ ունէր:

— Այսինքն բերնէն մեղք կը վազէր, պարո՛ն:

— Իբրա՞ն:

— Ըսաւ թէ եկած էր Ն. Բարձրութեան կողմէ, որ ձեզի բարեք կը կամենայ, և պիտի խնդրէր որ Բալէ Ռուայեալ երթաք իրեն հետ:

— Ի՞նչ պատասխան տուիր:

— Ըսի թէ անկարելի է, որովհետեւ ատունը չէիք գտնուեր, ինչպէս ինք ալ կրնար տեսնել:

— Ան ատեն ի՞նչ ըսաւ:

— Ըսաւ թէ ցորեկին անշուշտ իրեն կը հանգիւ պիք: Յետոյ՝ դա՛ծ ձայնով աւելցուց. «Ըսէ՛ տիրոջդ որ Ն. Բարձրութիւնը չառ լաւ տրամադրութիւններ ունի իր մասին և թէ իր բախար կախում ունի թեւեւ այս տեսակցութեանէն»:

— Թախարդը բաւական ձախաւեր է Կարախանլին պէս մէկու մը համար, աւելցուց երիտասարդը ժպտելով:

— Ուստի ևս ալ տեսոյ թախարդը և պատասխանեցի թէ ձեր դարձին՝ չառ ցաւ պիտի գգայիք:

— Բ՛ւր գացած է, հարցուց Մ. տը Քափուա:

— Շանրաների Դուա քաղաքը, պատասխանեցի:

— Ե՞րբ գնաց:

— Երէկ իրիկուն:

— Բլա՛նչէ, բարե՛կամս, ընդմիջեց տ՛Արզանեան, ստուգիւ թանկագին մարդ մըն ես դուն:

— Միտքս կը հասկնաք, պարո՛ն, խորհեցայ որ՝ և թէ կը փափաքիք Մ. տը Քափուան տեսնել, միշտ ժամանակ պիտի ունենաք զիս հերքելու, ըսելով թէ մեկնած չէիք: Այս պարտաւային մէջ ևս սուտ խօսած պիտի ըլլամ և որովհետեւ ազնուական չեմ, կրնամ սուտ խօսիլ:

— Անհոգ եղիր, Բլա՛նչէ, ճիշտ խօսող մարդու համբաւդ պիտի պահես: Քառորդէ մը կը մեկնինք:

— Ես ալ այս խորհուրդը պիտի տայի ձեզի: Եթէ չափազանց հետաքրքրութիւն չըլլար հարցնելս, կը հաճի՞ք ըսել թէ ո՛ւր պիտի երթանք:

— Հակառակ կողմը այն տեղին, ուր ըսիր թէ գացած, և՛: Եւ յետոյ, Կրիմոյի, Մուսքոնի և Պազէնի մասին լուր առնելու այնքան փոյթ չունի՞ս որքան ես ունիմ գիտնալու համար թէ ի՛նչ եղան Աթօս, Բօրթօս, Արամիս:

— Ունիմ, պարո՛ն, բաւ Բլանչէ և ճամբայ կ'ելլեմ ը՛ր ապեն որ ուզէք: Կարծեմ թէ այս միջոցիս գաւառի օդը մեզի համար աւելի աղէկ է քան թէ Բաւրիի օդը: Այսպէս ուրեմն...

— Այսպէս ուրեմն, մեր ծրարը պատրաստէ՛, Բլա՛նչէ, և մեկնինք: Ես առաջ պիտի մեկնիմ, ձեռքերս գրգռնիս մէջ, որպէս զի կ'առնեմ մը չըլլայ: Դուն պահակներու պաշտօնատան մէջ կուգաս կը գտնես զիս: Աղէ՛կ միտքս ինկաւ, Բլա՛նչէ, կարծեմ



թէ մեր տանտիրոջ մասին ըսածներդ իրաւացի են : Ապահովապէս՝ զարչելի սինկքոր մըն է ան :

— Ա՛հ, հաւատացէք, պարո՛ն, երբ բան մը կ'ըսեմ ձեզի : Ես դիմացեալ եմ :

Ի՛նչ առաջ տ'Արդանեան մեկնեցաւ, ինչպէս որոշուած էր : Երիտասարդը, խիղճը հանդարտեցնելու համար, վերջին անգամ մըն ալ գնաց իր երեք բարեկամներուն բնակարանը, ուր ո՛ր է լուր առնուած չէր : Սնուչարոյր և վայելուչ ու մանր գիրով նամակ մը եկած էր Արամիսի համար : Տ'Արդանեան առաւ այդ նամակը : Տասը վայրկեան ետքը, Բլանչէ եկաւ իրեն միացաւ պահակներու պաշտօնատան ակոսներուն մէջ, ուր տ'Արդանեան ինք անձամբ պատրաստած էր ձին, ժամանակ չկորսնցնելու համար :

— Աղէ՛կ, ըսաւ Բլանչէի, հիմա միւս երեք ձիերը թամբէ ու մեկնինք :

— Կը կարծէ՞ք թէ աւելի արագ պիտի երթանք եթէ ամէն մէկերն իս երկու ձի ունենանք, հարցուց Բլանչէ իր հեղնասէր դէմքով :

— Ո՛չ, պարո՛ն անհամ կատակ ընող, պատասխանեց տ'Արդանեան, բայց մեր չորս ձիերով պիտի կրնանք բերել մեր երեք բարեկամները, եթէ սակայն ողջ գանները գանոնք :

— Ինչ որ մեծ բախտ մը պիտի ըլլար, պատասխանեց Բլանչէ : Բայց վերջապէս Ատուծոյ գթութեանէն յուսահատելու չէ :

— Ամէ՛ն, ըսաւ տ'Արդանեան ձին հեծնելով :

Եւ երկուքն ալ դուրս ելան պահակներու պաշտօնատունէն ու իրարմէ հեռացան : Մէկը Վիլյէթի և միւսը Մօնմադուի դռներէն դուրս պիտի ելլէին և Մէն Տընիէն անդին պիտի ֆրանային իրարու : Այս ռազմագիտական շարժումը, կատարելով ճշգրտութեամբ դարձադրուած ըլլալով, շատ բարեբախտ արդիւնք մը

առաւ : Տ'Արդանեան և Բլանչէ միասեղ Բիէոֆիդ մտան :

Պէտք է ըսել որ Բլանչէ աւելի քաջատիրա էր ցերեկը քան թէ գիշերը :

Սակայն իր բնական խոհմտութիւնը վայրկեան մը խել չէր թողուր : Առաջին ճամբորդութեան միջադէպերը մոռցած չէր և ճամբուն վրայ իրեն դէմը ելլողները թշնամիի տեղ կը դնէր : Սաոր հետեւանքը սա կ'ըլլար որ Բլանչէ գլխարկը միշտ ձեռքը բռնած էր և տ'Արդանեան շարունակ և խոսիւ կը կշտասրէր զինքը, վախնալով որ այս ծայրայեղ քաղաքավարութեան չնորհիւ, սանկ սչինչ մարդու մը ծառային տեղ կը դնեն զայն :

Սակայն, կա՛մ ան է որ անցորդները Բլանչէի այս բարեկրթութենէն ազդուեցան և կամ ան է որ այս անգամ ոչ ոք դէտ կեցած էր երիտասարդին ճամբուն վրայ, երկու ուղեւորները Շանթիլլի հատան առանց դէպքի և իջան Կրան Մէն Մարթէն պահակը, ուր կանոց տուած էին իրենց առաջին ճամբորդութեան ասունն :

Պանդոկապետը, տեսնելով երիտասարդ մը, որուն ետեւէն կուգային սպասաւոր մը և երկու ձիեր, յորդանքով եկաւ դրան սեմին վրայ : Արդ, որովհետեւ արդէն տասնեւմէկ մղոն տեղ քալած էր, տ'Արդանեան յարմար դատեց հոն իջեալնիլ, Բօրթօսը պահեց զսկին մէջ ըլլար կամ ո՛չ : Յետոյ, թերեւս խոհմտութիւն չէր մէկէն ի մէկ տեղեկութիւն ուղեւ թէ ինչ եղած էր հրացանակիրը : Այս խորհրդածութիւններուն հետեւանքը սա եղաւ որ տ'Արդանեան, առանց ո՛ր է մէկուն վրայ լուր ուղեւ, վար իջաւ, ձիերը սպասաւորին յանձնեց, առանձին մնալ փախադողներուն յաակացած պղտիկ սենեակը մտաւ և պանդոկապետէն ուղեց իր ամէնէն ընտիր գինիէն չիչ մը և կարելի



եղածին չափ լաւ նախաճաշ մը: Այս խնդրանքը զօրացուց պանդոկապեալին կարծիքը, զոր առաջին տեսակէամբ կազմած էր ուղեւորին վրայ:

Ուստի հրաշալի կերպով արագ սպասարկութիւն մը եղաւ ա'Արդանեանին:

Պահակներու զօրագունդին մարդիկը կ'առնուէին Ծրանասոյի առաջին ազնուականներուն մէջէն և տ'Արդանեան, սպասաւորի մը և չորս հիանալի ձիերու հետ ձամբորդելով, անշուշտ իրարանցում պիտի պատճառէր, հակառակ իր պարզ համազգեստին: Պանդոկապեալը ուղեց ինք անձամբ ծառայել: Ատիկա տեսնելով, տ'Արդանեան երկու գաւաթ բերել տուաւ և հետեւեալ խօսակցութիւնը բացաւ:

— Իրա՛ւ որ, սիրելի պանդոկապե՛տ, ըսաւ տ'Արդանեան երկու գաւաթները լեցնելով, ձեր ամէնէն աղէկ գինիէն ուղեցի ու եթէ զիս խաբեցիք, ձեր մեղքովք պիտի պատժուիք, որովհետեւ ես առանձին խմել չեմ սիրեր և դուք ալ ինձի հետ պիտի խմէք: Ասէ՛ք ուրեմն սա գաւաթը և խմենք: Ի՞նչ բանի խմենք, որպէս զի ո՛ր և է դիւրագգածութիւն չվերաւորենք: Ձեր պանդոկին յաջողութեանը խմենք:

— Ձեր վսեմութիւնը պատիւ կ'ընէ ինձի, ըսաւ պանդոկապեալը և անկեղծ չնորհալուութիւնս կը յայտնեմ իր մաղթանքին համար:

— Բայց չխաբուիք, ըսաւ տ'Արդանեան, թերեւս ձեր կարծածէն աւելի ետասիրութիւն կայ իմ բաժաւկաճառիս մէջ: Մարդ միայն յաջող պանդոկներու մէջ լաւ կ'ընդունուի: Իսկ անյաջող պանդոկներու մէջ ամէն բան տակնուվրայ կ'ըլլայ և ձամբորդը իր պանդոկապեալին չփութութիւններուն կը զոհուի: Արդ, ես որ շատ կը ձամբորդեմ, մանաւանդ այս դիժին վրայ, կ'ընդեմ որ բոլոր պանդոկապեալները հարստանան:

— Արդարեւ ինձի կուգայ թէ, ըսաւ պանդոկա-

պեալը, առաջին անգամը չէ որ ձեզ տեսնելու պատիւը կ'ունենամ:

— Բէ՛հ, թերեւս տասն անգամ անցած եմ Շանթիլլիէն և տասն անգամին վրայ առ նուազն երեք չորս անգամ հոս իջած եմ: Տակաւին հազիւ 10—12 օր առաջ հոս էի: Կ'առաջնորդէի բարեկամներու, հրապանակիրներու: Ապացոյցը սա է որ անոնցմէ մէկը վէճի բռնուեցաւ օտարականի մը հետ, — անձանօթ մը, որ չեմ գիտեր ի՞նչ բանի համար կուլ բրաւ:

— Ա՛հ, այո՛, ճի՛շտ է, ըսաւ պանդոկապեալը: Կատարելապէս կը յիշեմ: Ձեր վսեմութիւնը Մ. Բօրթօսին ակնարկել չո՞ւղեր:

— Ճիշտ ադ է իմ ուղեկիցիս անունը: Կ'աղաչեմ, ըսէ՛ք, սիրելի պանդոկապե՛տ, դժբախտութիւն մը եկա՞ւ անոր գլխուն:

— Բայց ձեր վսեմութիւնը անշուշտ գիտեց որ Մ. Բօրթօս չկըցաւ իր ծամբան շարունակել:

— Արդարեւ մեղի խօստացած էր գալ միանալ, բայց մենք ալ ես չտեսանք անոր երեսը:

— Հոս մնալու պատիւը ըրաւ մեզի:

— Ի՞նչպէս, հոս մնալու պատիւը ըրաւ ձեզի:

— Այո՛, պարտ'ն, այս պանդոկին մէջ: Նոյն իսկ շատ մտահոգ եմք:

— Ի՞նչ բանի համար:

— Իր ըրած կարդ մը ծախքերուն համար:

— Կա՛ւ, եթէ ծախք ըրաւ, պիտի վճարէ:

— Ա՛հ, պարտ'ն, կ'սփոփէք զիս: Շատ ծախքեր ըրինք և տակաւին այսօր վերաբոյժը յայտարարեց մեզի որ եթէ Մ. Բօրթօս չվճարէ, ինձմէ պիտի առնէ դրամները, որովհետեւ ես լուր դրեցած էի իրեն որ գայ:

— Բայց Բօրթօս վերաւորո՞ւած է ուրեմն:

— Չեմ կրնար ըսել, պարտ'ն:



— Ի՞նչպէս, չէ՞ք կրնար: Սակայն ամէնէն աւելի դուք գիտնալու էիք:

— Այո՛, բայց մեր վիճակին մէջ, մեր բոլոր գիտցածը չենք ըսեր, պարո՛ն, մանաւանդ երբ իմացուցած են մեզ որ մեր ականջները պիտի փրցնեն եթէ բան մը ըսենք:

— Լա՛ւ, Բօրթօսը կրնա՞մ տեսնել:

— Անշո՛ւշա, պարո՛ն, սանդուղէն ելէք առաջին յարկը և թիւ 1 սենեակին դուռը զարկէք: Միայն թէ առաջուրնէ իմացուցէք որ դուք էք:

— Ի՞նչպէս, առաջուրնէ իմացնե՞մ:

— Այո՛, վասն զի կրնայ փորձանք մը պատահիլ ձեզի:

— Ի՞նչ փորձանք:

— Մ. Բօրթօս կրնայ պանդոկին մարդիկներէն մէկը կարծել ձեզ և բարկութեան շարժումի մը մէջ սուրբ ձեր մարմնին մէջ մխել կամ ձեր ուղեղը պայթեցնել:

— Ի՞նչ ըրեր էք ուրեմն իրեն:

— Ստակ ուղեցինք իրմէ:

— Ա՛հ, չա՛ր ստանայ, կը հասկնամ: Ատիկա այնպիսի պահանջում մըն է, զոր Բօրթօս չառ գէշ կերպով կ'ընդունի երբ դրամ չունենայ: Բայց գիտե՞մ թէ ունի:

— Մենք ալ ատանկ կարծեցինք, պարո՛ն: Եւ որովհետեւ պանդոկին գործառնութիւնները կանոնաւոր են և ամէն շաբթու մեր հաշիւները կը կարգադրենք, ութ օր ետքը մեր հաշուեցոյցը ներկայացուցինք իրեն, բայց կ'երեւայ թէ գէշ վարկեան մը ընտրած էինք, վասն զի հազիւ թէ առաջին բառը արատասանցինք, ծանր խօսքեր ըրաւ մեզի: Իրաւ է որ առջի օրը խաղացած էր:

— Ի՞նչպէս, առջի օրը խաղացած էր: Որո՞ւ հետ:

— Օ՛հ, Աստուած իմ, ո՛վ զիտէ, ուղեւորի մը հետ, որուն առաջարկած էր բառքի մը թուղթ խաղալ:

— Խեղճը ամէն բան վրայ տուած պիտի ըլլայ:

— Մինչեւ իր ձին, պարո՛ն, վասն զի երբ օտաւրականը կը մեկնէր, զիտեցինք որ սպասաւորը Մ. Բօրթօսի ձին կը թամբէր: Դիտողութիւն ըրինք, բայց պատասխանեց մեզի թէ մեր խառնուելիք գործը չէր և թէ այն ձին իրէ էր: Անցած դարձածը իսկոյն իմաց տուինք Մ. Բօրթօսի, որ ըսաւ թէ մենք սոսորին աւրածներ ենք աղնուականի մը խօսքին վրայ տաւրակուած ըլլալնու համար և թէ քանի որ այն աղնուականը ըսած էր թէ ձին իրեն կը պատկանէր, պէտք էր որ այնպէս եղած ըլլար:

— Բօրթօսին բնաւորութիւնը ասանկ է, գիտե՞մ, մրմռաց ա՛նքղանհան:

— Այն ատեն, շարունակեց պանդոկապետը, պատասխան զրկեցի իրեն թէ քանի որ վճարման մատին իրարու հետ պիտի չկրնայինք համաձայնիլ, կը յուսայի թէ գէթ չնորհ պիտի ընէր իր բնակութիւնը փոխադրել էկլը ա՛Օո. պանդոկը: Բայց Մ. Բօրթօս պատասխանեց թէ իմ պանդոկս աւելի աղէկ ըլլալով, կը փափաքէր հոս մնալ: Այս պատասխանը չառ փաղաքական էր, այնպէս որ չկրցայ իր մեկնումին վրայ ոչնդել: Միայն խնդրեցի իրմէ որ ելլէ իր սենեակէն, որ պանդոկին ամէնէն գեղեցիկն է, և երբորդ յարկը գանուած ազտիկ սիրուն սենեակով մը գոհանայ: Բայց Մ. Բօրթօս ատր ալ պատասխանեց թէ որովհետեւ վայրկեանէ վայրկեան կ'սպասէր իր սիրուհիին, որ արքունիքին ամէնէն բարձրատիճան տիկիններէն մէկն էր, պէտք է հասկնայի թէ իր բնակած սենեակը սակաւին չառ միջակ էր այնպիսի անձի մը համար: Սակայն, ընդունելով հանգերձ որ իր ըսածը ճիշտ էր,



կարծեցի թէ իրաւունք ունիմ պնդելու: Բայց, նոյն իսկ առանց ինձի հետ վիճարանութեան մանեւում, տարձանակը առաւ, սեղանին վրայ դրաւ և յայտարարեց թէ ներքին կամ արտաքին տեղափոխութեան մը մասին եղած առաջին խօսքին վրայ, ուղեղը պիտի պայթեցնէր անոր որ միմիայն իրեն վերաբերած բանի մը խառնուելու պնդումներով իւրերը պիտի գործէր: Ուստի, այդ փայտանակէն ի վեր, պարո՛ն, ո՛չ ոք այլեւս իր սենեակը չի մտներ, իր ծառայէն զատ:

— Մուսքղօնը հո՞ս է ուրեմն:

— Այո՛, պարո՛ն: Իր մեկնումէն հինգ օր Լաքը դարձաւ խիստ սրտնեղ վիճակի մէջ: Կերեայ թէ ինք ալ իր ճամբորդութեան մէջ անհաճոյ դէպքերու ենթարկուած էր: Դժբախտաբար իր տիրոջմէն աւելի խօսք չհասկցող մէկն է: Իր տիրոջը համար ամէն բան տակնուվրայ կ'ընէ: Եւ որովհետեւ կը խորհի թէ կարելի է որ իր ուղածը չտան իրեն, պէտք ունեցածը ինք իր ձեռքով կ'առնէ առանց ուղեւոր:

— Իրողութիւնը սա է որ, պատասխանեց տ'Արգանեան, ևս միշտ գերազանց ուշիմութիւն մը և անձնուիրութիւն մը տեսած եմ Մուսքղօնին վրայ:

— Կարելի է, պո՛րոն, բայց եթէ ես տարին չորս անգամ միայն չիման մէջ գտնուիմ այդպիսի ուշիմութեան ու անձնուիրութեան հետ, կործանած օրս է:

— Ո՛չ, վասնզի Բօրթօս պիտի վճարէ ձեզի:

— Հը՛մ, բայց պանդուկապետը տարակուսող չե՛լ տով մը:

— Բօրթօս սիրականն է բարձրաստիճան տիկնոջ մը, որ ձեզի պարտական եղած ոչինչ՝ գումարի մը համար ներդրութեան մէջ չի ձգեր զայն:

— Եթէ համարձակիմ ըսել ինչ որ կը կարծեմ այդ մասին...

— Ինչ որ կը կարծէ՞ք:

— Աւելին պիտի ըսեմ, — ինչ որ գիտեմ:

— Ինչ որ գիտէ՞ք:

— Եւ նոյն իսկ պիտի ըսեմ թէ ապահով եմ:

— Ի՞նչ բանի ապահով էք հայրնք:

— Պիտի ըսեմ թէ այդ բարձրաստիճան տիկինը կը ճանչնամ:

— Դո՞ւք:

— Այո՛, ե՛ս:

— Ի՞նչպէս կը ճանչնաք:

— Օ՛հ, պարո՛ն, եթէ գիտնայի թէ կրնամ վրաստանիլ ձեր գաղանապահութեան...

— Խօսեցէ՛ք և աղնուականի խօսքս վկայ, պիտի չզղջաք ձեր վստահութեանը համար:

— Լա՛ւ ուրեմն, պարո՛ն, կ'ըմբռնէք թէ մտահոգութիւնը չատ բաներ ընել կուտայ:

— Ի՞նչ ըրիք:

— Օ՛հ, արդէն մեր ըրածը պահանջաւորի մը իրաւունքէն դուրս բան չէր:

— Վերջապէս ի՞նչ ըրիք:

— Մ. Բօրթօս նամակ մը յանձնեց մեզի այդ դքսուհիին համար, պատուիրակով որ թղթատուն տանինք: Ծառան տակաւին և կամ չէր: Եւ որովհետեւ ինք չէր կրնար սենեակէն դուրս ելլել, պէտք էր որ իր յանձնարարութիւնները մեզի ընէր:

— Ե՞տքը:

— Փոխանակ նամակը թղթատուն յանձնելու քանի որ վստահ չէինք թէ հասցէին պիտի տարուէր, սպասաւորներէս մէկուն Բարիզ երթալէն օդուտ քաղելով հրամայեցի որ նամակը անձամբ տանի յանձնէ այդ դքսուհիին: Ասով ծառայութիւն մը մատուցած եղանք Մ. Բօրթօսի, որ մեզի յանձնարարած էր անպարճառ հասցէին զրկել այդ նամակը: Ծառայութիւն չմատուցի՞նք, պարո՛ն:



— Գրէթէ :

— Է՛ ուրեմն, պարո՛ն, գիտէ՞ք թէ ո՛վ է այդ բարձրաստիճան Տիկինը :

— Ո՛չ, Բօրթօսին խօսիլը լսած եմ, այսչափ :

— Գիտէ՞ք թէ ո՛վ է այդ կարճեցեալ գրքուհին :

— Կը կրկնեմ թէ չեմ ճանչնար :

— Շաղըլէի մէջ դատարանի պառաւ կին մըն է, պարո՛ն, Տիկին Բօքքնառ անունով : Առնուազն յիսուն տարու կայ և նախանձոտ ըլլալու երեւոյթներ ունի տակաւին : Շատ տարօրինակ կ'երևայ ինծի իշխանուհի մը, որ Օ զ'Ուռ փողոցը կը բնակի :

— Ինչէ՞ն գիտէք :

— Վասնզի սաստիկ բարկացաւ նամակը առնելուն վրայ և ըսաւ թէ Մ. Բօրթօս փոփոխամիտ մէկն է և թէ կնոջ մը համար է որ ստացած է սուրի այդ հարուածը :

— Բայց սուրի հարուած մը ստացաւ ուրեմն :

— Ա՛ն, Աստուած իմ, ի՞նչ ըսի :

— Ըսիք թէ Բօրթօս սուրի հարուած մը ստացած էր :

— Այո՛, բայց ինծի բացարձակապէս արգիլած էր ըսել :

— Ինչո՞ւ :

— Վասնզի, պարո՛ն, պարձենցած էր թէ խերը պիտի անի՞ճէր այն օտարականին, որուն հետ վիճաբանութեան մէջ թողած էիք զայն, և թէ, ընդհակառակը, այդ օտարականն էր որ Մ. Բօրթօսը գետին պառկեցուցած էր, հակառակ անոր մեծ խօսիկութիւններուն : Արդ, որովհետեւ Մ. Բօրթօս չափ փառասէր մարդ մըն է, չուզեր մարդու խոստովանիլ որ սուրի հարուած մը ստացած է : Բացառութիւն ըրաւ գրքուհին հանգէպ, զոր կարծած էր հետաքրքրել իր արկածին պատմութիւնը ընելով անոր :

— Ըսել է որ սուրի հարուած մը ստացած ըլլալուն համար անկողին պառկած է :

— Եւ սուրի աղւոր հարուած մը, ապահով եղիք : Ձեր բարեկամին հոգին իր մարմնոյն կառչած պիտի ըլլայ որ բան մը չեղաւ :

— Դուք ներկայ էիք մենամարտին :

— Պարո՛ն, հետաքրքրութեան համար հետեւեցաւ անոնց, այնպէս որ ես կռիւը սկսայ, բայց կռուողները զիս չտեսան :

— Ի՞նչպէս եղաւ :

— Օ՛հ, շատ երկար չտեսցի : Կռիւի պատրաստուեցան : Օտարականը անակնկալ հարուած մը տուաւ և աջ սրունքը կարկառեց և այս ամէնը՝ այնքան արագութեամբ որ երբ Մ. Բօրթօս յաջողեցաւ խուսափիլ, արդէն սուրին ծայրը կուրծքը մտած էր երեք ըթաչափ : Կռնակի վրայ ինկաւ : Օտարականը իր սուրին ծայրը խկոյն անոր կոկորդին վրայ գրաւ և Մ. Բօրթօս, տեսնելով որ իր հակառակորդին իշխանութեան տակն է, պարտութիւն խոստովանեցաւ : Ասոր վրայ, օտարականը անունը հարցուց և իմանալով որ Բօրթօս կը կոչուէր և ոչ ա'Արդանեան, թէր տուաւ անոր, պանդոկ ընրաւ, ձի նստաւ և անյայտ եղաւ :

— Ըսել է որ այդ օտարականը ա'Արդանեանը կ'ուզէր :

— Կ'երևայ թէ այո՛ :

— Գիտէ՞ք թէ ի՞նչ եղաւ :

— Ոչ, մինչև այն պահն : Եսած չէի զայն և անկէ ի վեր ալ չտեսայ :

— Շատ աղէկ, գիտեմ ինչ որ կ'ուզէի գիտնալ : Հիմա, ըսիք թէ Բօրթօսի սենեակը առաջին յարկը, 1 թիւն է :

— Այո՛, պարո՛ն, պանդոկին ամէնէն գեղեցիկ



սենեակը, զոր տասն անգամ առիթ ունեցած պիտի ըլլայի վարձու տալու :

— Բէ՛ն, հանդարտեցէ՛ք, ըսաւ Թորգանեան, Բօրթօս զքուսի Բօքընառի դրամովը պիտի վճարէ ձեզ :

— Օ՛հ, Էլարո՛ն, դատախազի կին կամ գրտուհի, հոգ չէր եթէ քսակին բերանը բանար : Բայց բացարձակապէս պատասխանեց թէ ա՛լ ձանձրացած է Մ. Բօրթօսի պահանջումներէն և անհաւատարիմ ընթացքէն և մէկ փարա իսկ պիտի չզրկէ :

— Այս պատասխանը հաղորդեցի՞ք ձեր վարձակալին :

— Զգուհացանք : Պիտի հասկնար թէ ի՛նչ կերպով կատարած էինք իր յանձնարարութիւնը :

— Բսե՛լ է որ դրամի՞ կ'սպասէ տակաւին :

— Է՛ն, Աստուած իմ, այո՛ : Երէկ ալ նամակ գրեց, բայց այս անգամ իր ծառան էր որ նամակը թղթատուն տարաւ :

— Բսի՛ք թէ դատախազին կինը պատուու ազեղ է, այնպէս չէ՞ :

— Առնուազն յիսուն տարու կայ, պարո՛ն, և ամենեւին գեղեցիկ չէ, Բաթոյի ըսածին նոյնելով :

— Այդ պարագային մէջ, անհոգ եղի՛ք, սիրաբ պիտի կակուղնայ : Եւ յետոյ, Բօրթօս մեծ բան մը պարտական ըլլալու չէ ձեզի :

— Ի՛նչպէս, մեծ բան մը պարտական չէ կ'ըսէք : Արդէն քսան ոսկիի չափ պարտք ունի, առանց հաշուելու բժիշկը : Օ՛հ, բանէ մը չի՛ գրկեր ինքզինքը, կ'երևայ թէ լաւ ապրելու վարժուած է :

— Է՛ ուրեմն, եթէ իր սիրուհին լքանէ զինք, անիկա բարեկամներ պիտի գտնէ, կ'ապահովեմ ձեզ : Աւստի, սիրելի պահողակապետ, հոգ մի՛ ընէք և չա-

րուհակեցէ՛ք ամէն խնամք տանիլ, իր վիճակին պահանջումին համաձայն :

— Խոստացա՛ք դատախազին կնոջ վրայ չխօսիլ և վէրքին համար բան մը չըսել :

— Որոշուած է ատիկա, խօսք տուած եմ :

— Օ՛հ, ետլը կ'սպաննէ զիս, գիտէ՞ք :

— Մի՛ վախնաք, այնքան չար չէ որչափ կ'երևայ :

Այս խօսքերը ըսելով, Թորգանեան սանդուղէն ելաւ, պահողակապետը քիչ մը աւելի ապահովուած թողլով այն երկու բաներուն մասին, որոնց չատ հոգ տանիլ կը թուէր, — պահանջը և կեանքը :

Սանդուղէն գլուխը, նորանցքին ամէնէն աչքառու դրան վրայ սեւ մելանով դնուած էր հսկայ 1 թիւ մը : Տ'Արգանեան դուռին դարկաւ և ներսէն եկած հրաւերի մը վրայ, սենեակ մտաւ :

Բօրթօս պառկած էր և բառքի մը թուղթ կը խաղար Մուսքոյօնին հետ, ձեռքը վարժ պահելու համար, մինչ չամփուրի վրայ անցուած կաքաւ մը կը դառնար կրակին առջեւ ու խոշոր վառարանի մը անկիւնները, կրակակալի վրայ կը պղպջային երկու սառեւր, մսեղէն և ձկնեղէն կեքակուրի հոտեր արձակելով և ուռնդերը փայփայելով : Ասկէ զատ, գրասեղանի մը վրայ և դառակի մը մարմարիոնին վրայ պարապ չիշեր կը վխտային :

Իր բարեկամը տեսնելով, Բօրթօս ուրախութեան աղաղակ մը արձակեց և Մուսքոյօն յորդանքով ոտք ելաւ, տեղը Թորգանեանի առաւ և դիաց աչքէ անցուց երկու սաները :

— Ա՛հ, դո՞ւք էք, ըսաւ Բօրթօս Թորգանեանի, բարեկաք : Ներողամիտ եղէ՛ք որ ձեզ չգիմարեցի : Բայց, աւելցուց մասնագութեամբ նայելով Թորգանեանի, գլուխիս եկածը գիտէ՞ք :



— Ո՛հ :

— Պանդոկապետը բան չըսա՞ւ ձեզի :

— Ձեզի հարցոցի և ուղղակի վեր ելա :

Բօրթօս աւելի ազատօրէն չունէ առնել սկսաւ :

— Ի՞նչ պատահեցաւ ձեզի, սիրելի Բօրթօս, շա-  
քունակեց տ'Արդանեան :

— Սա պատահեցաւ որ հակառակորդիս վրայ խո-  
յացած առնես, որուն արդէն սուրի երեք հարուած  
տուած էի և որուն գործը լմնցնել կ'ուզէի չորրորդ  
հարուածով մը, ոտքս քարի մը եկաւ և ծունկս  
ձմրուեցաւ :

— Իբրա՞ւ :

— Պատուոյս վրայ կ'երդնում : Անպիտանին համար  
բարեխախտութիւն մը եղաւ, վասն զի պիտի միռցնէի  
զինքը, կ'ապահովեմ ձեզ :

— Ի՞նչ և զաւ : :

— Օ՛հ, չեմ գիտեր, պատիժը գտաւ բաւական և  
մեկնեցաւ առանց մնացորդը ուղեկու : Բայց, սիրելի  
տ'Արդանեան, ձեզի ի՞նչ պատահեցաւ :

— Այնպէս որ, շարունակեց տ'Արդանեան, այդ  
ձմրուածքը պարտաւորեց ձեզ անկողի՞ն պառկել, սի-  
րելի Բօրթօս :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, այո՛, և զածը այս է : Եւ  
յետոյ, քանի մը օրէն ոտք պիտի ելլեմ :

— Ան առնէ ինչո՞ւ Բարիդ չվիտադրուեցաք : Հոս  
չատ ձանձրացած ըլլալու էք :

— Իմ միտքս ալ ադ էր, բայց, սիրելի բարե-  
կամս, պէտք է որ բան մը խոստովանիմ ձեզի :

— Ի՞նչ :

— Որովհետեւ շատ կը ձանձրանայի, ինչպէս ը-  
սիք, և գրպանիս մէջ ունէի եօթանասունեօթնդ  
ասկի, զոր դուք տուած էիք ինձի, զբօսանքի համար  
քովս բերել տուի աղնուական մը, որ այս պահուկը իջած

էր և որուն առաջարկեցի բառքի մը խաղալ : Ընդու-  
նեց և իմ եօթանասունեօթնդ ասկիներս անոր գրպանը  
մտան, առանց հաշուելու ձիւ, դոր տաքաւ, բացէն  
ըլլալով : Բայց դո՞ւք, սիրելի տ'Արդանեան :

— Ի՞նչ ընենք, սիրելի Բօրթօս, մարդ չի կրնար  
ամէն առանձնաշնորհում վայելել, բաւ տ'Արդանեան :  
Առակը գիտէք. «Ո՛վ որ խաղի մէջ դժբախտ է, սիրոյ  
մէջ երջանիկ կ'ըլլայ» : Դուք սիրոյ մէջ չատ երջանիկ  
էք և խաղի մէջ ատար վրէժք կը հանուի : Բայց դրա-  
մական ձախորդութիւնները ձեզի համար ի՞նչ կարեւո-  
րութիւն ունին : Դուք ձեր դրսուհին չունի՞ք, որ  
անշուշտ օգնութեան պիտի հասնի ձեզի :

— Է՛, ուրեմն, ասէք, սիրելի տ'Արդանեան, ու-  
րովհետեւ խաղի մէջ կը ձախողիմ, պատասխանեց  
Բօրթօս համարձակ երեւոյթով մը, իրեն գրեցի որ  
յիսուն ասկի մը զրկէ ինձի, որուն բացարձակապէս  
պէտք ունէի այն վիճակին մէջ ուր կը գտնուիմ... :

— Է՛, ի՞նչ պատասխան եկաւ :

— Իր ազարակները գացած ըլլալու է, վասն զի  
պատասխան չտուաւ :

— Իբրա՞ւ :

— Այո՛, չտուաւ : Ուստի երէկ տաղինէն աւելի  
ստիպողական երկրորդ նամակ մը զրկեցի : Բայց ահա  
դուք հոս էք, սիրելիս, ձեր վրայ խօսինք : Կը խոս-  
տովանիմ թէ սկսած էի հոգ բնել ձեր մասին :

— Բայց ձեր պանդոկապետը ձեզի հետ աղէկ կը  
վարուի երեւոյթին համեմատ, սիրելի Բօրթօս, բաւ  
տ'Արդանեան, հիւանդին ցոյց տալով լեցուն սանկըր  
և պարապ չիշերը :

— Սանկ նանկ, պատասխանեց Բօրթօս : Արդէն  
երեք չորս օր կայ որ իր հաշիւը ներկայացուց ինձի  
լիբրը ու ևս ալ դուքս նետեցի թէ՛ գինքը և թէ՛ հա-  
շիւը, այնպէս որ հոս կը գտնուիմ յողթականի մը



պէս, աշխարհաւոր մը պէս: Ասոր համար է որ, ինչպէս կը տեսնէք, զինուած եմ, վախճալով որ կը նեղեն զիս:

— Ստեփան, ըսաւ տ'Արդանեան խնդալով, ինձի կուգայ որ ասան ասան դուրս կ'ելլէք:

Եւ մատովը ցոյց տուաւ շիշերը և սաները:

— Ես դուրս չեմ ելլիր զժրախտարար, ըսաւ Բօրթօս: Այս թշուառական ճմլուածքը զիս անկողնին մէջ գամած է, բայց Մուսքղօն դուրս կ'ելլէ և ուտելիք կը բերէ: Մուսքղօն, բարեկամս, շարունակեց Բօրթօս, կը տեսնէք որ հիւր եկաւ մեզի և պէտք է որ յաւելուածական պաշար ունենանք:

— Մուսքղօն, ըսաւ տ'Արդանեան, պէտք է որ ինձի ծառայութիւն մը մատուցանէք:

— Ի՞նչ ծառայութիւն, պարոն:

— Զեր վարուելու եղանակը սորվեցուցէք Բլանչէի: Ես ալ օր մը կրնամ այս վիճակին մէջ գտնուիլ և ուրախ պիտի ըլլամ եթէ ինձի վայելել տան այն միւսնոյն առաւելութիւնները, զոր դուք ընծայեցիք ձեր տիրոջ:

— Է՛, Աստուած իմ, ըսաւ Մուսքղօն համեստ զէմքով մը, ասկէ դիւրին բան չկայ: Խնդիրը հարաւոր ըլլալու վրայ է, ուրիշ ոչինչ: Ես գիւղը մեծցած եմ և հայրս, իր պարագայ վայրկեաններուն մէջ, գաղտորաութիւն կ'ընէր:

— Մնացած ժամանակը ի՞նչպէս կ'անցընէք:

— Պարոն, ի գործ կը դնէր արհեստ մը զոր ես միշտ լաւ գտած եմ:

— Ի՞նչ արհեստ:

— Որովհետեւ կաթովիկներու և բողոքականներու կռիւներուն ժամանակն էր և կաթովիկները կը ջարդէին բողոքականները և բողոքականներն ալ կը ջարդէին կաթովիկները, միշտ յանուն կրօնքի, իրեն

համար խառն կրօնք մը շինած էր, որով մերթ կաթովիկ կ'ըլլար, մերթ բողոքական: Արդ, հրացանը ուսին վրայ, սովորաբար կը պատէր ճամբաները եղևրոյ ցանկապատերուն ետեւը ու երբ կը տեսնէր որ կաթովիկ մը կուգայ առանձին, բողոքական կրօնքը կը յաղթանակէր խնդին իր մաքին մէջ: Հրացանը կ'ուղղէր ճամբորդին: Յետոյ, երբ անիկա տասը քայլ միայն հեռու էր իրմէ, կը բանար խօսակցութիւն մը, որուն վերջարանը սա կ'ըլլար միշտ որ ուղեւորը իր քսակը կուտար միշտ կեանքը փրկելու համար: Աւելու է ըսել որ երբ բողոքականի մը գալը տեսնէր, կաթովիկութեան աշխարհի բուռն եօանդ մը կ'զգար իր մէջ որ չէր հասկնար թէ քաղաք ժամ մը առաջ ի՞նչպէս կրցած էր տարակոյսներ ունենալ մեր սուրբ կրօնքին գերազանցութեանը վրայ: Վասնզի ես կաթովիկ եմ, պարոն, և հայրս, իր սկզբունքներուն հաւատարիմ մնալով, անդրանիկ եղբայրս բողոքական ըրած էր:

— Այս արժանիւնտիր մարդը ի՞նչպէս մեռաւ, հարցուց տ'Արդանեան:

— Ամէնէն զժրախտ եղանակովը, պարոն: Օրին մէկը խոռոչաւոր ճամբու վրայ բողոքականի մը և կաթովիկի մը միջև գտնուեցաւ: Երկուքին հետ ալ գործ ունեցած ըլլալով, ճանչցան զինքը, այնպէս որ միացան իրեն զէմ կախեցին: Յետոյ իրենց ըրածին վրայ հիւան պարծենցան մօտակայ գիւղին կապելային մէջ, ուր եղբայրս ու ես կը խմէինք:

— Ի՞նչ ըրիք, հարցուց տ'Արդանեան:

— Թողուցինք որ խօսին, աւելցուց Մուսքղօն: Յետոյ, որովհետեւ կապելայէն դուրս ելած ասան հաւաակ ճամբաներէ գացին, եղբայրս գնաց դարանի կեցաւ կաթովիկին ճամբուն վրայ, իսկ ես ալ բողոքականին ճամբուն վրայ դարանի կեցայ: Երկու ժամ



եաքը, ամէն բան վերջացած էր: Երկուքին դործն ալ լմնցուցած էինք, հիանալով նախատեսութեանը վրայ մեր տարաբախտ հօր, որ մեզ իւրաքանչիւրս տարբեր կրօնքի մէջ մեծցնելու զգուշութիւնը ունեցած էր:

— Արդարեւ ձեր հայրը, ինչպէս ըսիք, Մուսքլօն, շատ ուշիմ կտրիճ մը կ'երեւայ: Պարապ ժամերուն մէջ զաղտորսութիւն կ'ընէր ըսիք, չէ՞:

— Այո՛, պարո՛ն, և ա՛ն էր որ ինծի սովրեցուց խեղդակապ հիւսել և կարթ նետել: Հետեւապէս, երբ տեսայ որ մեր անպիտան պանդոկապետը մեզ կը սնուցանէր կտոր մը միտով, որ գիւղացիներու համար կը բաւէ, բայց մերինին պէս երկու վատոյժ տա՛մարսներու համար չի յարմարիր, իմ նախկին արհեստս ձեռք առի: Իշխանին անտառներուն մէջ պըտըտելով, խեղդակապեր գեղեցի անցքերուն մէջ և կարթեր նետելի լիճերուն մէջ: Այնպէս որ հիմա, Աստուծոյ տուածէն, ամէն բան ունինք, ինչպէս կընտք ստուգել, կաքաւ, ձագար, ծածան, անքիլոս, ամենքն ալ թեթեւ, առողջաւէտ անունդներ, որոնք հիւանդներու կը յարմարեն:

— Բայց զինին ո՞վ կը հայթայթէ, ըսաւ ա՛նք գանհան: Ձեր պանդոկապե՞տը:

— Այսինքն այո՛ և ո՛չ:

— Ի՞նչպէս այո՛ և ո՛չ:

— Կը հայթայթէ, իբրեւ, բայց չի գիտեր թէ այս պատիւը կը վայելէ:

— Բացատրեցէ՛ք, Մուսքլօն, ձեր խօսակցութիւնը հրահանգիչ է:

— Ահա ըսեմ, պարո՛ն: Իմ ճամբորդութիւններուս մէջ զիպուածով հանդիպեցայ սպանիացի մը, որ շատ երկիր տեսած էր, ի մէջ այլոց Նոր Աշխարհը:

— Նոր Աշխարհը ի՞նչ յարաբերութիւն կընայ ունենալ սա գրասեղանին և դարակին վրայ գտնուած շիշերուն հետ:

— Համբերութիւն, պարո՛ն, ամէն բան իր կարգին պիտի բացատրուի:

— Շատ աղէկ, Մուսքլօն, մտիկ կ'ընեմ:

— Այդ սպանիացին սպասաւոր մը ունէր, որ Մեքսիկա ճամբորդած տան ընկերացած էր իրեն: Սպասաւորը իմ հայրենակիցս էր, այնպէս որ իրարու հետ բարեկամացանք այնչափ շուտով, որչափ որ մեր նկարագիրները իրարու կը յարմարէին: Երկուքս ալ որսորդութիւնը կը սիրէինք ամէն բանէ աւելի: Բարեկամս կը պատմէր ինծի թէ ի՞նչպէս բնիկները ընդարձակ դաշտերու մէջ վազը և ցուլ կ'որսան օղակաւոր պարզ հանգոյցներով, զորս կը նետեն աղ սոսկալի անասուններուն վրդը: Ամէնէն առաջ չէի ուզեր հաւտալ թէ կարելի էր այդ աստիճան ճարպիկութիւն ցոյց տալ, այսինքն քսան կամ երեսուն քալ հեռուէն չուանի մը ծայրը նետել ուղուած տեղը: Բայց ապացոյցը տեսնելով պարտաւորուեցայ պատմուածին ճշտութիւնը ընդունիլ: Բարեկամս երեսուն քալ հեռու կը դնէր շիշ մը և օղակաւոր հանգոյց մը նետելով, անոր մէջ կ'առնէր շիշին վրդը: Ես ալ այս վարժութիւնը ըրի և որովհետեւ բնութիւնը կարգ մը յատկութիւններով օժտած է զիս, այսօր այդ ճիւղին մէջ վարպետ մը եղած եմ: Միտքս հասկցա՞ք հիմա: Մեր պանդոկապետը ձօն մատան մը ունի, որուն բանալին քովը կը պահէ միշտ: Միայն թէ մատանը պատուհան մը ունի: Արդ, հանգոյցս կը նետեմ այդ պատուհանէն և որովհետեւ գիտեմ թէ ընտիր զինները ո՛ր անկիւնը կը գտնուին, վեր կը քաշեմ դանոնք: Ահա, պարո՛ն, թէ ի՞նչպէս Նոր Աշխարհը յարաբերութեան մէջ է սա գրասեղանին ու դարակին վրայ գտնուած շիշերուն



հետ : Հիմա, կ'ուզէ՞ք մեր գինիին համը նայիլ և ձեր կարծիքը յայտնել :

— Շնորհակալ եմ, բարեկա'մա, շնորհակալ եմ : Դժբախտաբար նոր ճաշեցի :

— Է՛րբեմն, բաւ Բօրթօս, սեղանը զի՛ր, Մուսքօն, և մեր ճաշած պահուն տ'Արդանեան թո՛ղ պատմէ մեզի ինչ որ պատահեցաւ իրեն սասը օրէ ի վեր, ուր բաժնուած ենք իրարմէ :

— Յօժարակամ, բաւ տ'Արդանեան :

Մինչ Բօրթօս և Մուսքօն կը ճաշէին նոր ապաւրինողի ակորթակով ու այն եղբայրական մ. Երմուժիւնով, զոր մարդիկ կ'ուսենան դժբախտութեան մէջ, տ'Արդանեան պատմեց թէ ի՛նչպէս Արամիս վաւարուելով ստիպուած էր կենալ Քոնկլքէօսի մէջ, թէ ի՛նչպէս Աթօսը Ամիէնի մէջ թողած էին՝ զինքը իբրեւ դրամանեմ գամբատանող չորս անձերու հետ և թէ ի՛նչպէս տ'Արդանեան ստիպուած էր վարտի կամսին վրայէն անցնիլ մինչեւ Անգլիա հասնելու համար :

Բայց հոս դադրեցաւ տ'Արդանեանի խոստովանութիւնը : Միայն իմացուց որ Անգլիայէ դարձին՝ չորս հիանալի ձիեր բերած էր, մէկը իրեն և միւսները ընկերներուն համար : Յետոյ խօսքը աւարտեց յայտնելով թէ Բօրթօսին յատկացած ձին պանդոկին ակորթը կը գտնուէր :

Նոյն պահուն Բլանչէ ներս մտաւ և տիրոջը յայտնեց որ ձիերը բաւական հանգիստ առեր էին և թէ կարելի էր երթալ և Քլէրմօնի մէջ գիշերել :

Տ'Արդանեան Բօրթօսի սասին գրէթէ ապահով ըլլալուն և իր միւս երկու բարեկամներուն վրայ լուր առնելու փախաքով, ձեռքը երկնցուց հիւանդին և բաւ թէ ճամբայ պիտի ելլէ միւս բարեկամները փնտռելու համար : Եւ որովհետեւ նոյն ճամբով ետ պիտի դառնար, խոստացաւ միասին աննկ զինք, եթէ

7-8 օրուան մէջ Բօրթօս կուան Սէն Մարթէնի պանդոկը գտնուէր :

Բօրթօս պատասխանեց թէ շատ հաւանական է որ իր ոտքի ցաւը մինչեւ այն առեւն չներէ իրեն դուրս ելլելու : Ասկէ դատ, Շանթիյի միալու պարտաւոր էր, որպէս զի դքսուհիէն պատասխան մը ստանայ :

Տ'Արդանեան մաղթեց որ այն պատասխանը շուտ և գոհացուցիչ ըլլայ և Բօրթօսը դարձաւ Մուսքօնին խնամքներուն յանձնելէն և իր ծախքը վճարելէն ետք, Բլանչէի հետ ճամբայ ելաւ, իրեն հետ բերած մէկ ձիէն ազատելով :

Բ.

## ԱՐԱՄԻՍԻ ԹԷՉԸ

Տ'Արդանեան Բօրթօսին բան մը ըսած չէր դըքսուհիին ինչպէս նաեւ վէրքին վրայ : Մեր Պէարնեցին շատ խոհեմ էր, թէեւ տակաւին դեռատի : Հետեւապէս անանկ ձեւացուցեր էր որ մեծխօսիկ հրացանակիրին պատմածներուն հաւատացած էր, քաջ համադուած ըլլալով որ բարեկամութիւն մը չի դիմանար եթէ երեւան հանուի գաղանիք մը, մանաւանդ եթէ այդ գաղանիքը հպարտութեան կը դաշի : Ասկէ դատ, մարդ մը բարոյական իշխանութիւն կ'ուսենայ այն անձերուն վրայ, որոնց կեանքը գիտէ : Արդ, տ'Արդանեան ազադայ էնդրիկներու խորհուրդով և որոշած ըլլալով երեք ընկերները իր բախտին երեք գործիքները



ընել, չատ գոհ էր որ իր ձեռքին մէջ կ'ամփոփէր այն անտեսանելի թեւերը, որոնց միջոցաւ կը յուսար դանոնք վարել:

Սակայն ճամբան խորին տրամուլթեան մէջ էր: Կը մտածէր այն մանկամարդ ու սիրուն Տիկին Պօնա-սիէօյի վրայ, որ իր անձնութեան վարձքը պիտի վճարէր: Բայց փութանք ըսելու որ այս վիշտը կ'զգար ո՛չ այնքան իր երջանկութիւնը կորսնցնելուն որքան անոր համար որ թերեւս այն հէք կնոջ գլխուն փորձանք մը եկած էր: Տ'Արդանեան տարակոյտ չունէր որ Տիկին Պօնասիէօ Կարախալին վրէժխնդրութեան գոհ եղած էր և ինչպէս յայտնի է, Կարախալին վրէժխնդրութիւնը զարհուրելի էր: Չէր կրնար հասկնալ թէ ինք ի՞նչպէս շնորհ գտած էր անոր առջև ու իր գլխուն փորձանք մը չէր եկած: Անշուշտ Մ. Բաղդաւ պիտի յայտնէր իրեն եթէ զինքը գտած ըլլար իր տան մէջ:

Մարդ ժամանակին անցնիլը և ճամբուն երկաթութիւնը չզգար երբ խորին մտածութեան մէջ թաղուած է: Արտաքին կեանքը կը նմանի այն ատեն քունի մը, որուն երազն է այդ մտածումը: Անոր ազդեցութեանը տակ, ժամանակն այլ ևս չափ և անջրպետը այլ ևս հեռաւորութիւն չունի: Տեղէ մը կը մեկնի և ուրիշ տեղ մը կը հասնի, անա այսչափ: Անցում ճամբայէն ոչինչ կը մնայ յիշողութեան մէջ: Միայն տարտամ մշուշի մը մէջէն կ'երևան ծառերու, լեռներու և գիւղանկարներու խառնաշփոթ պատկերներ:

Ահա այս զգայախաբութեան ենթարկուած էր տ'Արդանեան երբ Շանթիյի Բոնվարէօնէն բաժնող վեց կամ ութը մղոն հեռաւորութիւնը կտրեց և այն գիւղը հասած ատեն, ճամբուն վրայ հանդիպած բաներէն ոչինչ յիշեց:

Հոն միայն յիշողութիւնը վերստացաւ, գլուխը ցնցեց և նշմարեց կապիւրն, ուր թողած էր Արամիսը, և ձին վազցնելով, գնաց կանգ առաւ գրանը առջև:

Այս անգամ պանդոկատի տեղ պանդոկատե-տունի մըն էր որ ընդունեց զինքը: Տ'Արդանեան չիմացէտ էր: Ակնարկ մը պտտեց այն կնոջ խոշոր ու զուարթ դէմքին վրայ և հասկցաւ թէ անոր հետ կեղծելու պէտք չկար և թէ արքան զուարթ դէմքէ մը վախնալու պատճառ մը չունէր:

— Բարի աիկին, կրնա՞ք ըսել ինձի թէ տա-նըիւ օրի չափ առաջ այս տեղ ձգելու պարտաւորուած մեր բարեկամներէն մէկը ի՞նչ եղաւ, հարցուց տ'Արդանեան:

— 23-24 տարու աղւոր, հաճելի ու քաղցրաւորոյ երիտասարդ մը:

— Ուսէ՞ն վերաւորում՞ էր:

— Այո՛:

— Ճիշտ ան է:

— Ի՛նչ ուրեմն, պարո՞ն, հոս է:

— Ա՛հ, սիրելի Տիկին, կեանք կուտաք ինձի, բայց տ'Արդանեան ձիէն իջնելով և սանձը Բլանչէի թեւին վրայ ձգելով: Ո՛ւր է այդ սիրեցեալ Արամիսը, զոր պիտի ողջագուրեմ: Կը խոստովանիմ թէ զայն տեսնելու փոյթ ունիմ:

— Ներեցէ՛ք, պարո՞ն, չեմ կարծեր որ այս միջոցին կարենայ ձեզ ընդունիլ:

— Ինչո՞ւ: Կնոջ մը հե՞տ կը գտնուի:

— Տէ՛ր Աստուած, ի՞նչ կ'ըսէք: Խեղճ տղայ: Ո՛չ, պարո՞ն, կնոջ մը հետ չէ:

— Որի՞ հետ է ուրեմն:

— Մօնախաբէի երէցին և Ամիէնի Յիսուսեան կ'ըօնաւորներուն մեծաւորին հետ:



— Աստուած իմ, պոսաց ա'Արդանեան, խեղճ աղուհն վիճակի դէ՞շ է:

— Ո՛չ, պարոն, ընդհակառակը: Բայց իր հիւանդութեան հետեւանքով շնորհ եկած է վրան և որոշած է կրօնաւոր ըլլալ:

— Ճիշտ է, բայց ա'Արդանեան, մոռցած է թէ առժամանակեայ կերպով հրացանակիր էր:

— Անպատճառ կ'ուզէ՞ք տեսնել զինքը:

— Այո՛, անպատճառ:

— Լա՛ւ, բակը գացէ՛ք, աջ կողմի սանդուղէն ելէ՛ք, Բ. յարկը, թիւ 5 սենեակն է:

Տ'Արդանեան գէտ այն կողմը դնաց և տեսաւ արտաքին սանդուղ մը, որ տակաւին այսօր կը գտնուի հին պանդոկներու բակերուն մէջ: Բայց այս կերպով կարելի չէր ապագայ կրօնաւորին սենեակը հասնիլ: Արամիսի սենեակին անցքերը պահպանուած էին Արմիտեան պարեգներուն անցքերուն պէս: Պաղէն կեցած էր նրբանցքին մէջ և կը պահպանէր զայն այնչափ անվերելութեամբ որչափ տարիներու փորձերէ ետք կը տեսնէր թէ վերջապէս մօտ էր հասնելու այն արդիւնքին, որուն կը բաղձար յաւիտենապէս:

Արգարեւ, խեղճ Պաղէն միշտ երազած էր ծառայել կրօնաւորի մը քով, և անհամբերութեամբ կը սպասէր այն վայրկեանին ուր Արամիս տառապող նետելով եկեղեցականի պարեգօտը պիտի հագնէր: Երկտասարդին ամէն օր կրկնած խոստումին վրայ թէ այդ վայրկեանը պիտի հուշանար, Պաղէն մնացած էր հրացանակիրի մը ծառայութեան մէջ, որուն համար կ'ըսէր թէ իր հողին կորստեան պիտի մատնէր:

Հետեւաբար Պաղին վերջին ծայր ուրախ էր: Շատ հաւանական էր որ այս անգամ տէրը իր խօսքէն ետ պիտի չդառնար: Ֆիզիքական և բարոյական ցաւերուն միացումը այնքան ատենէ ի վեր փափաք-

ուած արդիւնքը առաջ բերած էր: Արամիս, միեւնոյն ատեն թէ՛ մարմինով և թէ՛ հոգիով տառապելուն համար, վերջապէս իր ակնարկն ու մտածումը սեւեռած էր կրօնքին վրայ, և երկնային ազդարարութիւն մը նկատած էր իրեն պատահած երկու զէպքերը, այսինքն սիրուհիին յանկարծական անհետացումը և ուսմին վերքը:

Կը հասկցուի թէ իր գտնուած տրամադրութեան մէջ Պաղէնի համար շատ անհաճոյ էր ա'Արդանեանի ժամանումը: Երկտասարդը կրնար ինքզինք ձգել դարձեալ աշխարհիկ գաղափարներու յորձանքին մէջ, որ երկար ատեն քշած տարած էր զինքը: Որոշեց ուրեմն դուռը պաշտպանել քաջաբար: Եւ որովհետեւ պանդոկապետուհիին կողմէ մատնաւած ըլլալուն համար չէր կրնար ըսել թէ Արամիս հոն չէր, փորձեց հաստատել նորեկին թէ ծայրայեղ կերպով անխորհուրդ գործ մը պիտի ըլլար երբ իր տէրը խանգարէին այն բարեպաշտիկ խօսակցութեան մէջ, որուն սկսած էր առտուընէ ի վեր և որ իրիկունէն առաջ չէր կրնար լմնալ, Պաղէնի ըսածին նայելով:

Բայց ա'Արդանեան կարեւորութիւն չտաւ Պաղէնի պերճախօս ճառին, և որովհետեւ իր բարեկամին ծառային հետ վիճարանութեան մտնելու փափաք չունէր, պարզապէս մէկ ձեռքովը հրեց զայն և միւս ձեռքովը բացաւ թիւ 5 սենեակին դուռը և ներս մտաւ:

Արամիս, սեւ վերարկուով, և գտակի նմանող տեսակ մը կլոր ու տափարակ գլխանոց դրած, գլանաձև և կիսածալ թուղթերով ծածկուած երկայնաձև սեղանի մը առջև նստած էր: Աջ կողմը կը գտնուէր Յիսուսեաններու մեծաւորը և ձախ կողմը Մօնտիտիէի երեցը: Վարդգոյրները կիսովին գոց էին, և խորհրդաւոր լոյս մը կը մացնէին ներս: Կարծես



հրաշքով անհետացած էին այն բոլոր աշխարհիկ առարկաները, որոնք կրնան աչքի զարնել երբ մարդ ներս մտնէ երիտասարդի մը սենեակէն, մահաւանդ եթէ այդ երիտասարդը հրացանակիր է: Պաղէն, անշուշտ վախնալով որ այդ առարկաներուն տեսքը իր տիրոջ միտքը կը դարձնէ աշխարհային իրերու վրայ, վերցուցած էր սուրը, ատրճանակները, փետրաւոր գլխարկը և ամէն տեսակ ասեղնանկարներ և ժանեակներ:

Բայց անոնց տեղը, տ'Արդանեան, մութ անկիւնի մը մէջ կարծեց նշմարել խարաղան մը որ դամէ մը կախուած էր պալին վրայ:

Դուռը բացած ատեն տ'Արդանեանի հանած աղմուկին վրայ, Արամիս գլուխը վերցուց և ճանչցաւ իր բարեկամը:

Բայց երիտասարդը զարմանքով դիտեց որ իր ներկայութիւնը մեծ ապաւորութիւն մը չըրաւ հրացանակիրին վրայ, որուն միտքը այնքան հեռացած էր աշխարհային իրերէ:

— Բարեւ, սիրելի տ'Արդանեան, ըսաւ Արամիս, հաւատացէ՛ք որ երջանիկ եմ ձեզ տեսնելու համար:

— Ե՛ս ալ, ըսաւ տ'Արդանեան, թէ և տակաւին վստահ եմ թէ Արամիսի հետ կը խօսիմ թէ ոչ:

— Այո՛, բարեկամս, Արամիսի հետ կը խօսիք: Բայց ի՞նչ բան կըլլաւ տարակոյս պատճառել ձեզ:

— Վախցայ որ սխալ տեղ եկած եմ: Ամէնէն առաջ կարծեցի թէ եկեղեցականի մը սենեակը կը մտնեմ: Յետոյ աւրիշ սխալի մը մէջ ինկայ, այս պարոններուն հետ տեսնելով ձեզ: Ծանրապէս հիւանդացած չըլլա՞ք:

Երկու սեւաղգեստ մարդիկը գրէթէ սպառնալից ակնարկ մը արձակեցին տ'Արդանեանի վրայ, որուն

դիտաւորութիւնը հասկցան: Բայց տ'Արդանեան հոգ չըրաւ:

— Թերեւ կը խանդարեմ ձեզ, սիրելի Արամիս, շարունակեց տ'Արդանեան, վասնզի իմ տեսածէս դատելով կը կարծեմ թէ խոտովանանք կ'ըլլաք այս պարոններուն:

Արամիս կարմրեցաւ անզգալի կերպով:

— Դուք զիս խանդարէ՞ք, օ՛հ, ընդհակառակը, սիրելի բարեկամ, կ'երդնում, և ըսածիս իբր ասպացոյց, թող տուէք որ հրճուիմ, ողջ առողջ տեսնելով ձեզ:

— Վասն զի պարոնը, որ իմ բարեկամս է, ծանր վտանգէ մը ազատեցաւ, շարունակեց Արամիս քաղցրութեամբ և տ'Արդանեանը ցոյց տալով երկու եկեղեցականներուն:

— Փառք տուէ՛ք Աստուծոյ, պարո՛ն, պատասխանեցին անոնք խոնարհելով:

— Այդ պարտականութեան մէջ թերացած չեմ, Գերապատիւ Հայրեր, պատասխանեց երիտասարդը փոխադարձ ողջունելով զանոնք:

— Յարմար ատենին կուգաք, սիրելի տ'Արդանեան, ըսաւ Արամիս, և վիճաբանութեան մասնակցելով պիտի լուսաբանէք զայն: Ամիէնի Հայր մեծաւորը, Մօնսիտիէի Հայր երէցը ու ես կը վիճաբանինք ատուածարանական կարգ մը խնդիրներու վրայ, որոնց շահեկանութիւնը մեզ կը հրապուրէ երկար ատենէ ի վեր: Ուրախ պիտի ըլլամ ձեր կարծիքը առնելով:

— Զինուորականի մը կարծիքը կշիռ չունի, պատասխանեց տ'Արդանեան, որ կ'սկսէր վրդովիլ խօսակցութեան առած դարձուածքէն: Կրնաք այս պարոններուն գիտութեանը վստահիլ, հաւատացէ՛ք խօսքիս:

Երկու սեւաղգեստ մարդիկը ողջունեցին:



— Ընդհանրապես, աւելցուց Արամիս, ձեր կարծիքը թանկագին պիտի ըլլայ մեզի համար : Ահաւասիկ թէ խնդիրը ի՞նչ է . — Հայր մեծաւորը կը կարծէ թէ իմ թէզս պէտք է մանաւանդ ըլլայ վարդապետական և զիտական :

— Ձեր թէ՛զը, ուրեմն թէ՛զ մը կը պատրաստէք :

— Անշուշտ, պատասխանեց յիսուսեանը : Ձեռնադրութենէն առաջ քննութիւն մը կ'ըլլայ, որուն համար թէ՛զ մը կը պահանջուի :

— Ձեռնադրութիւն, պոռաց տ'Արդանեան, որ չէր կրնար հաւատալ ինչ որ պանդոկապետուհին և Պաղէն ըսած էին յաջորդաբար, ձեռնադրութիւն :

Եւ ապահար աչքերը կը պտտցնէր իր առջեւ դանուղ երեք անձերուն վրայ :

— Արդ, շարունակեց Արամիս իր թիկնաթուին վրայ առնելով շնորհալի դիրք մը և հաճութեամբ դիտելով կնոջ մը ձեռքին պէս ճերմակ և յոյր ձեռքը, զոր օդին մէջ բռնած էր, արիւնը վար լճեցնելու համար, արդ, ինչպէս լսեցիք, տ'Արդանեան, Հայր մեծաւորը կ'ուզէր որ իմ թէզս վարդապետական ըլլայ, մինչ ես կ'ուզէի որ դադափարական ըլլայ : Ահա ասոր համար է որ Հայր մեծաւորը կ'առաջարկէր ինձի սա նիւթը, որուն վրայ ասկաւին խօսուած չէ և որուն մէջ կ'ընդունիմ թէ հիանալի ընդլայնութեան նիւթ կայ :

«Utraque manus in benedicendo clericis inferioribus necessaria est.»

Տ'Արդանեան, որուն հմտութեան աստիճանը գիտենք, յօնքերը հպստեց այս մէջբերումին վրայ, ինչպէս պոստած չէր Մ. Եր Դոէվիլի մէջբերումին ատեն, այն նուէրներուն առթիւ, զոր կը կարծէր թէ տ'Արդանեան ստացած էր Մ. Պրքինկէմէն :

— Իմաստը սա է, աւելցուց Արամիս, ամէն դիւ-

րութիւն տալու համար անոր . — Երկու ձեռքերը անհրաժեշտ են ստորակարգ քահանաներուն, երբ օրնութիւն կուտան անոնք :

— Հիանալի՛ նիւթ, պոռաց յիսուսեանը :

— Հիանալի և վարդապետական, կրկնեց երէցը, որ յիսուսեանին խօսքերը արձագանդի մը պէս կրկնելու հոգ կը տանէր :

Իսկ տ'Արդանեան կատարելապէս անտարբեր մնաց երկու սեւազգեստ մօրդոց խանդավառութեան :

— Այո՛, հիանալի, շարունակեց Արամիս, բայց Ս. Հայրերու և Ս. Գրքի խորունկ ուսումնասիրութիւն կը պահանջէ : Արդ, խոնարհաբար խոստովանեցայ այս գիտուն եկեղեցականներուն թէ պահանջներու հսկողութիւնները և թագաւորին ծառայութիւնը քիչ մը զանց ընել առած էին ինձի ուսումնասիրութիւնը : Ուստի աւելի զիւրութիւն պիտի ունենամ իմ ընտրած մէկ նիւթիս մէջ, որ աստուածաբանական այս խրթին խնդիրներուն մէջ պիտի ըլլայ ինչ որ բարոյականը բնադանցութեան մէջ :

Տ'Արդանեան մեծապէս կը ձանձրանար : Երէցն ալ :

— Տեսէք ի՞նչ յառաջարան (extrade), պոռաց յիսուսեանը :

— Exordium, կրկնեց երէցը բան մը ըսած ըլլալու համար :

— Quemadmodum inter coelorum immensitatem.

Արամիս ակնարկ մը ձգեց տ'Արդանեանի վրայ և տեսաւ որ իր բարեկամը կը յօրանջէր :

— Փրանսերէն խօսինք, Հայր իմ, ըսաւ Յիսուսեանին : Մ. տ'Արդանեան աւելի ախորժ պիտի զգայ մեր խօսքերէն :

— Այո՛, ձամբորդութենէն յոգնած եմ և այս լատիներէն խօսքերը չեմ հասկնար, ըսաւ տ'Արդանեան :

— Շա՛տ աղէկ, պատասխանեց յիսուսեանը քիչ



մը սրանհեղած, մինչ երեցը երախտագէտ ակնարկ մը  
կը ձգէր տ'Արդանեանի վրայ, է' ուրեմն, տեսէք թէ  
ի'նչ օգուտ կը քաղուի սա մեկնութենէն:

— Մովսէս, ծառայ Աստուծոյ... Ծառայ է միայն,  
կը հասկնա՞ք: Մովսէս ձեռքերով կ'օրհնէ: Երկու  
թեւերը բռնել կուտայ, մինչ երբայեցիները իրենց  
թշնամիին կը յաղթահարեն: Ուրեմն կ'օրհնէ երկու  
ձեռքերով: Ասկէ դատ, Աւետարանը կ'ըսէ. Imponite  
manus և ո'չ թէ manum. — Ձեռքերը վրան դրէք և  
ո'չ թէ ձեռքը:

— Ձեռքերը վրան դրէք, կրկնեց երեցը շար  
ժուժ մը ընելով:

— Ընդհակառակը ըսուեցաւ Ս. Պետրոսին, որուն  
յաջորդներն են Պապերը, շարունակեց յիսուսեանը.

— Porrigite digitos. երկնցուցէք մատները: Հասկցա՞ք  
հիմա:

— Անշուշտ, պատասխանեց Աբամիս, հաճոյք  
զգալով, բայց խնդիրը նուրբ է:

— Մատները, աւելցուց յիսուսեանը: Ս. Պետրոս  
մատներով կ'օրհնէ: Պապն ալ ուրեմն մատներով  
կ'օրհնէ: Եւ քանի՞ մատով կ'օրհնէ: — Երեք մատով,  
մէկը Հօր, մէկը Որդիին և միւսը Ս. Հոգիին համար:

Ամէն ոք խաչակնքեց: Տ'Արդանեան ալ ստիպ-  
ուեցաւ հետեւիլ այս օրինակին:

— Պապը Ս. Պետրոսի յաջորդն է և կը ներկա-  
յացնէ երեք աստուածային իշխանութիւնները: Եկե-  
ղեցական նախնայականութեան մնացեալ մասը ordines  
inferiores, կ'օրհնէ Ս. Հրեշտակապետներու և հրեշ-  
տակներու անունով: Ամենախոնարհ կղերիկոսները,  
ինչպէս մեր սարկաւազները և լուսորարները կ'օր-  
հնեն օրհնած ջուր սրսկելու դարձիքով, որ օրհնող  
մատերու անսահման թիւ մը կը ձեռացնէ: Ահա  
խնդիրը պարզաբանուած. — Argumentum omni denu-

datum ornamento. Այս նիւթով սանկ երկու հատոր  
կը լեցնեմ, շարունակեց յիսուսեանը և իր խանդա-  
վառութեանը մէջ ձեռքը դրաւ Ս. Յովնան Ոսկերե-  
րանի գիրքին վրայ, որ սեղանը կը ծռէր իր ծան-  
րութեանը տակ:

Տ'Արդանեան սարսռաց:

— Անշուշտ, ըսաւ Աբամիս, կ'ընդունիմ այդ թէ-  
զին գեղեցկութիւնները, բայց միեւնոյն ատեն կը  
խոստովանիմ թէ ինծի համար ճնշիչ է: Ես սա բնա-  
բանը ընտրած եմ: Բռնէ՛ք, սիրելի տ'Արդանեան, ձեր  
ճաշակին կը յարմարի. — Non inutile est desiderium  
in oblatione, կամ թէ «Բիշ մը վիշտ անօգուտ չէ Տի-  
րոջը եղած ընծայի մը մէջ»:

— Այդ տեղ կեցի՛ք, պոռաց յիսուսեանը, վառն  
զի՛ այդ բնաբանը հերետիկոսութեան կը մօտենայ:  
Դրէ՛թէ նմանօրինակ առաջարկութիւն մը կայ հերե-  
տիկոս Յանսէնիոսի Augustinusին մէջ, որ ուշ կամ  
կանուխ պիտի այրուի: Զգուշացէ՛ք, երիտասա՛րդ  
բարեկամս, սխալ վարդապետութիւններու կը հակիք:  
Ինքզինքնիդ կորստեան կը մատնէք, երիտասա՛րդ  
բարեկամս:

— Ինքզինքնիդ կորստեան պիտի մատնէք, ըսաւ  
երեցը գլուխը երեբցնելով վշտագին:

— Դուք կը մօտենաք անձնիշխանութեան այն  
հոչակաւոր կէտին, որ մահացու վառնդ մըն է: Դուք  
ճակատ առ ճակատ կուգաք պեղազեաններուն և կէս-  
պեղ սգեաններուն սաղբաւքներուն:

— Բայց, գերապատիւ տէր... աւելցուց Աբամիս,  
իր գլխին վրայ թափող փաստերու կարկուտէն ըն-  
դարմացած:

— Ի՞նչպէս պիտի ապացուցանէք, շարունակեց  
յիսուսեանը, առանց ժամանակ տալու անոր որ խօսի,  
թէ պէտք է ցաւիլ աշխարհի վրայ երբ մէկը Աստու-



ծոյ կը նուիրէ ինքզինքը: Մտիկ ըրէք սա երկասյ-  
րաբանութիւնը. — Աստուած Աստուած է և աշխարհը  
սատանան է: Աշխարհի վրայ ցաւիլը սատանային վրայ  
ցաւիլ է: Ահա իմ եզրակացութիւնս:

— Իմ եզրակացութիւնս ալ ադ է, ըսաւ ե-  
րէցը:

— Բայց շնորհ... աւելցուց Արամիս:

— Desideras diabolum, դժբախտ, պոռաց յիսուս-  
եանը:

— Կը ցաւի՛ սատանային վրայ, կրկնեց երէցը,  
կը պաղատիմ, մի՛ վնասէք սատանան:

Տ'Արդանեանի վրայ ապշութիւն կուգար: Կը կար-  
ծէր թէ յիմարանոցի մէջ կը գտնուի և թէ ինք ալ  
միւսներուն պէս պիտի յիմարանար: Միայն թէ ստիպ-  
ուած էր լուռ մնալու, իր առջեւ խօսուած լեզուն  
չհասկնալուն համար:

— Բայց ինծի մտիկ ըրէք, աւելցուց Արամիս  
քաղաքավարութեամբ, որով կը յայտնէր թէ սկսած  
էր համբերութիւնը սպառիլ, չեմ ըսեր թէ աշխարհի  
վրայ կ'ողբամ, ո՛չ, երբեք պիտի չարտասանեմ այդ  
խօսքը, որ անշուշտ ուղղափառական չէ...:

Յիսուսեանը թեւերը վեր վերցուց: Նոյնը ըրաւ  
նաև երեցը:

— Ո՛չ, բայց գոնէ խոստովանեցէք թէ վայելուչ  
չէ Աստուծոյ նուիրել այն բանը, որմէ զգուած ենք:  
Միթէ իրաւունք չունի՞մ, տ'Արդանեան:

— Անշուշտ իրաւունք ունիք, պոռաց երիտա-  
սարդը:

Երեցը և յիսուսեանը ոտուած մը ըրին իրենց  
աթոռին վրայ:

— Ահա իմ տեսակէտս, որ հաւաքարանութիւն մըն  
է: Աշխարհ հրապոյրներ ունի, աշխարհէ կը հեռանամ,

ուրեմն զոհողութիւն մը կ'ընեմ: Ս. Գիրքը կ'ըսէ  
յարտնադէս. «Զոհ մը ըրէ Տիրոջը»:

— Ադ իրաւ է, ըսին հախառկորդները:

— Ասկէ զատ, շարունակեց Արամիս ահանջը  
կարմրեցնելու համար կոթմաւելով, ինչպէս որ ձեռքերը  
ձեւակցեցնելու համար կը թոթուէր զանոնք, ոտանաւոր  
մը յօրինեցի այս խնդրին վրայ և Մ. Վուաղուոն  
ներկայացուցի: Այս մեծ մարդը շատ գովեց իմ ոտա-  
նաւորս:

— Ոտանաւոր մը, ըսաւ յիսուսեանը արհամար-  
հանքով:

— Ոտանաւոր մը, կրկնեց երեցը մեքենարար:

— Չեր ոտանաւորը արտասանեցէք նաչինք, պո-  
ռաց տ'Արդանեան, անով թեքեաւ սիրովունք քիչ մը:

— Ո՛չ, վասն զի կը ծնական է, պատասխանեց Ա-  
րամիս, ոտանաւոր աստուածաբանութիւն է:

— Սատանայ, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Ահաւասիկ, ըսաւ Արամիս համեստ գէմքով  
մը, որ քիչ մը կեղծաւորութենէ զերծ չէր բոլորովին.

Դուք որ կուլաք հրապուրիչ անցեալ մը

Եւ անբախտ օրեր կ'անցընէք

Չեր բոլոր վիշտերը վերջ պիտի գտնեն

Եթէ միայն Աստուծոյ նուիրէք ձեր ար-  
ցաւքները

Դուք որ կուլաք:

Տ'Արդանեան և երեցը կարծես թէ գոհ եղան:  
Յիսուսեանը պնդեց իր կարծիքին վրայ:

— Աստուածաբանական ոճի մէջ սրբապիղծ ճա-  
շակ մը ո՛րչափ անվայել է: Արդարեւ ի՞նչ կ'ըսէ Ս.  
Օգոստինոս. Severus sit clericorum sermo.

— Այո՛, քարոզը պէտք է որ խիստ ըլլայ, կրկնեց  
երեցը:



— Արդ, աւելցուց յիսուսեանը փութով երբ տեսաւ որ իր արքանեակը կը մոլորէր, արդ, ձեր քարոզը կինեբուն միայն հաճելի պիտի գայ: Մ. Բաղրուի դատաստացութեան յաջողութիւնը պիտի ունենայ:

— Երանի՛ թէ այնպէս ըլլար, պոռաց Արամիս եռանդով:

— Կը տեսնէ՞ք, ըսաւ յիսուսեանը, տակաւին աշխարհ ձեր սրտին կը խօսի բարձրաձայն Altissiniā sole: Աշխարհի կը հետեւիք, ղեկատար բարեկամ և կը վախճամ որ Ս. Հոգիին շնորհը պիտի չհերքործէ ձեզի:

— Վստահ եղիք, Գերապատիւ տէր, ես ապահով եմ իմ վրաս:

— Աշխարհային ինքնավստահութիւն:

— Ես ինքզինքս կը ճանչնամ, հայր իմ, իմ որոշումս անդառնալի է:

— Ուրեմն կը յամառի՞ք ձեր քարոզին այդ բնաբանը պահելու:

— Ինձի աւելի յարմար կը թուի ան քան թէ ուրիշ մը, ուստի պիտի չարունակեմ և կը յուսամ որ ձեր խորհուրդին համաձայն իմ ընելիք սրբազրութենէս գոհ պիտի ըլլաք:

— Թանր ծանր աշխատեցէք, ըսաւ երեցը, լաւագոյն տրամադրութիւններու մէջ կը թողունք ձեզ:

— Այո՛, հողը լաւ սերմանուած է, ըսաւ յիսուսեանը և վախ չկայ որ սերմին մէկ մասը ապառաժի վրայ ինկած ըլլայ և միւս մասը՝ ճամբու վրայ և մնացածն ալ երկնքի թռչունները կերած ըլլան, Aves coeli comederunt illam.

— Սատանան տանի ձեզ և ձեր լատիներէնը, ըսաւ տ'Արդանեան, որուն համբերութիւնը սպառած էր:

— Մնաք բարով, որդեակ, ըսաւ երեցը, վաղը նորէն կը տեսնուինք:

— Մնաք բարով, յանդուգն երիտասարդ, ըսաւ յիսուսեանը: Յոյս կուտաք որ եկեղեցիին մէկ լոյսը ըլլաք: Երանի՛ թէ այս լոյսը լափող կրակ մը չըլլար:

Տ'Արդանեան, որ շարունակ ծամ մը իր եղունքները կըրձած էր անհամբերութենէն, սկսաւ միտն ալ կըրձել:

Երկու սեւազգեստ մարդիկը ոտք ելան, Արամիսը և տ'Արդանեանը բարեկեցին և դէպի դուռը գացին: Պաղէն, որ ոտքի վրայ կեցած էր և այս խօսակցութիւնը մտիկ կ'ընէր ջերմեռանդ խնդութիւնով, գիւմաւրեց կրօնաւորը, երեցին վարդաբանի և յիսուսեանին խորհրդատեորրւառաւ եկիւրերուն առջեւէն գնաց ճամբան ցոյց տալու համար:

Արամիս մինչեւ սանդուղին ստորոտը ընկերացաւ անոնց և շուտով մօտեցաւ տ'Արդանեանի, որ տակաւին կ'երազէր:

Երկու բարեկամները ստանձին մնալով նախ լուռ կեցան: Սակայն պէտք էր որ մէկը խօսէր և որովհետեւ տ'Արդանեան ըստ երեւոյթին միաքը դրած էր այս պատիւը իր բարեկամին թողելու.

— Կը տեսնե՞ս, ըսաւ Արամիս, որ նորէն իմ սկզբնական գաղափարներուս դարձած եմ:

— Այո՛, Աստուծոյ շնորհը ձեր վրայ իջեր է, ինչպէս որ քիչ մը առաջ կ'ըսէր այն պարոնը:

— Օ՛հ, շատ առենէ ի վեր աշխարհէ քաշուելու խորհուրդը ունէի և արդէն այս մասին իմ ղիտաւութիւնս յայտնած էի ձեզի, այնպէս չէ՞, բարեկամ:

— Այո՛, բայց կը կարծէի թէ կատակ կ'ընէք:

— Այսպիսի բաներու վրայ կատակ կ'ըլլա՞յ, տ'Արդանեան:







— Լա՛ւ ուրեմն, մտիկ ըրէք ինծի, «Պ. արքայ, եթէ նորէն դառնաք այն տեղը, ուր հանդիպեցայ ձեզի այս իրիկուն, ես պիտի համարձակիմ:

Կարծեմ թէ վախցայ, գոյնս սաստիկ նետեց, զգացի որ սաքերս կը կթոտին: Պատասխան մը կը փնտռէի, բայց չգտնելով լռութիւն պահեցի: Սպան պատասխանի կ'սպասէր և տեսնելով որ կ'ուշանար, սկսաւ ծիծաղիլ, կռնակը դարձուց և տուն մտաւ: Ես ալ կղերանոց դարձայ: Ես քաջ ու տաքարիւն աղնուա-կան մըն եմ, ինչպէս որ զիտած էք, սիրելի տ'Ար-դանեան: Նախատինքը սոսկալի էր, ու թէեւ ո՛չ ոք իմացաւ, սակայն դարձեալ սրտիս մէջ կենդանի էր ան ու կ'եռար: Մեծաւորներու իմաց տուի որ ձեռ-նադրութեան համար ղեռ բոլորովին պատրաստ չեմ ու իմ ինդրանքիս վրայ, արարողութիւնը մէկ տարի յետաձգեցին: Գաղի Բաբիդի ամէնէն վարպետ զինա-վարժը գտայ, անոր հետ պայման դրի ամէն օր սրա-մարտութեան դաս առնել և տարի մը ամբողջ, ամէն օր դաս առի: Յետոյ տարի մը ետքը այն օրէն ուր նախատուած էի, պարեգօտս կախեցի գամէ մը, աս-պետի հագուստ հագայ և գացի պարահանդէս մը գոր բարեկամութիւններէս տիկին մը կուտար և ուր գիտէի թէ պիտի գտնուէր իմ մարդս: Ֆոռն-Պուստուս փո-ղոցն էր, Ֆոռսի շատ մօտիկը: Արդարեւ սպան հոն էր: Մօտեցայ իրեն երբ սիրերդ մը կ'երդէր կնոջ մը նայելով կաթոգին ու երկրորդ տունին ընդմիջեցի զայն:

— Պարոն, ըսի անոր, ձեզի անհաճոյ պիտի գա՞ն նորէն եթէ Բայէն փողոցի մէկ տունը երթամ ու դարձեալ գաւազանի հարուածներ պիտի սա՞ք ինծի եթէ ձեզի չհնազանդելու քմայքը ունենամ:

Սպան Երեսո նայեցաւ զարմանքով: Յետոյ ըսաւ.

— Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ պարո՞ն: Չեմ ճանչնար ձեզ:

— Ես այն պղտիկ արբան եմ, պատասխանեցի, որ Վարք Սրբոց կը կարդայ և Յուդիթը ոտանաւորի կը վերածէ:

— Ա՛հ, ա՛հ, կը յիշեմ, ըսաւ սպան հեղինօրէն: Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

— Կը փախաքիմ որ ինծի հետ դուրսը պտոյտ մը ընելու հաճիք:

— Վաղ առաւ, եթէ կը հաճիք: Յօժարակամ պիտի ընդունիմ:

— Վաղ առաւ չըլլար: Հիմակ անմիջապէս, եթէ կը հաճիք:

— Եթէ բացարձակապէս կը պահանջէք...

— Բայց այո՛, կը պահանջեմ:

— Այն ատեն, դուրս ելլենք: Տիկիննե՛ր, ըսաւ սպան, անհանգիստ մի՛ ըլլաք: Պարոնը սպաննելու չափ միջոց տուէք և պիտի դառնամ վերջին տունը աւարտելու համար:

Դուրս ելանք:

Տարի զայն Բայէն փողոցը, ճիշտ այն տեղը ուր տարի մը առաջ, միեւնոյն ժամուն, ինծի ըրած էր այն նախատինքը զոր պատկերի ձեզի: Հիանալի լու-սին մը կար: Սուրբը ձեռք առինք և տաղին յար-ձակումին սպաննեցի զայն:

— Վա՛յ սատանայ, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Արդ, չարունակեց Արամիս, երբ տիկինները տեսան որ իրենց երդիչը չդարձաւ և Բայէն փողոցին մէջ գտնուեցաւ սուրի հարուած մը ստացած ըլլալով մարմնոյն վրայ, խորհեցան որ ես սպաննած էի զայն, և գործը մեծ գայթակղութիւն պատճառեց: Ուստի ժամանակի մը համար ստիպուեցայ եկեղեցականի պա-րեգօտէն հրաժարելու: Աթօս, որուն հետ ծանօթա-ցայ այն ատեն և Բօրթօս, որ սրտմարտութեան դա-սերէս դուրս, սուրի նորածն հարուածներ սովորեցու-



ցած էր ինծի, խորհուրդ տուին որ հրացանակիրի տառապան հազնիմ: Թագաւորը շատ սիրած էր հայրս, որ Արքայի պաշարման ատեն սպաննուած էր և այդ տառապանքը շնորհուեցաւ ինծի: Կը հասկնաք ուրեմն թէ այսօր ժամանակը եկած է եկեղեցիին ծոցը դառնալու:

— Ինչո՞ւ այսօր և ոչ թէ երէկ կամ վաղը: Այսօր ի՞նչ պատահած է ձեզի որ այդքան գէշ խորհուրդներ կ'ուսենաք:

— Այս վէրքը, սիրելի տ'Արքանեան, երկնային ազգաբարութիւն մը եղաւ ինծի:

— Այդ վէրքը, բէ՛հ, անիկա գրէթէ բուժուած է, և ապահով եմ թէ այսօր այդ վէրքը չէ որ կը տառապեցնէ ձեզ:

— Հապա ի՞նչ բան է, հարցուց Արամիս կարմրելով:

— Ձեր սրտին վրայ վէրք մը ունիք, Արամի՛ս, որ աւելի ծանր և արիւնոտ է, կ'ընջ մը պատճառած վէրքն է այն:

Արամիսի աչքը փայլեցաւ, իր կ'ամբին հակառակ:

— Ա՛հ, ըսաւ իր յուզումը ծածկելով կեղծ անհոգութեան մը տակ, ատանկ բաներու վրայ մի՛ խօսիք: Ես կ'ընամ այդ բաներուն վրայ խորհիլ, սիրային վիշտեր ունենալ: Ունայնութիւն ունայնութեանց: Կը կարծէք թէ խելքս կ'ըմպուեցած եմ և որո՞ւ համար, բանւորութիւն մը, սենեկապանութիւն մը համար, որուն հետ սիրաբանած եմ զօրադուռի մէջ: Օ՛հ անդր:

— Ներեցէք, սիրելի Արամիս, բայց ես կը կարծէի թէ աւելի բարձր տեղերու աչք ունէիք:

— Աւելի՞ բարձր, ո՞վ եմ ես որ այդքան փառասիրութիւն ունենամ, խեղճ հրացանակիր մըն եմ, չքաւոր և աննշան, որ կ'առէ սարկութիւնները և

աշխարհի մէջ իրեն յարմար տեղ մը չէ որ կը գտնուի:

— Արամի՛ս, Արամի՛ս, պոռաց տ'Արքանեան իր բարեկամին երեսը նայելով տարակուսող երևոյթով մը:

— Հող էի և հող կ'ըլլամ նորէն: Կեանքը նուազութիւններով և ցաւերով լեցուն է, չարուհակեց տըրամութեամբ: Այն ամէն թեւերը, որոնք երջանկութեան հետ կը կապեն, հետզհետէ կը խզուին մարդուն ձեռքին մէջ, մանաւանդ ոսկի թեւերը: Օ՛հ, սիրելի տ'Արքանեան, աւելցուց Արամիս դառնութեան թեթեւ չէտ մը տալով իր ձայնի, հաւատացէք ինծի, ձեր վէրքերը, եթէ ունիք, լաւ ծածկեցէք: Լաւութիւնը դժբախտներուն վերջին ուրախութիւնն է: Զգուշացէք ձեր վիշտերը մարդու յայտնելէ: Հետաքրքիրնէր մեր արցունքը կը ծծեն, ինչպէս որ ճանձերը կը ծծեն վերաւոր եղնիկի մը արիւնը:

— Աւա՛ղ, սիրելի Արամիս, ըսաւ տ'Արքանեան, ինք ալ խորին հառաչանք մը արձակելով, իմ պատմութիւնս է որ կ'ընէք:

— Ի՞նչ պէս:

— Այո՛, կի՛ն մը, զոր կը սիրէի, զոր կը պաշտէի, բոնի յափշտակեցին ձեռքէս: Ձեմ գիտեր թէ ո՛ւր է, ո՛ւր տարին զայն: Թերեւս բանտարկուած է թերեւս մեռած է:

— Բայց դուք գտնէ սա՛ միսիթարութիւնը ունիք որ կ'ամովին չհեռացաւ ձեռքէ և եթէ լուր հունիք անոր վրայ, պատճառը սա է որ ձեզի հետ ամէն հարգաւորութիւն արգիլուած է անոր, մինչդեռ...:

— Մինչդեռ...:

— Ոչի՛նչ, աւելցուց Արամիս, ոչի՛նչ:

— Ըսել է որ աշխարհէ կը հրաժարիքաւ յաւէտ: Ձեր հաստատ որոշումն է սա:

— Այո՛, յաւէտ կը հրաժարիմ: Դուքօր այսօր իմ



բարեկամս էք: Վաղը ստուեր մը միայն պիտի ըլլաք ինծի համար, կամ մանաւանդ, այլ ևս գոյութիւն պիտի չունենաք ինծի համար: Գալով աշխարհին, գերեզման մըն է ան և ոչ ուրիշ բան:

— Վա՛յ սատանայ, ձեր ըսածները շատ տխուր են:

— Ի՞նչ ընեմ: Կոչումս կը հրապուրէ, կը յաշտփառէ զիս:

Տ'Արդանեան ժպտեցաւ և պատասխան չտուաւ: Արամիս շարունակեց.

— Եւ սակայն, մինչ տակաւին աշխարհի հետ կապ ունիմ, կը փափաքիմ խօսիլ ձեր վրայ, մեր բարեկամներուն վրայ:

— Իսկ ես, ըսաւ տ'Արդանեան, կը փափաքիմ ձեր վրայ խօսիլ, բայց կը տեսնեմ որ ամէն բանէ քաշուած էք: Սիրոյ կարեւորութիւնն չէք տար, բարեկամները ստուեր կը նկատէք, իսկ աշխարհը գերեզման մը:

— Աւա՛ղ, դուք ալ փորձով պիտի տեսնէք, ըսաւ Արամիս հառաչելով:

— Ուրեմն ա՛յլ չխօսինք, ըսաւ տ'Արդանեան, և այրենք սա նամակը, որ անշուշտ ձեր բանորոշիին կամ սենեկապանուհիին մէկ նոր անհաւատարմութիւնը կը ծանուցանէ ձեզի:

— Ի՞նչ նամակ, պոռաց Արամիս:

— Նամակ մը, որ ձեր բացակայութեան առնչեմ ձեր տունը բերած էին և ինծի տունին որ ձեզի յանձնեմ:

— Բայց այդ նամակը որմէ՞ է:

— Ա՛հ, լացող սպասուհիէ մը, յուսահատ բանուորուհիէ մը: Թերեւս Տիկինն աը Շէվրէօզի սենեկապանուհիէն է, որ ստիպուած է Դուռ դառնալ իր տիրուհիին հետ և որ ինքզինքը բանի մը տեղ դրած ըլլալու համար, անուշաբոյր թուղթ մը տներ և նամակը գրեւորելի զինանշանով կնքեր է:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Սա՛ նայեցէք, կորսնցուցի՞ ինչ ըրի, ըսաւ երիտասարդը փնտռել ձեւացնելով: Բարեբախտաբար աշխարհ գերեզման մըն է, մարդիկ և հետեւապէս կիները ստուեր են, սէրը զգացում մըն է, որուն կարեւորութիւնն չէք տար:

— Ա՛հ, տ'Արդանեան, տ'Արդանեան, կը մեռնէք զիս:

— Վերջապէս գտա՛յ, ըսաւ տ'Արդանեան և նամակը գրպանէն հանեց:

Արամիս տեղէն ցատկեց, նամակը առաւ, կարդաց կամ մանաւանդ լսեց: Դէմքը կը ճառագայթէր:

— Կ'երեւայ թէ սպասուհին գեղեցիկ ո՞՞՞մ մը ունի, ըսաւ տ'Արդանեան անհոգութեամբ:

— Շնորհակալ եմ, տ'Արդանեան, պոռաց Արամիս գրէթէ խելացոր: Ստիպուեր է Դուռ դառնալու: Անհաւատարիմ չէ ինծի: Միշտ կը սիրէ զիս: Եկո՛ւր, բարեկամս, եկո՛ւր որ գրկեմ քեզ: Երջանկութիւնը չնշանդձ կ'ընէ զիս:

Եւ երկու բարեկամները սկսան պարել պատկառելի Ս. Ոսկերեքանի շուրջը, կոխկրտելով Արամիսի թէզին թուղթերը, որոնք գետին ինկեր էին:

Այս միջոցին Պաղէն ներս մտաւ շոմինը և օմկողը բերելով:

— Դո՛ւրս, ապիրա՛տ, պոռաց Արամիս դտակը ահոր երեսին նեանելով, եկած տեղդ գնա՛, այդ սոսկալի բանջարեղէնները ու այդ անռելի կերակուրը տա՛ր, խորոված նապաստակ մը, գէթ՝ աքաղաղ մը, զիտ մը և չորս չիլ հին գինի բե՛ր:

Պաղէն, որ տիրոջը երեսը կը նայէր և այս փոփոխութենէն բան մը չէր հասկնար, օմկողը շոմինին մէջ և շոմինը գետին թափեց:

— Ահա վայրկեանը եկաւ ձեր կեանքը թաղաւոր:



ներու թաղաւորին նուիրելու, ըսաւ տ'Արդանեան,  
եթէ անպատճառ կ'ուզէք քաղաքավարութիւն մը  
ընել անոր. — Non inutile desiderium in oblatione:

— Գետնի'ն տակը անցնի ձեր լատիններէնը: Սի-  
րելի տ'Արդանեան, խմե'նք, շատ խմենք, և պատմե-  
ցէք ինծի թէ ի'նչ կայ չկայ:

Գ.

Ա Ք Օ Ս Ի Կ Ի Ն Ը

— Հիմա կը մնայ Աթօսին վրայ լուր առնել, ը-  
սաւ տ'Արդանեան աշխոյժ Արամիսի, երբ իրենց մեկ-  
նելէն ի վեր մայրաքաղաքին մէջ անցած դարձածը  
պատմեց անոր ու երբ պատուական ճաշ մը մէկուր  
մոռցնել տուաւ իր թէզը և միւսին՝ իր յոգնութիւնը:

— Կը կարծէ՞ք թէ փորձանք մը եկած ըլլայ ա-  
նոր գլխուն, հարցուց Արամիս: Աթօս շատ պաղա-  
ւելն, քաջասիրտ և սուրը ճարպիկութեամբ չարժող  
մըն է:

— Այո՛, անշուշտ: Ո՛չ ոք ինձմէ աղէկ գիտէ  
Աթօսին քաջասիրտութիւնն ու ճարպիկութիւնը: Բա՛ց  
նախամեծար կը սեպեմ սուրիս վրայ ընդունիլ նի-  
զակներու բախումը քան թէ՛ գաւաղաններու: Կը  
վախնամ որ Աթօս սպառաւորներու կողմէ ծեծ կերած  
չըլլայ: Սպասաւորները այնպիսի մարդիկ են, որ ու-  
ժով կը զարնեն և շուտով չեն դադրեցներ իրենց  
հարուածները: Ահա թէ ինչո՛ւ կը փախաքիմ կարելի  
եղածին չափ շուտով ճամբայ ելլել:

— Պիտի ջանամ ձեզի ընկերանալ, ըսաւ Արամիս,  
թէեւ ձի հեծնելու վիճակին մէջ չեմ զգար ինքզինքս:  
Երէկ իմ վրաս փորձեցի սա խարազանը, զոր պատին  
վրայ կը տեսնէք, սակայն զգացած ցաւէս չկրցայ  
շարունակել այս բարեպաշտ մարդանքը:

— Պատճառը ան է որ, սիրելի բարեկամս, մարդ  
երբեք չի փորձեր հրացանի հարուած մը խարազանի  
հարուածով բուժել: Բայց դուք հիւանդ էիք և հիւան-  
դութիւնը մարդուն գլուխը կը տկարացնէ: Ահա ասոր  
համար է որ չեմ մեղադրեր ձեզ:

— Ե՞րբ պիտի մեկնիք:

— Վաղ առաու կ'անուխ: Այս գիշեր տղէկ մը  
հանգստացէք և վաղը, եթէ կարենաք, միասին կը  
յեկնիինք:

— Ուրեմն վաղը, ըսաւ Արամիս, վասն զի ո՛րչափ  
որ ալ երկաթէ կաղժուածք մը ունենաք, պէտք է  
հանդիստ ընէք:

Հետեւեալ օրը, երբ տ'Արդանեան Արամիսի սեն-  
եակը գնաց, տեսաւ որ իր բարեկամը պատուհանին  
առջև կը գտնուէր:

— Ի՞նչ կը դիտէք այդ տեղէն, հարցուց տ'Ար-  
դանեան:

— Իրաւ որ կը հիանամ սա երեք փառաւոր  
ձիերուն վրայ, որոնց սանձէն բռնած են ախոռին  
ծառաները: Իշխանական հաճոյք մըն է այսպիսի  
ձիերով ճամբորդելը:

— Է՛, սիրելի Արամիս, այդ հաճոյքը պիտի վա-  
յելէք, վասնզի այդ ձիերէն մէկը ձերն է:

— Իրա՞ւ, ո՞րը:

— Ո՛րը որ ուզէք: Ընտրութիւնը ձեզի կը թո-  
ղում:

— Վրայի ճոխ ասպաղէնն ալ իմս է:

— Անշուշտ:



— Խնդալ կ'ուզէք, ա' Արդանեան :

— Ձեր ֆրանսերէն խօսելէն ի վեր չեմ խնդար ալ ևս :

— Ի՞նչ ես ատրճանակի սա ոսկեղօծ պատեանները, սա թաւիչէ ծածկոյթը, արծաթով բեւեռուած թամբը :

— Ձերն ես, ինչպէս որ իմս է ստքը գետին դարնող սա ձին և ինչպէս որ Աթօսինն է այն միւս ձին որ կը ճախրէ :

— Երեքն ալ հիանալի ձիեր են :

— Ուրախ եմ որ ձեր ճաշակին կը յարմարին :

— Թաղաւո՞րը ըրաւ այս նուէրը :

— Ապահովապէս կարտինալը չէ : Բայց մի' հարցնէք թէ ո՞ւր կէ է : Խորհեցէք միայն որ այդ երեք ձիերէն մէկը ձեր սեփականութիւնն է :

— Շիկագոյն սպասաւորին բռնած ձին ես կ'առնեմ :

— Շա'տ աղէկ :

— Կեցցէ՛ Աստուած, պոռաց Արամիս, ցաւս անցաւ : Եթէ մարմնիս մէջ երեսուն գնտակ ալ ունենամ, նորէն կը նստիմ այդ ձիուն վրայ : Ա՛հ, իրա՛ւ որ չառ գեղեցիկ են ասպանդակները : Է՛յ, Պա՛ղէն, հոս եկէք և շո՛ւտով :

Պաղէն դրան սեմին վրայ երեւցաւ արտում դէմքով :

— Սուրս մաքրեցէք, թաղիքէ գլխարկս շտկեցէք, վերարկուս խողանակեցէք և ատրճանակներս լիցուցէ՛ք, ըսաւ Արամիս :

— Այս վերջին յանձնարարութիւնը աւելորդ է, ընդմիջեց ա' Արդանեան : Ձեր ձիուն թամբին վրայ լիցուն ատրճանակներ կան :

Պաղէն հառաչանք մը արձակեց :

— Ձե՛ղ տեսնեմ, Տիար Պա՛ղէն, հանդարտեցէք,

ըսաւ ա' Արդանեան : Մարդ ամէն վիճակի մէջ կընայ չափիլ երկնքի արքայութիւնը :

— Եւ սակայն տէրս արդէն իսկ քաջ աստուածաբան մըն էր, ըսաւ Պաղէն լալազին : Եպիսկոպոս և թերեւ կարտինալ պիտի ըլլար :

— Է՛ ուրեմն, խեղճ Պաղէն, քիչ մը խորհէ : Խնդրե՛մ, ի՞նչ բանի կը ծառայէ եկեղեցական ըլլալը : Ատով մարդ պատերազմի երթալէ չի խուսափիր : Կը տեսնես որ Կարտինալը առաջին պատերազմը պիտի ընէ սաղաւարտը գլուխը և գեղարդը ձեռքը : Մ. տը Նօկարէ տը լա Վալէտը ի՞նչ կ'ընէ : Ան ալ կարտինալ է : Հարցուր սպասաւորին թէ քանի՛ անգամ կռիւ ըրած է ան :

— Աւա՛ղ, հառաչեց Պաղէն, գիտեմ, պարո՛ն, աշխարհ տակնուվրայ եղած է այսօրուան օրս :

Այս միջոցին երկու երիտասարդները և խեղճ սպասաւորը վար իջած էին :

— Սա ասպանդակը բռնէ՛, Պաղէն, ըսաւ Արամիս :

Եւ Արամիս թամբին վրայ ցատկեց իր սովորական շնորհալիութիւնով և թեթեւաշարժութիւնով, բայց ազնիւ կենդանիին քանի մը շրջան ընել տալէ ետքը, այնպիսի անտանելի ցաւեր զգաց որ աժգունեցաւ ու զոզոջեց : Տ'Արդանեան, որ այդ պարագան նախատեսած ըլլալով, աչքէ հեռացուցած չէր Արամիսը, խոյացաւ անոր մօտ, թեւերուն մէջ առաւ և սենեակը փոխադրեց :

— Աղէ՛կ, սիրելի Արամիս, ինքզինքնիդ խնամեցէ՛ք, ըսաւ, ես առանձին պիտի երթամ Աթօսը փնտռելու :

— Դուք արդիւրէ չինուած մարդ մըն էք, ըսաւ Արամիս :

— Ո՛չ, բախտ ունիմ միայն, անա այսչափ : Բայց



ի՞նչպէս ժամանակ պիտի անցընէք իմ բացակայութեանս պահուն: Մատնեքու և օրհնութիւններու վրայ մեկնութիւն պէտք է, կ'իմանա՞ք:

Արամիս ժպտեցաւ:

— Ոտանաւորներ պիտի շինեմ, ըսաւ:

— Այո՛, Տիկին Շէվրէօզի սենեկապանուհիին սիրազիրին հոտովը օծուած ոտանաւորներ: Պաղէնին արտասանութիւն սովորեցուցէք և այս կերպով կը սովորուիք թերեւս: Գալով ձիուն, ամէն օր քիչ մը ատեն նստեցէք անոր վրայ, որպէսզի վարժուիք:

— Օ՛հ, այդ մասին անհոգ եղիք, ըսաւ Արամիս, ձեզի հետեւելու պատրաստ պիտի գտնէք զիս:

Հրաժեշտ առին իրարմէ և տասը վայրկեան ետքը, տ'Արդանեան իր բարեկամը Պաղէնին և պանդոկապետուհիին խնամքներուն յանձնելէն ետքը, դէպ ի միջին կը սուրար:

Իայց Աթօսը ի՞նչպէս պիտի գտնէր:

Շատ վտանգաւոր վիճակի մէջ թողած էր զայն: Թերեւս մեռած էր: Այս մտածումը տիրեցուց զինք և քանի մը անգամ հոռաչեց: Ինքնիրեն երգումներ ըրաւ վրէժ լուծելու համար: Տ'Արդանեանի բարեկամներուն մէջ ամէնէն տարեցը Աթօսն էր և հետեւաբար ըստ երևոյթին անիկա իր ճաշակին և համակրութեան ենթակայ չէր երևար:

Սակայն տ'Արդանեան մասնաւոր նախապատուութիւն մը ունէր այն ազնուականին համար: Աթօսին ազնիւ ու վեհանձն կերպարանքը, իր կամովին ընտրած մթութեան մէջ փայտաւորող մեծութեան շողերը, իր անաչալլ ու միօրինակ բնաւորութիւնը, որով աշխարհի ամէնէն հաճելի ընկերակիցը կ'ըլլար, իր բռնադբօսիկ խնդութիւնը, իր քաջամարտութիւնը, որ թերեւ անխորհուրդ համարուէր եթէ հաղուադիւտ պաղարկւնութեան մը արդիւնքը չըլլար, այս ամէն

բարեմասնութիւնները տ'Արդանեանի ո՛չ միայն համարումը և բարեկամութիւնը կը գրաւէին, այլ նաև հիացում կ'ազդէին անոր:

Եւ իրաւ, եթէ վայելակազմ ու ազնիւ Աթօսը իր ժպտուն օրերուն մէջ բաղդատենք Մ. տը Դոն-վիլի հետ, անկէ վար չէր մնար: Հասակը միջին էր, սակայն այնպիսի ձև մը և համեմատութիւն մը ունէր որ Բօրթօսի հետ իր ըրած կռիւներուն մէջ շատ անգամ ընկճած էր այն հսկան, որուն մարմնական ոյժը հռչակ հանած էր հրացանակիրներուն մէջ:

Սուր աչքեր և ուղիղ քիթ մը ունէր: Ծնօտը, Պրուդոսի ծնօտին պէս, վայելութեան գրոշմ մը կը կրէր: Ձեռքերը, որոնց հոգ չէր տանէր, յուսահատութիւն կը պատճառէին Արամիսի, որ իրենները չարունակ կը մաքրէր հոտաւէտ իւղերով: Չայնին հնչիւնը թափանցիկ և հեշտալուր էր: Ասկէ զատ Աթօս, որ միշտ աննշան մէկը կը ցուցնէր ինքզինքը, անսահման լին մը ունէր: Ամէնէն փայլուն ընկերութեան սովորութիւններուն տեղեակ կ'երեւէր և իր ամէնէն փոքր շարժումներուն մէջ իսկ կը նշմարուէր իր ազնիւ վարմունքը:

Եթէ հացկերոյթ մը տըռէր, Աթօս սքանչելի կերպով կը կարգադրէր ամէն բան, իւրաքանչիւր կոշնականի իր նախնեաց կամ իր ստացած կարգին ու ատիճանին համեմատ տեղ ցոյց տալով: Եթէ ազգատոհմական խնդիր մը ծագէր, Աթօս տէրութեան բոլոր ազնուական գերզատանները, անոնց ազգաբանութիւնը, զինադրոշմը և ծագումը գիտէր: Բաղաքավարութեան վերաբերեալ ամէնէն մանր պարագաներուն իսկ տեղեակ էր: Գիտէր թէ մեծ կալուածատէրերու իրաւունքը ի՞նչ էր: Որսորդութեան արհեստին հմուտ էր և օր մը այս արհեստին վրայ խօսելու տուն նոյն իսկ Լուի Ժ. Գ. զարմանք պատճառած էր, թէև



անիկա այս ճիւղին մէջ աննման վարպետ մըն էր:

Աթօս նոյն ժամանակի իշխաններուն պէս ձի կը հեծնէր և ղէնք գործածելու մասին խիստ յաջողակ էր: Ասկէ զատ, իր դաստիարակութեան այնչափ խնամք տարած էին որ Արամիսի արտասանած լատիններէն հատակտորներուն վրայ կը ծիծաղէր և Բօրթօս ալ զանոնք հասկնալու երեւոյթը կը ցուցնէր: Մինչեւ իսկ քանի մը անգամ պատահած էր, զարմանք պատճառելով իր բարեկամներուն, որ երբ Արամիս լատիններէնի մէջ սխալ մը ընէր, Աթօս բայի մը ժամանակը կամ բառի մը հոլովը ուղղած էր: Իսկ իր ուղղամտութիւնը աննման էր այն դարուն մէջ, ուր զօրակաշները կը օգտուէին իսկզբի կանոններուն հակառակ կը վարորդէին, սիրահարները՝ փափկութեան ղէմ և աղքատները՝ Սոս ուծոյ և օթերորդ պատուիրանին ղէմ: Ուրեմն Աթօս արտաքոյ կարգի մարդ մըն էր:

Եւ սակայն այս ազնիւ բնաւորութիւնը, այս ընտիր արարածը, այս նուրը էութիւնը անողալի կերպով կը դառնար նիւթական կեանքին, ինչպէս որ ծերունիները կը դառնան մարմնական ու բարոյական աղշութեան: Աթօս իր զրկումի ժամերուն մէջ, զորս յաճախ կ'ունենար, իր լուսաւոր մասը լիովին կը կորսնցնէր և կարծես թէ խոր մթութեան մէջ անհրեւոյթ կ'ըլլար:

Այն ատեն կիսաստուածը անհետանալով, հաղիւ մարդը կը մնար: Գլուխը կոր, աչքը մարած, լեզուն ծանր ու դժուարին, Աթօս երկար ժամեր կը նստէր կամ իր շիշին ու գաւաթին և կամ կը բռնէր, որ աւոր նշաններուն հնազանդելու վարժուած ըլլալով, իր տիրոջ անքթիթ ակնարկին մէջ ամէնէն աննշանփափաքը կը նշմարէր և անմիջապէս գոհ կ'ընէր զայն: Եթէ այսպիսի ժամու մը մէջ չորս բարեկամները հաւաքուէին, խօսակցութեան նիւթ կը դառնար բուն

ճիւղով Աթօսին բերնէն ելած բառ մը: Միւս կողմէ, չորս հոգիին խմած գինին կը խմէր ու այն ալ ուրիշ բանով չէր յայտնէր, բայց եթէ յօնքերը քիչ մը աւելի պոստելով և աւելի խորին տրամութիւն մը ցոյց տալով:

Տ'Արդանեան, որուն հետադնին և սուր միտքը կը ճանչնանք, տակաւին հասկցած չէր այս տրամութեան պատճառը և ո'չ ալ գիտած էր թէ ո'ր ժամերուն կը պատահէր, թէեւ այս մասին իր հետաքրքրութիւնը գոհացնելու պէտք ունէր: Աթօս երբեք գիր չէր ստանար և գաղտնի ընթացք մը չունէր:

Կարելի չէր ըսել որ այս տրամութիւնը գրգռող գինին էր, վասնզի նոյն այդ տրամութիւնը փարատելու համար գինի կը խմէր, թէև, ինչպէս ըսինք, այս կերպով աւելի կը տրամէր: Այս մեղամաղձութիւնը կարելի չէր նսե խաղի վերագրել, վասնզի Բօրթօսի ընթացքին հակառակ, որ խաղի մէջ բախտին փոփոխութիւնները երգով կամ լուսանքով կը յայտնէր, Աթօս միեւնոյն անգրգռելի երեւոյթը ցոյց կուտար թէ՛ շահած և թէ՛ կորուսած ատեն: Գիշեր եղած էր որ հրոցանակիրներու ընկերութեան մէջ հազար ոսկի շահած ու յետոյ կորսնցուցած էր մինչեւ տօնական օրերու համար պահած ոսկեթել գօտին: Յետոյ դարձեալ այս ամէնը, նաև հարիւր ոսկի շահած էր առանց յօնքը մաղի չափ վեր կամ վար շարժելու, առանց իր ձեռքերուն սպիտակութիւնը փոխելու և առանց իր խօսակցութիւնը հանդարտ և ախորժելի ըլլալէ զաղբեցնելու:

Իր ղէմքը տխրեցնողը մթնոլորտի ազդեցութիւնն ալ չէր, ինչպէս կ'ըլլայ Անգլիացիներուն, վասնզի այս տրամութիւնը աւելի կը սաստկանար սոսկ վորաբար տարիին աղւոր օրերուն ատեն: Յունիս և Յուլիս ամիսները Աթօսի համար ամէնէն անուշիկ ամիսներն էին:



Ներկային համար ցաւ չունէր, իսկ երբ ապա-  
գայի վրայ խօսք կ'ըլլար, ուսերը կը բարձրացնէր։  
Ուրեմն իր գաղտնիքը անցեալին մէջ էր, ինչպէս որ  
տ'Արզանեանի համար ըստած էր անորոշ կերպով։

Այս խորհրդաւոր երեւոյթը, որ իր բոլոր անձին  
վրայ սփռուած էր, աւելի հետաքրքրաշարժ դէմք մը  
կ'ընէր զինք։ Նոյն իսկ կատարեալ գինովութեան  
մէջ, իր աչքն ու բերանը բան մը յայտնած չէին,  
թէ և ամէն ճարտար միջոցներով հարցումներ ուղղած  
էին անոր։

— Լա'ւ, կը մտածէր տ'Արզանեան, կարելի է  
որ խեղճ Աթօս մնած է այս պահուս եւ իմ պառ-  
ճառովս մնած, վասնզի ես մղեցի զինքը այս դու-  
ծին, թէ և անոր շարժառիթը չէր գիտեր, արդիւնքը  
պիտի չգիտնար եւ օգուտ մը պիտի չքաղէր։

— Սա ալ նկատի առնելու է, պարո'ն, կ'ըսէր  
Բլանչէ, որ մեր կեանքը անոր պարտական ենք։ Կը  
յիշէ՞ք թէ ի'նչպէս պոռաց. «Տ'Արզանեան, հեռացէք,  
ես բռնուեցայ»։ Եւ իր երկու ատրճանակները պար-  
պելէն ետք, ի'նչ սոսկալի աղմուկ կը հանէր իր սու-  
րովը։ Կարծես թէ քսան մարդիկ, կամ մանաւանդ  
քսան կատղած սատանաներ կը կոռէին։

Եւ այս խօսքերը կը կրկնապատկէին տ'Արզան-  
եանի եռանդը, որ իր ձին կը գրգռէր, թէ և անիկա  
գրգռուելու պէտք չունէր եւ սրարչաւ կը վազէր։

Առտուան ժամը տասնեւմէկին միջոցները Ամիէնը  
տեսան։ Ժամը տասնեւմէկուկէսին, անիծեալ պանդո-  
կին դրանը առջեւ էին։

Տ'Արզանեան յաճախ խորհած էր նենգամիտ պան-  
դոկապետէն լուծել մէկը այն վրէժներէն, որոնք կը  
մխիթարեն, գէթ յուսով։ Ուստի պանդոկը մտաւ թա-  
ղիքէ գլխարկը աչքերուն վրայ իջեցուցած, ձախ  
ձեռքը սուրին վրայ դրած եւ աջ ձեռքով խարաղանը  
հնչեցնելով։

— Զիս կը ճանչնա՞ք, ըսաւ պանդոկապետին, որ  
կը յառաջանար, զինքը ողջունելու համար։

— Այդ պատիւը չունիմ, Տէր իմ, պատասխանեց  
աչքերը շլացած այն փայլուն կաղամածքէն արով կը  
ներկայանար տ'Արզանեան։

— Ա'հ, չէ՞ք ճանչնար զիս։

— Ո'չ, Տէ'ր իմ։

— Լա'ւ, երկու բառով պիտի յիշեցնեմ ձեզ։ Ի՞նչ  
ըրիք այն աղնուականը, որուն դէմ, ասկէ գրէթէ  
տասնեւհինգ օր առաջ, դրամանենդութեան ամբաս-  
տանութիւն մը հնարելու յանդգնութիւնը աւնեցաք։

Պանդոկապետը տգիտեցաւ, վասնզի տ'Արզան-  
եան խիստ սպառնալից դիրք մը առած էր և Բլանչէ  
ալ կը հետեւէր իր տիրոջ օրինակին։

— Ա'հ, Տէ'ր իմ, ատոր խօսքը մի' ընէք, պո-  
ռաց պանդոկապետը լալազին ձայնով, ա'հ, Տէ'ր իմ,  
ո'րքան սղդի նստաւ ինծի այդ սխալը։ Ա'հ, որչափ  
դժբախտ եմ։

— Այդ աղնուականը ի՞նչ եղաւ կ'ըսեմ ձեզի։

— Հաճեցէք մտիկ ընել, Տէ'ր իմ, և ներողա-  
միտ եղէք։ Խնդրեմ նստեցէք։

Տ'Արզանեան, բարկութենէն և մտահոգութենէն  
լուռ ու մունջ, նստաւ, գտտաւորի մը պէս սպառնա-  
լից։

Բլանչէ անոր թիկնաթոռին կըթնեցաւ գոռոզա-  
բար։

— Պատմեմ ձեզի, Տէ'ր իմ, աւելցուց պանդո-  
կապետը դողդալով, վասնզի հիմա ճանչցայ ձեզ։  
Դուք էիք որ մեկնեցաք երբ ձեր ըսած աղնուականին  
հետ այն ցաւալի կռիւը ունեցայ։

— Այո', ես եմ, կը տեսնէք որ շնորհ մը պիտի  
չկրնաք սպասել ինձմէ եթէ բովանդակ ճշմարտու-  
թիւնը չըսէք։



— Ուրեմն հաճեցէք մօտիկ ընել, և ամէն բան պիտի իմանաք:

— Մօտիկ կ'ընեմ:

— Իշխանութեան կողմէ իմաց տրուած էր ինծի թէ հոգակաւոր դրամանենդ մը իմ պանդոկս պիտի դարձանի մը ընկերներով, ամէնքն ալ պահակի կամ հրացանակիրի տարազով ծառուած: Ձեր ձիերը, ձեր սպասաւորները, ձեր դէմքը ամէն բան նկարագրուած էին ինծի:

— Ե՞տքը, ե՞տքը, ըսաւ տ'Արդանեան, որ շուտ մը հասկցաւ թէ այդ ձիշտ նկարագրութիւնը որո՞ւ կողմէ տրուած էր:

— Ուստի, իշխանութեան հրամանին համեմատ ո՞ր վեց հոգի զրկած էր ինծի իբրեւ օգնական, ձեռք տալի այն միջոցները որոնք անհրաժեշտ երեցան ինծի կարծեցեալ դրամանենդները ճանչնալու համար:

— Նորէն կ'ըսէք, պոռաց տ'Արդանեան, որ այս դրամանենդ բառէն ստեղծուի կերպով կը գրգռուէր:

— Ներեցէք, տէ՛ր իմ, այսպէս ըսելուս համար, բայց այդ կերպով միայն ինքզինքս կրնամ արգարացնել: Կառավարութիւնը վախ պատճառած էր ինծի և գիտէք թէ պանդոկապետ մը պէտք է լաւ վարուի կառավարութեան հետ:

— Բայց նորէն կ'ըսեմ, այն ազնուականը ո՞ւր է, ի՞նչ եղաւ, մեռած է, ո՞ղջ է:

— Համբերութիւն, Տէր իմ, հիմա պիտի պատահեմ: Հետեապէս պատահեցաւ ի՞նչ որ գիտէք: Ձեր յանկարծական մեկնումը, աւելցուց պանդոկապետը այնպիսի նրբամտութեամբ մը, որ տ'Արդանեանի ուշադրութենէն չվրիպեցաւ, ոյժ կուտար գործին վախճանին: Այն ազնուականը ինքզինքը պաշտպանեց յուսահատարար: Իբր սպասաւորը, որ անախիկալ դրժբախտութիւնով մը կռիւի բռնուած էր կառավարու-

թեան մարդոց հետ, որոնք ախոռի սպասաւորներու պէս ծառած էին...:

— Ա՛հ, թշուառական, պոռաց տ'Արդանեան: ամէնքդ ալ խօսք մէկ ըրեր էք և չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ ամէնքդ ալ բնաջինջ չեմ ըներ:

— Աւա՛ղ, ո՛չ, Տէ՛ր իմ, ամէնքս խօսք մէկ ըրած չէինք և դուք հիմա պիտի տեսնէք: Ձեր բարեկամը, — ներեցէք որ չեմ տար իր պատուաւոր անունը դուր կը կրէ անշուշտ և դուք դժբախտաբար չեմ գիտեր, — ձեր բարեկամը ատրճառակի երկու հարուածներով երկու մարդ գինաթափ ընելէ ետք, նահանջեց ինքզինքը պաշտպանելով սուրը ձեռքը և իմ մարդերէս մէկը վիրաւորելէ ետք գիտաւ ուշաթափ ըրաւ սուրին տափարակ կողմը զարնելով ինծի:

— Բայց, դահի՛ճ, վերջը պիտի բերե՞ս, ըսաւ տ'Արդանեան: Աթօսը ի՞նչ եղաւ:

— Ինչպէս ըսի, Տէ՛ր իմ, նահանջած ատեն իր ետին գտաւ մասանին սանդուղը, և որովհետեւ գուռը բաց էր, բանալին առաւ և ներսէն գոցելով պատսպարուեցաւ: Վստահ ըլլալով թէ հոն պիտի գտնեն զայն, կառավարութեան մարդիկը ազատ թողուցին:

— Այո՛, ըսաւ տ'Արդանեան, զայն մեռցնելու միտք չունէին, միայն կ'ուզէին բանտարկել:

— Տէր Աստուած, բանտարկե՞լ: Ի՛նչք բանտարկեց ինքզինքը, կ'երդնում: Ծանր կռիւ մը մղած էր: Մէկ հարուածով մարդ մը սպաննած և ուրիշ երկու հոգի ալ ծանրապէս վիրաւորած էր: Մեռեալը և երկու վիրաւորները իրենց ընկերներուն կողմէ տարուեցան և այլ ես անոնց մասին տեղեկութիւն մը չառի: Երբ ինքզինքս գտայ, գացի Պ. կառավարիչին, անցած դարձածը պատմեցի անոր և հարցուցի թէ բանտարկեալը ի՞նչ ընելու էի: Բայց Պ. կառավարիչը բան մը չգիտնալ ձեռացուց: Ըսաւ թէ ինծի հա-



զորդուած հրամանները իրմէ չէին բղխած, և եթէ գործախտութիւն ունենայի մէկու մը ըսելու թէ ինք մատ ունէր այս գործին մէջ, կախել պիտի տար զիս: Կ'երեւայ թէ սխալելու էի, պարո՞ն, և սխալ մարդ ձերբակալած էի և այն որ պէտք էր ձերբակալուէր, փախած էր:

— Բայց Աթօ՞ւր, պոռաց տ'Արդանեան, որուն անհամբերութիւնը կը կրկնապատկուէր այս գործին նկատմամբ կառավարութեան անտարբերութենէն, Աթօւր ի՞նչ եղաւ:

— Որովհետեւ բանտարկեալին հանդէպ անիրաւութիւնս դարմանելու փոյթ ունէի, աւելցուց պանդոկապետը, դէպի շտեմարան գացի որպէսզի ձեր բարեկամը դուրս հանեմ: Ա՛ն, պարոն, մարդ չէր, սատանայ էր: Երբ առաջարկեցի իրեն թէ կրնայ դուրս ելլել, յայտարարեց թէ թակարդ մը կը լարուի իրեն և թէ դուրս ելլելէ առաջ, կ'ուզէ պայմաններ դնել: Խոնարհաբար ըսի իրեն թէ պատրաստ էի իր պայմաններուն համակերպելու: Խոնարհաբար կ'ըսեմ, վասնզի գիտէի թէ գէշ դիրքի մէջ ինկած էի ձեռք վերցնելով Ն. Վեհափառութեան մէկ հրացանակիրին վրայ:

— Նախ կ'ուզեմ որ, ըսաւ, սպասաւորս ինծի յանձնուի բոլորովին զինուած:

Փութացինք այս հրամանին հնազանդի, վասնզի կը հասկնաք, պարոն, թէ տրամադիր էինք ձեր բարեկամին բոլոր ուզածները կատարել: Մ. Կոխմօ, որ իր անունը յայտնեց, թէ և շատ չի խօսիր, շտեմարան իջաւ, վիրաւորուած ըլլալուն հակառակ, այն ատեն տէրը ամբացուց դուռը և մեզի հրամայեց մեր խանութը երթալ:

— Բայց վերջապէս, պոռաց տ'Արդանեան, ո՞ւր է, ո՞ւր է Աթօւր:

— Շտեմարանին մէջն է, պարոն:

— Ի՞նչպէս, թշուառական, մինչև այսօր շտեմարանին մէջ պահած էք զայն:

— Տէր Աստուած, ո՛չ, պարոն, ինչո՞ւ շտեմարանին մէջ պահենք: Ա՛ն, եթէ կարենայիք անկէ դուրս հանել զայն, պա՛րոն, բաւական կ'եղարիս մէջ երախտապարտ պիտի ըլլայի ձեզի և պիտի պաշտէի ձեզ իրբև իմ պաշտպանս:

— Ըսել է որ հոն է և կրնամ գտնել զայն:

— Անշուշտ, պա՛րոն, հոն մնալու կը յամառի: Ամէն օր պատուհանէն հաց կուտանք իրեն և միս, երբ որ ուզէ: Բայց, աւա՛ղ, հացը և միսը չէ որ ամէնէն շատ կ'սպառէ: Անգամ մը փորձեցի երկու սպասաւորներուս հետ վար իջնել, բայց ձեր բարեկամը սոսկալի կերպով զայրացաւ: Լսեցի որ ատրճառակները կը լեցնէր: Ծառան ալ աջնպէս: Յետոյ երբ հարցուցինք թէ իրենց դիտաւորութիւնը ի՞նչ է, տէրը պատասխանեց որ ինք և սպասաւորը կրնան քառասուն հարուած պարպել և թէ մինչև վերջին դիտակը պիտի արձակեն ու պիտի չթողուն որ մեզմէ մէկը շտեմարան մտնէ: Այն ատեն, պա՛րոն, գացի կառավարիչին բողոքեցի: Անիկա սպասախանեց թէ արժանի պատիժս կը կրեմ և թէ ասիկա դաս մը պիտի ըլլայ ինծի որ ուրիշ ատեն չհամարձակիմ նախառել պանդոկի իջեւանող յարգելի ազնուականները:

— Այնպէս որ այն ատենէն ի վեր... աւելցուց տ'Արդանեան չկրնալով խնդալը զսպիւ պանդոկապետին արդահատելի դէմքին պատճառաւ:

— Այնպէս որ այն ատենէն ի վեր, պարոն, շտեմարանեց պանդոկապետը, շատ տխուր կ'եղարի մը կը վարենք, վասնզի, պարոն, պէտք է դիտաւոր որ մեր բոլոր պաշարը մատանին մէջ է: Ծիչերով և տաւկառով գինիները, գարեջուրը, իւղը, նպարները,



խողի ճարպը, խողի ապուխտը ամէնքն ալ հոն են և որովհետեւ մեզի արգելուած է վար իջնելը, ստիպուած ենք ո՛չ խմելիք և ոչ ուտելիք հայթայթել ճամբորդներուն, այնպէս որ մեր պանդուկը ամէն օր փնաս կ'ընէ: Եթէ չաբաթ մըն ալ ձեր բարեկամը շտեմարանի մէջ մնայ, կործանեցանք գնաց:

— Ձեզի այսպէս կը վայլէ: Մեր կերպարանքէն չհասկցա՞ք որ մենք աղնուական մարդիկ ենք և ո՛չ թէ դրամանեղ, ըսէք նայիմ:

— Այո՛, պարոն, այո՛, իրաւունք ունիք, ըսաւ պանդուկապետը: Բայց նայեցէ՛ք, ահա նորէն բարեկացաւ:

— Անշուշտ անհանգիստ ըրին զինք, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Բայց պէտք է որ անհանգիստ ընեն, պոռաց պանդուկապետը: Գիշ մը առաջ երկու անգլիացի աղնուականներ եկան մեր պանդուկը:

— Է՛, ի՞նչ եղեր է:

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, անգլիացիները ընտիր գինին կը սիրեն, ինչպէս գիտէք, պարոն: Անոնք էն ընտիր գինիէն ուզեցին: Այն ատեն կինս Մ. Աթօսէն արածնութիւն խնդրած պիտի ըլլայ շտեմարան իջնելու և այդ պարոններուն խնդրանքը գոհացնելու: Մ. Աթօս ալ սովորականին պէս մերժած պիտի ըլլայ: Ա՛հ, Տէ՛ր Աստուած, աղմուկը սաստկացաւ:

Եւ իրաւ, տ'Արդանեան լսեց որ շտեմարանին կողմէն ահագին աղմուկ մը փրթաւ: Ուրք ելաւ և պանդուկապետին առաջնորդութեամբ, որ ձեռքերը կը գալարէր, և կտէն ունենալով Բրանչէն, որ հրացանը լեցուն բռնած էր, գնաց կռիւին տեղը:

Երկու աղնուականները զայրացած էին: Երկար ճամբորդութիւն մը ըրած ըլլալով, անօթութենէ և ծարաւէ կը մեռնէին:

— Բայց ասիկա բռնապետութիւն է, կը պոռային լաւ ֆրանսէլէնով, թէ և օտար շէշտով, բռնապետութիւն է երբ այս խենթը չի թողուր պանդուկին խեղճ մարդիկներուն որ իրենց գինին ծախեն: Լաւ, դուք պիտի խորտակենք և եթէ չստ կատղած է, պի ի սպաննենք:

— Կամաց եկէ՛ք, պարոններ, ըսաւ տ'Արդանեան, մէջքէն քաշելով տարճանակները, ոչ ոք պիտի կրնար մեղցնել:

— Լաւ, լաւ, կ'ըսէր դրան կտէն Աթօսի հանդարտ ձայնը, թող ներս մանեն պզտիկ աղաք ուտող այս պարոնները և կը տեսնուինք:

Երկու անգլիացի աղնուականները, որքան ալ քաջ կ'երևային, իրարու երես նայեցան վարանելով: Կարծես թէ այդ շտեմարանին մէջ կար մէկը այն սովալուկ ճիւղղներէն, որոնք ժողովրդային առասպելներու մէջ կը յիշուին իբրեւ հսկայական հերոս: Որոնց բնակավայրը կարելի չէ մտնել անպատիւ:

Պահ մը բութիւն տիրեց: Բայց վերջապէս երկու անգլիացիները ետ քաշուելու ամէցան և երկուքէն ասիկա որ ամէնէն կռուասէրն էր, իջաւ սանդուղին հինգ վեց քառիճաններէն և պատ մը փլցնելու չափ ուժով կից մը առաւ դրան:

— Բլա՛նչէ, ըսաւ տ'Արդանեան, տարճանակները լեցնելով, ես վերը գանուողին գործը վրաս կ'առնեմ, դուն ալ վարը գանուողին գործը լնցուր: Ա՛հ, պարոններ, դուք կռիւ կ'ուզէք, լա՛ւ, պիտի կրնուինք:

— Աստուած իմ, պոռաց Աթօսի խորունկէն եկած ձայնը, ինձի կուգայ որ տ'Արդանեանի ձայնն է:

— Արդարեւ ե՛ս եմ, բարեկամս, ըսաւ տ'Արդանեան ձայնը բարձրացնելով:

— Ա՛հ, լա՛ւ, այն ատեն սա դուռ խորտակողներուն խերը պիտի անիծենք, ըսաւ Աթօս:



Ազնուականները սուրբերը քաջած էին, բայց երկու կրակի մէջ կը գտնուէին, պահ մը ևս վարանեցան, բայց առաջին անգամուան պէս, իրենց հպարտութիւնը յաղթական նշաւ և երկրորդ կից մը դուռը վերէն վար գորգեց:

— Մէկդի կեցիր, տ'Արդանեան, պոռաց Աթօս, մէկդի կեցիր, կրակ պիտի բնեմ:

— Պարոններ, ըսաւ տ'Արդանեան որ խոհեմութիւնը ձեռքէ չէր ձգեր բնաւ, պարոններ, մտածեցէք անգամ մը, համբերութիւն, Աթօս: Գէշ գործի մը կը ձեռնարկէք: Գնտակներ պիտի տեղան ձեր վրայ: Ահա սպասաւորս և ևս երեք գնտակ պիտի արձակենք: Շտեմարանէն ալ նոյնչափ գնտակներ պիտի բնդուենք: Յետոյ, տակաւին մեր սուրբերը ունինք զորս լաւ կը շարժենք ևս ու բարեկամս, ապահով եղիք: Թողէք որ ձեր և իմ գործերը կարգադրեմ: Քիչ ատենէն ձեր գինին կ'ունենաք, խօսք կուտամ ձեզի:

— Եթէ երբէք մնաց, ըսաւ Աթօս հեգնական ձայնով: Պանդոկապետը պաղ քրտինքի մը հոսիլը զգաց:

— Խոնչպէս, գինի չմնաց:

— Անշուշտ մնացած է, աւելցուց տ'Արդանեան, անհոգ եղիք, կարելի չէ որ երկու հոգի չտեմարանին ամբողջ գինիները խմած ըլլան, պարոններ, ձեր սուրբերը պատեանը գրէք:

— Լաւ, դուք ալ ձեր ատրճառակները ձեր գօտիին մէջ գրէք:

— Ամենայն սիրով:

Եւ տ'Արդանեան օրինակը տուաւ: Յետոյ Բլանչէի դառնալով նշան ըրաւ որ հրացանը վար առնէ:

Անգլիացիները, համոզուելով, իրենց սուրբերը պատեանը գրին մալալով: Իրենց պատմուեցաւ Աթօսին բանտարկութիւնը: Եւ սրովնեաւ բարի ազնուականներ էին, պանդոկապետը մեղադրեցին:

— Հիմա, պարոններ, ըսաւ տ'Արդանեան, ձեր սենեակը գացէք և խօսք կուտամ որ տասը վայրկեանէն ձեր ուղածները պիտի բերուին ձեզի:

Անգլիացիները ողջունեցին և դուրս ելան:

— Հիմակ որ առանձին եմ, սիրելի Աթօս, ըսաւ տ'Արդանեան, դուռը բացէք կ'աղաչեմ:

— Անմիջապէս, ըսաւ Աթօս:

Այն ատեն մեծ աղմուկով վար ձգուեցան փայտեր ու քերաններ, որոնք Աթօսի դրան ետեւ դրած պատնէշներն էին, զոր պաշարեալը ինք անձամբ կը խորտակէր:

Վայրկեան մը ետքը դուռը բացուեցաւ ու երեցաւ դռնատ դէմքը Աթօսին որ արագ ակնարկով մը չորս կողմը կը զննէր:

Տ'Արդանեան անոր վիզը նետուեցաւ և ողջագուրեց զայն գործվանքով: Յետոյ ուղեց այս խոնաւ տեղէն դուրս հանել զայն և այն ատեն միայն նշմարեց որ Աթօս կը գողգողէր:

— Վիրաւորուած էք, ըսաւ անոր:

— Ե՞ս, ամենեւին, չառ խմած եմ, այսչափ, և երբեք մարդ մը գինով ըլլալու համար աւելի բան մը ըրած չէ: Կեցցէ Աստուած: Պանդոկապետ, մինակ ևս առ նուազն հարիւր յիսուն շիշ գինի խմած պիտի ըլլամ:

— Ողորմած Աստուած, պոռաց պանդոկապետը եթէ սպասուորը տիրոջը խմածին կէսը խմեց, կործանեցայ գնաց:

— Կոխօս պարկեշտ սպասաւոր մըն է որ անշուշտ համարձակած չէ իմ ըրածս ընելու: Միայն տակաւին խմած է: Տեսէք, կարծեմ թէ մոռցեր է խիցը դնելու, կը լսէ՞ք, բան մը կը վազէ:

Տ'Արդանեան քահ քահ խնդաց և այս քրքիջը ջերմի փոխեց պանդոկապետին սարսուռ:



Նոյն պահուն կռիւմ երեցաւ իր տիրոջը ետեւէն, հրացանը ուսին վրայ, գլուխը գողգոջուն, Ռիւպէնսի նկարներուն մէջ երեցած գինով այծամարդերուն պէս:

Ետեւի կողմը ողողուած էր իւզոտ հեղուկով մը: Պանդոկապետը համկցաւ թէ այն հեղուկը իր ընտիր տեսակէ ձէթն էր:

Թափորը մեծ սրահէն անցաւ և գնաց զե. եղուեցաւ պանդոկին լաւագոյն սենեակը, զոր տ'Արդանեան գրաւած էր իշխանաբար:

Այս միջոցին, պանդոկապետը և կիներ կանթեղներով վազեցին շտեմարան, որուն մուտքը երկար ատենէ ի վեր արգիլուած էր իրենց: Հոն ստակալի տեսարան մը պարզուեցաւ իրենց աչքին առջև:

Պատնէշներէն անդին, որոնց մէջ Աթոս խրամներ բացած էր դուռս ելլելու համար և որոնք կը բաղկանային խորձերէ, տախտակներէ և պարապ տա. կառներէ, ռազմական արուեստին կանոններուն համեմատ իրարու վրայ դիդուած. հոս հոն կը տեսնուէին իւզի և գինիի լծակոյտերու մէջ, կերուած խոզա. պուխտներու բեկորները, մինչ կտարած շիշերու դէզ մը գրաւած էր շտեմարանին ձախ անկիւնը: Տակաւ մը որուն ծորակը բաց մնացած էր, իր պարունակութեան վերջին կաթիլները կը հոսեցնէր այդ բացուած. քէն: Աւերումի և մահուան պատկերը, ինչպէս կըսէ հին բանաստեղծ մը, կը տ'ապկտէր հոն, իբր թէ պատերազմի դաշտ մը ըլլար:

Գերաններէն կախուած յիսուն երշիկներէն հա. զիւ տասը հատը մնացած էին:

Այն ատեն պանդոկապետը և կիներ այնպէս մը պոռացին որ շտեմարանին կամարը թնդաց: Տ'Արդանեան իսկ յազուեցաւ: Աթոս գլուխը անգամ առ. գին չը դարձուց: Ցաւին յաջորդեց կատաղութիւնը:

Պանդոկապետը շամիուր մը առաւ և իր յուսահատութեան մէջ խոյացաւ այն սենեակը որ քաշուած էին երկու բարեկամները:

— Դինի բերէք, ըսաւ Աթոս, պանդոկապետը տեսնելով:

— Գինի, պոռաց պանդոկապետը տաշահար. գինի, բայց արդէն հարկը ոսկիի գինի խմած էք: Կործանեցայ, ոչնչացայ:

— Բէ՛հ, ըսաւ Աթոս, մենք մեր ծարաւը անցը. նելու չափ խմեցինք:

— Եթէ միայն խմելով գոհ ըլլայիք, ինչ և է, բայց բոլոր շիշերը կոտրէք էք:

— Դուք զիս հրեցիք շիշերու կոյտի մը վրայ որոնք տապալեցանու կտորեցան. յանցանքը ձերն է:

— Բոլոր իւղս կորսուեր է:

— Իւղը գերազանց սպեղանի մըն է վէրքերու համար: Խեղճ Կռիմո պարտաւորուեցաւ դարմանել այն վէրքերը զոր պատճառեցիք իրեն:

— Բոլոր երշիկներս կրծուեր են:

— Այդ շտեմարանին մէջ անհատաւոր մուկ:

— Բոլոր այդ կորուստներուն դրամը պիտի վը. ձարէք, պոռաց պանդոկապետը զայրագին:

— Երիցս անողջամ, ըսաւ Աթոս ոտք ելլելով, բայց իսկոյն ինկաւ իր ուժին չափը տալով աղպէս: Տ'Արդանեան խարադանը բարձրացնելով օդնութեան փութաց անոր. պանդոկապետը քայլ մը ետ գնաց և սկսաւ արցունք թափել:

— Ասիկա դաս մը պիտի ըլլայ ձեզի, ըսաւ տ'Արդանեան, որպէսզի աւելի քաղաքավարութեամբ վարուիք այն յաճախորդներուն հետ, զոր Աստուած կը ղեկէ ձեզի:

— Աստուած: Սատանան ըսէք:

— Սիրելի բարեկամս, ըսաւ տ'Արդանեան, եթէ



շարունակէք մեր գլուխը ցաւցնել, չորսերնիս ալ պիտի երթանք ձեր շտեմարանին մէջ փակուելու, և պիտի տեսնենք թէ ձեր մնասը իրօք ձեր ըսածին չափ մեծ է:

— Է ուրեմն, այո՛, պարոններ, ըսաւ պանդոկապետը, յանցանքը իմն է, կը խոստովանիմ, բայց ամէն յանցանքի թողութիւն կը տրուի: Դուք ազնուականներ էք, իսկ ես խեղճ պանդոկապետ մը, գթացէք ինծի:

— Ա՛հ, եթէ ալդպէս խօսիս, ըսաւ Աթօս, սիրտս պիտի յուզուի և արցունքները պիտի հոսին աչքերէս, ինչպէս գինին կը հոսէր քու տակառներէդ: Մենք կարծուածին չափ չար չենք: Տեսնենք, հոս եկէք ու խօսինք:

Պանդոկապետը մօտեցաւ վրդովուժով:

— Եկուր կ'ըսեմ քեզի և մի՛ վախնար, շարունակեց Աթօս: Այն պահուն երբ դրամ պիտի վճարէի քեզի, քսակս սեղանիդ վրայ դրած էի:

— Այո՛, Տէր իմ:

— Այդ քսակին մէջ վաթսուն ոսկի կար: Ո՞ւր է:

— Կառավարութեան քովն է, Տէր իմ: Ըստած էր թէ կեղծ դրամ էր:

— Լա՛ւ, քսակս տուր և վաթսուն ոսկին քեզի ըլլայ:

— Բայց, գիտէ՞ք թէ կառավարութիւնը իր ձեռքը ինկածը չի յանձնէր: Եթէ կեղծ դրամ ըլլար, յոյս կ'ունենայինք ետ առնելու, բայց զփրախտարար իրական դրամներ են:

— Կառավարութեան հետ կարգադրէ, ինծի չի վերաբերիր, մանաւանդ որ ոսկի մը անգամ չմնաց ինծի:

— Տեսնենք, ըսաւ տ'Արզանեան, Աթօսի հին ձին ո՞ւր է:

— Ախոռն է:

— Ո՞րչափ կ'արժէ:

— Առ առաւելն յիսուն ոսկի:

— Ութսուն ոսկի կ'արժէ, առ այն ձին և հաշիւդ գոցէ:

— Ի՛նչպէս, ձին կը ծախեն՞, ըսաւ Աթօս, իմ Պայազիտս կը ծախեն՞, ինչի՞ վրայ պիտի նստիմ ճամբորդելու համար, Կոնիօի՞ն վրայ:

— Ես ուրիշ ձի մը բերի քեզի, ըսաւ տ'Արզանեան:

— Ուրիշ ձի՞ մը:

— Եւ հիանալի ձի մը, պոռաց պանդոկապետը:

— Եթէ աւելի աղւոր և աւելի մասդալ ձի մը կայ, հինը քեզի ըլլայ: Գինի բեր մեզի:

— Ո՞ր տեսակէն, հարցուց պանդոկապետը գուարթ դէմքով մը:

— Այն տեսակէն, որ շտեմարանին խորը, նեղ տախտակներուն քով կը գտնուի: Անկէ քսանհինգ շիշ կայ տակաւին: Միւսները վար ինկած տանիս կուտեցան: Վեց շիշ բերէք անկէ:

— Բայց կայծակ մըն է, այս մարդը, ըսաւ պանդոկապետը ինքնիրեն, եթէ միայն տասնհինգ օր մնայ հոս և խմածին դրամը վճարէ, գործերս կարգի կը դնեմ:

— Եւ մի՛ մոռնար, շացունակեց տ'Արզանեան, նոյն գինիէն չորս շիշ ալ անգլիացիներուն տանելու:

— Հիմա, ըսաւ Աթօս, մինչև որ գինին գայ, պտտմէ ինծի, տ'Արզանեան, թէ մեր ընկերները ի՛նչ եղան:

Տ'Արզանեան պտտմեց թէ ի՛նչպէս Բօրթօսը գտած էր անկողնին մէջ, սուք ճշդուած և Արամիօր՝ սեղանի մը առջև, երկու աստուածաբաններու մէջտեղ: Խօսքը աւարտելու առնն, պանդոկապետը ներս մտաւ:



պահանջուած չի չերով և ապուխտով, որ բարեբախտաբար չտեմարանէն դուրս մնացած էր:

— Աղէ՛կ, ըսաւ Աթօս իր և տ'Արդանեանի գաւաթը լեցնելով: Բօրթօսի և Արամիսի գործը պատմեցիք, բայց ձեզի ի՞նչ պատահեցաւ, բարե՛կամս, տխուր դէմք մը ունիք:

— Աւա՛ղ, ըսաւ տ'Արդանեան, ձեր ամէնուն մէջ ամէնէն դժբախտը ես եմ:

— Դուն դժբախտ, տ'Արդանեան, ըսաւ Աթօս: Տեսնենք, ինչո՞ւ դժբախտ եղար: Պատմէ՛ ինձի:

— Ետքը, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Ետքը, ինչո՞ւ, կը կարծես թէ գինով եմ, տ'Արդանեան. գիտցիր որ գինի խմած ատենս միայն կ'ուսնեմ յատակ գաղափարներ: Խօսէ՛ ուրեմն, քեզ մտիկ կ'ընեմ:

Տ'Արդանեան պատմեց Տիկին Պօնասիէօյի գէպը:

Աթօս մտիկ ըրաւ ատանց յօնքերը պոստելու, յետոյ, երբ աւարտեց.

— Ոչինչ բաներ են ասոնք, ըսաւ Աթօս:

Աթօսի սովորական խօսքն էր աս:

— Դուք միշտ այդպէս կ'ըսէք, սիրելի Աթօս, ըսաւ տ'Արդանեան: Եւ սակայն պէտք է այդպէս ըսէք, քանի որ կին սիրած չէք դուք:

Աթօսի մարած աչքերը մէկէն ի մէկ բոցավառեցան, բայց այս բոցը փայլակի մը պէս անցաւ ու աչքերը դարձեալ առաջուան պէս աղօտ ու անորոշ եղան:

— Ճի՛շտ է, ըսաւ հանդարտօրէն, երբեք սիրած չեմ:

— Սյն ատեն կը տեսնէք, որ, ըսաւ տ'Արդանեան, իրաւունք չունիք մեր փափուկ սիրտերուն հանդէպ խիստ գանուելու, դուք որ քարէ սիրտ մը ունիք:

— Փափուկ սիրտերը դիւրաւ կը ծակուին, ըսաւ Աթօս:

— Ի՞նչ կ'ըսէք:

— Կ'ըսեմ թէ սէրը վիճակահանութիւն մըն է, որուն մէջ շահողը մա՛հը կը շահի: Դուք չառ երջանիկ էք որ կորսնցրեցիք, սիրելի տ'Արդանեան, հաւատացէք խօսքիս: Եւ եթէ խորհուրդ մը ունիմ ձեզի տալու, առ է թէ միշտ կորսնցնէք:

— Բայց զիս չառ սիրելու երեւոյթ ունէր:

— Երեւոյթը ունէր միայն:

— Օ՛հ, կը սիրէր:

— Տղա՛յ, չկայ մէկը որ ձեզի պէս հաւատացած չըլլայ թէ իր սիրունին կը սիրէր զինքը և չկայ մէկը որ իր սիրունիէն խաբուած չըլլայ:

— Ձենէ գատ, Աթօ՛ս, քանի որ դուք մէկը սիրած չէք:

— Ճի՛շտ է, ըսաւ Աթօս պահ մը լուռ կենալէ ետք, ես երբեք սիրունի ունեցած չեմ: Խմե՛նք:

— Բայց քանի որ փիլիսոփայ մըն էք, ըսաւ տ'Արդանեան, հրահանեցէք զիս, ոյժ տուէք ինձի: Գիտնալու և մխիթարուելու պէտք ունիմ:

— Ի՞նչ բանէ մխիթարուելու:

— Իմ դժբախտութենէս:

— Ձեր դժբախտութիւնը ծիծաղ կը չարժէ, ըսաւ Աթօս ուսերը թոթուելով: Հետաքրքիր էի գիտնալու թէ ի՞նչ պիտի ընէիք եթէ սիրային պատմութիւն մը ընէի ձեզ:

— Ձեզի՞ պատահած գէպը մը:

— Կամ իր բարեկամներէս մէկուն, խնդիր չէ:

— Ըսէ՛ք, Աթօ՛ս, ըսէ՛ք:

— Խմե՛նք, աւելի աղէկ է:

— Խմեցէք և պատմեցէք:

— Աղ կընայ ըլլալ, ըսաւ Աթօս գաւաթը պար-



պելով և լեցնելով: Երկու գործը միասին կրնան կատարուիլ սքանչելի կերպով:

— Մտիկ կ'ընեմ, ըստ տ'Արդանեան:

Աթոս մտամիտի վիճակ մը առաւ և տ'Արդանեան տեսաւ որ այդ մտամիտիման պահուն Աթոս կը տփուկէր: Գինովութեան այն աստիճանին մէջ էր, ուր սովորական խմողները կ'իյնան կը պառկին: Իսկ Աթոս բարձրաձայն կ'երազէր առանց քնանալու: Գինովութեան այս քնաչքջութիւնը զարհուրելի բան մը ունէր:

— Անպատճառ կ'ուզէք որ պատմե՞մ, հարցուց:

— Կ'աղաչեմ, ըստ տ'Արդանեան:

— Լս'ւ, թող ձեր ուղածին պէս ըլլայ: Բարեկամներէս մէկը, կ'իմանա՞ք, բարեկամներէս մէկը և ո'չ թէ ես, ըստ Աթոս տխուր ժպիտով մը ընդհատելով խօսքը, իմ գաւառիս կոմսերէն մէկը, այսինքն Տիւ Պէրրի, Տանտուլի կամ Մօնթօրանտի մը պէս աղնուական, քսանեւէնոց տարու եղած ատեն սիրահարեցաւ տասնեւկէց տարեկան օրփորդի մը, որ սիրոյ չաստուածուհիին պէս գեղանի էր: Իր տարբեր միամտութեանը մէջ ունէր եռանդուն ոգի մը ո'չ թէ կնոջ, այլ բանաստեղծի ոգի մը: Իր տեսքը հաճոյք էր որ կը պատճառէր միայն, այլ կը գինովցնէր, կ'զգլխէր: Գիւղակի մը մէջ կ'ապրէր իր եղբոր մօտ, որ երեց էր: Երկուքն ալ այն գիւղակը եկեր էին, բայց ո'չ ոքէն գիտեր թէ ո'ւրիշ եկեր էին: Միայն թէ աղջիկը այնքան գեղանի ու եղբայրը այնքան բարեկամ ալ և երկուքն ալ տեսնելով, ո'չ ոք միաբէն անցուցած էր հարցնել թէ ո'ւրիշ կուգան: Եւ յետոյ, կ'ըսուէր թէ աղնուական ընտանիքէ էին: Բարեկամս, որ գիւղին երեւելին էր, կընար աղջիկը հրապուրել կամ բռնի առնել, ինչպէս որ ուզէր, որովհետեւ այն տեղի տէրն էր: Ո՞վ պիտի կընար օգնութեան հաս-

նիլ երկու օտարականներու, երկու անծանօթներու: Դժբախտաբար պարկեշտ մարդ մը էր և ամուսնացաւ անոր հետ: Յիմա՞րը, տիմա՞րը, ապ'ւշը:

— Բայց ինչո՞ւ, քանի որ կը սիրէր, հարցուց տ'Արդանեան:

— Սպասեցէք, ըստ Աթոս: Իր դղեակը տարաւ ու այն գաւառին առաջին տիկինը ըրաւ զայն: Պէտք է արդար ըլլալ և ըսել որ կոմսուհին գիտցաւ իր աստիճանը պահել:

— Ե՞տքը, հարցուց տ'Արդանեան:

— Օրին մէկը երբ որսի ելած էր իր ամուսնին հետ, շարունակեց Աթոս ցած ձայնով և արագ արագ խօսելով, ձիւն ինկաւ ու նուաղեցաւ: Կոմս անոր օգնութեան վաղեց և որովհետեւ հագուստները կը նեղէին զինքը, իր դաշոյնովը պատուեց զանոնք և ուսը բացաւ: Գուշակեցէք, տ'Արդանեան, թէ ինչ ունէր ուսին վրայ, ըստ Աթոս քան քան խնդալով:

— Ինչպէս գուշակեմ, ըստ տ'Արդանեան:

— Շուշանա՞ն խտրան մը կար:

Եւ Աթոս մէկ ումպով պարպեց ձեռքը բռնած գաւաթը:

— Սոսկո՞ւմ, պոռաց տ'Արդանեան: Ատ ի՞նչ էր որ ըսիր:

— Ժամարտութիւնը: Հրեշտակը դե մըն էր, սիրելիս: Թշուառ աղջիկը գողութիւն ըրած էր:

— Կոմսը ի՞նչ ըրաւ:

— Կոմսը մեծ անձնաւորութիւն մըն էր: Իր երկրին մէջ բացարձակ իշխանութիւն ունէր: Կոմսուհին զգեստները զատառ պատառ ըրաւ, ձեռքերը ետին կապեց ու ծառէ մը կախեց:

— Տէ՛ր Աստուած: Սպանութիւն մը, Աթոս, պոռաց տ'Արդանեան:

— Այո՛, սպանութիւն մը, ո'չ աւելի, ըստ Ա-



թօս մեռելի պէս աժգունած : Բայց կարծես թէ գինին հառաւ :

Եւ Աթօս վերջին շիշը բերնին մօտեցուց և մէկ ումպով խմեց, որպէս թէ սովորական գաւաթ մը ըլլար :

Յետոյ գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առաւ : Տ'Արդանեան անոր առջև մնաց տհաքեկ :

— Այս դէպքը պատճառ եղաւ որ գեղանի, բանասեղծական և սիրաւորի կիները աչքէս ելան, ըսաւ Աթօս գլուխը վերցնելով և առանց կոմսին պատմութիւնը շարունակել մտածելու : Աստուած ձեզի ալ այնպէս բնէ : Խմենք :

— Ըսել է որ կինը միտաւ, թոթովեց ա'Արդանեան :

— Հարկաւ, պատասխանեց Աթօս : Բայց գաւաթնիդ երկնցուցէք : Խոզի ապուխտ բերէ՛ք, պոռաց Աթօս, ա՛լ չենք կրնար խմել :

— Եղբայրը ի՛նչ եղաւ, աւելցուց ա'Արդանեան երկչոտութեամբ :

— Եղբայրը, հարցուց Աթօս :

— Այո՛, քահանան :

— Ա՛հ, փնտռեցի զայն, որպէսզի կախել տամ : Բայց անիկա առջի օրուրնէ փախեր էր :

— Գոնէ հասկցուեցա՞ւ թէ ո՛վ էր այդ թշուառականը :

— Անշուշտ գեղանի աղջկան առաջին սիրահարը և մեղքակիցն էր, արժանընտիր մարդ մը, որ երեք ձեւացի էր թերեւ իր սիրուհին ամուսնացնելու և անոր քախքը շինելու համար :

— Օ՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, ըսաւ ա'Արդանեան, այս սոսկալի տրեւանէն ապշահար :

— Բայց սա խոզի ապուխտէն չուէ՞ք, ա'Արդանեան, ընտիր տեսակէ է, ըսաւ Աթօս, չերա մը

կարելով և երկտասարդին պնակին մէջ դնելով : Ի՛նչ դժբախտութիւն որ շանմարանին մէջ չորս հաւ չկայ ասկէ : Ան տանն յիտուն շիշ աւելի կը խմէի :

Տ'Արդանեան այլ ևս չէր կրնար հանդուրժել այս խօսակցութեան, որ խելքը գլխէն պիտի առնէր : Գլուխը երկու ձեռքերուն վրայ դրաւ և քնանալ ձեւացուց :

— Երկտասարդները գինի խմել չեն գիտեր, ըսաւ Աթօս կարեկից ակնարկ մը ձգելով ա'Արդանեանի վրայ և սակայն ասիկա ամէնէն աղէկն է :

Դ .

## Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր Չ

Տ'Արդանեան Աթօսի սոսկալի խոտովանութենէն ապշած մնացած էր : Սակայն տակաւին կարգ մը բաներ մտի կ'երեւային իրեն այս կէս յայտնութեան մէջ : Նախ՝ այս դէպքը բոլորովին գինով մարդու մը կողմէ պատճուած էր մէկու մը, որ կէս գինով էր և սակայն, հակառակ անոր որ Պուրկոնների երկու երեք շիշ գինիին չոգին պաշարած էր իր ուղեղը, ա'Արդանեան, հետեւալ առաւուն արթննալով, ըսաւ առ բառ կը թշնջէր Աթօսի խօսքերը, որպէս թէ անոր բերնէն ելած բառերը իի մաքին մէջ դրոշմուած ըլլային : Այս տարակոյտը աւելի ջերմ փափաք մը ներշնչեց իրեն ստուգութիւնը հասկնալու և բարեկամին սենեակը դնաց, միտքը հաստատապէս դրած ըլլալով



բանալ առջի օրուան խօսակցութիւնը: Բայց Աթօսը գտաւ բոլորովին սթափած վիճակի մէջ, այսինքն մարդոց ամէնէն նրբամիտն ու անթափանցելին:

Արդէն հրացանակիրը, իր բարեկամին ձեռքը սեղմելէ ետք, առաջին անգամ ինք բացաւ խօսակցութիւնը:

— Երէկ շատ գինով էի, սիրելի տ'Արդանեան, ըսաւ: Այս առաւ հասկցայ, որովհետեւ լեզուս շատ թանձր էր և բազմերակս անկանոն վիճակ մը ունէր: Դրաւ կը դնեմ որ հազար տեսակ անհեթեթ խօսքեր ըրի:

Այս խօսքերը ըսելով, բարեկամին երեսը նայեցաւ այնպիսի անըթիթ ակնարկով մը, որ տ'Արդանեան շփոթեցաւ:

— Բայց ո՛չ, պատասխանեց երիտասարդը, ու եթէ լաւ կը յիշեմ, շատ սովորական բաներ ըսիք:

— Ա՛հ, կը զարմացնէք զիս: Կը կարծէի թէ խիստ ողբալի պատմութիւն մը ըրի ձեզի:

Եւ երիտասարդին երեսը կը նայէր, որպէս թէ կ'ուզէր անոր սրտին խորը կարգալ:

— Իրա՛ւ որ, ըսաւ տ'Արդանեան, կ'երևայ թէ ես ձեզմէ աւելի գինով էի, քանի որ բան մը չեմ յիշեր:

Աթօս հնաւտաց այս խօսքին և աւելցուց.

— Անշուշտ գիտեցիր, սիրելի բորեկոմս, թէ ամէն ոք գինովնալու իր եղանակը ունի, ախուր կամ գուարթ: Ես գինովնալուս պէս կը տխրիմ ու գ'սկսիմ պատմել բոլոր այն տխրաշունչ պատմութիւնները, զոր իմ յիմար սանառուս դրոշմած է մօքիս մէջ: Իմ թերութիւնս առ է, մեծ թերութիւն մը, կը խոստովանիմ: Բայց, ազիէ դարս, լաւ խմող մըն եմ:

Աթօս այս խօսքերը ըսաւ այնքան բնականօրէն որ տ'Արդանեանի համոզումը խախտեցաւ:

— Օ՛հ, ուրեմն առոր համար է որ, աւելցուց երիտասարդը, երազի պէս կը յիշեմ թէ կախուողներու խօսք ըրիք:

— Ա՛հ, կը տեսնէ՞ք, ըսաւ Աթօս տոգոնելով և սակայն փորձելով խնդալ: Վստահ էի: Կախուողները իմ մղձաւանջս են:

— Այո՛, այո՛, աւելցուց տ'Արդանեան, միաքս կուգայ, այո՛, խնդիրը... բայց կեցէք քիչ մը... խնդիրը կ'նոջ մը վրայ էր:

— Կը տեսնէ՞ք, պատասխանեց Աթօս դէթէ կապարի գոյն առնելով, խարահալ կ'նոջ պատմութիւնն է, զոր չափազանց գինով եղած տոնոս կը պատմեմ:

— Այո՛, ձիշտ է, ըսաւ տ'Արդանեան, խարահալ, բարձրահատակ, գեղանի, կապոյտ աչքերով կ'նոջ մը պատմութիւնը:

— Այո՛, կախուած կ'նոջ մը:

— Իր ամուսնին կողմէ, որ ձեզի ծանօթ մեծ անձնաւորութիւն մըն էր, շարունակեց տ'Արդանեան Աթօսի երեսը նայելով անքթիթ:

— Լա՛ւ, տեսէք սակայն թէ ի՛նչ ընելը չգիտցող մէկը ինչպէս կը վտանգէ ուրիշը, աւելցուց Աթօս ուսերը թոթուելով, որպէս թէ կարեկցութիւն կ'զգար: Ա՛լ չեմ ուզեր գինովնալ, տ'Արդանեան, շատ գէշ սովորութիւն մըն է ասիկա:

Տ'Արդանեան լուռ կեցաւ:

Յետոյ, Աթօս, յանկարծ խօսակցութիւնը փոխելով, ըսաւ.

— Ազէկ միաքս եկաւ, շնորհակալ եմ ձեռն համար զոր բերիք ինձի:

— Հաւանցա՞ք, հարցուց տ'Արդանեան:

— Այո՛, բայց յոգնութեան վարժուած ձի մը չէ:

— Կը սխալիք: Մէկուկէս ժամէ պակաս միջոցի



մէջ տասը մղոն ճամբայ քաղեց և կարծեո թէ Սէն Սիւրբաի հրապարակին շրջանը բրած էր միայն :

— Ա՛հ, ցաւ կը պատճառէք ինծի :

— Յա՞ն :

— Այո՛, որովհետեւ ձին ձեռքէս ելաւ :

— Ի՞նչպէս :

— Ահա իրողութիւնը : Այս առտու ժամը Յին արթնցոյ : Դուք խորունկ քունի մէջ թաղուած էիք : Ի՛նչ ընելա չէի գիտեր : Երէկուան մեր չափազանցութենէն խելքս գլուխս եկած չէր տակաւին : Մեծ սրահը իջայ և տեսայ սր մեր անգլիացիներէն մէկը ձի մը կը սահաբկէր, իրը մեռած բլլալով երէկ : Մօտեցայ իրեն և որովհետեւ լսեցի թէ աշխատ ձիու մը համար հարիւր ոսկի կուտար, ըսի իրեն, աղնուա կա՛ն, ևս ալ ծախու ձի մը ունիմ :

— Եւ հոյն իսկ շատ գեղեցիկ ձի մը, ըսաւ, երէկ տեսայ, ձեր քարեկամին սպասաւորը անոր սանձէն բռնած էր :

— Կը կարծէ՞ք թէ այլ գինը կ'արժէ :

— Այո՛ : Կ'ուղէ՞ք այդ գինով ծախել :

— Ո՛չ, չեմ ծախել, այլ կը խաղամ, և եթէ յաղթէք ինծի, ձերը կ'ըլլայ :

— Կը խաղա՞ք :

— Այո՛ :

— Ի՞նչ խաղանք :

— Նարա :

Ասորը գործի փոխեցինք և ձին կորսնցուցի :

— Բայց չարունակեց Աթօս, ծածկոյթը չահեցաւ նորէն :

Տ'Արղանեան երեսը կախեց :

— Արանեղեցա՞ք, ըսաւ Աթօս :

— Բայց այո՛, կը խոստովանիմ, աւելցուց տ'Արղանեան, այդ ձին ճակատամարտի մէջ մեզ ճանչը-

նելու պիտի ծառայէր : Դրաւ մը, յիշատակ մըն էր ան : Աթօս, աղէկ չըբիք :

— Է՛հ, սիրելի բարեկամս, դուք իմ տեղս եղիք, աւելցուց հրացանակիրը : Չսնձրութենէս կը մօռնէի : Եւ յետոյ, պատուոյ, վրայ կ'ըսեմ թէ ևս անգլիական ձիերը չեմ սիրեր : Տեսնենք, եթէ խնդիրը մէկու մը կողմէ ճանչցուելուն վրայ է, լա՛ւ, թամբը կը բաւէ, բաւական ուշադրաւ է անիկա : Գալով ձիուն, պատճառ մը կը գտնենք անոր անհետացումը արգարտցնելու համար : Ձի մը մահկանացու է վերջապէս : Ենթադրենք որ իմա խլինք կամ քոս ունեցեր է :

Տ'Արղանեան դէմքին արտայայտութիւնը չփոխեց :

— Շատ կը սրտնեղիմ, չարունակեց Աթօս, որ այդ կենդանիներուն այդքան կապուած կ'երեւաք, վասնզի պատմութիւնս չաւարեցի դեռ :

— Ուրիշ ի՞նչ բրիք :

— Տասնի դէմ իննով իմ ձիս կորսնցնելէ ետք, խելքիս փչեց ձեր ձիուն վրայ խաղալու :

— Այո՛, բայց յաւամ թէ չգործադրեցիք :

— Անմիջապէս գործադրեցի :

— Ա՛հ, պոսաց տ'Արղանեան մտահոգ :

— Խաղացի և կորսնցուցի :

— Ի՞մ ձիս :

— Ձեր ձին : Ութի դէմ եօթը, մէկ խաղ պահասով :

— Աթօս, կ'երգնում որ ձեր ողջմասթեանը տէր չէք :

— Սիրելիս, այդ խօսքը երէկ ըսելու էիք ինծի երբ խնդուխելառ պատմութիւններ կ'ընէի ձեզ և ո՛չ թէ այս առաւ : Հեռեապէս ձեր ձին կորսնցուցի իր բոլոր կազմածներով :

— Բայց անակի բան է :



— Սպասեցէք, չլմնցաւ: Բաջ խաղացող մը պիտի ըլլալի եթէ չյամառէի, բայց կը յամառիմ, ինչպէս խմած ատենս: Ուստի յամառեցայ...:

— Բայց ի՞նչ բանի համար խաղացիք, ա՛լ քան մը չունէիք:

— Ունէի, բարեկամս, ունէի: Մեզ կը մնար այն աղամանդը, որ ձեր մատին վրայ կը փայլի և զոր երէկ նշմարած էի:

— Այս աղամանդը, պոռաց տ'Արդանեան, ձեռքը անմիջապէս մատնիին տանելով:

— Եւ որովհետեւ աղամանդէ կը հասկնամ, քանի որ ես ալ ունեցած եմ, հազար ոսկի գնահատած էի զայն:

— Յուսամ թէ իմ աղամանդիս յիշատակութիւնը չըրիք, ըսաւ տ'Արդանեան լրջութեամբ, սարսափէն կիսովին մեռած:

— Ընդհակառակը, սիրելի բարեկամ: Կը հառ-կընաք թէ մեր միամ միջոցն էր այդ աղամանդը, որով կրնայի շահիլ մեր ձիերն ու ասպաղէնները, նաեւ դրամ, մեր ճամբան շարունակելու համար:

— Աթօ՛ս, սարսուռ կը պատճառէք ինծի, պոռաց տ'Արդանեան:

— Ուստի ձեր աղամանդին խօսքը ըրի խաղա-կիցիս, որ ինք ալ գիտած էր: Ի՞նչ կ'ուզէք, սիրե-լիս, երկինքին մէկ աստղը կը կրէք ձեր մատին վրա և կը փափաքիք որ ուշադրութիւն չընեն: Անկա-րելի է:

— Աւարտեցէ՛ք, սիրելիս, աւարտեցէ՛ք, ըսաւ տ'Արդանեան, վասնզի, պատուոյս վրայ կ'ըսեմ որ կը մեռնէք զիս ձեր պաղարիւնութիւնով:

— Ուստի այդ աղամանդը տասը մասերու բաժ-նեցինք, իւրաքանչիւրը հարիւր ոսկի:

— Ա՛հ, կ'ուզէք խնդալ և փորձել զիս, ըսաւ

տ'Արդանեան, որուն բարկութիւնը սկսած էր բռնել մազերէն, ինչպէս իլիականին մէջ Աթենաս կը բռնէ Աքիլլէսի մազերէն:

— Ո՛հ, կատակ չեմ ըներ, հաւատացէ՛ք: Ես կ'ուզէի տեսնել թէ դուք ի՞նչ պիտի ընէիք եթէ իմ տեղս ըլլայիք: 15 օրէ ի վեր մարդու երես տեսած չունէի և շիշերու հետ բերան բերնի տալով անբա-նացեր էի:

— Ատիկա պատճառ մը չէ որ իմ աղամանդիս վրայ խաղաք, պատասխանեց տ'Արդանեան ձեռքը ջղային զալարումով մը սեղմելով:

— Վերջաւորութիւնը մտիկ ըրէք: Հարիւր ոս-կինոց տասը մասերը տասը խաղով շահեցայ: Տասնե-րեքերորդին՝ ամէնքը մէկ կորսնցուցի: 13 թիւը միշտ աղետաբեր եղած է ինծի: Յուլիսի 13ին էր որ...:

— Ինչ՞ընդամենա, պոռաց տ'Արդանեան, սեղա-նէն ելլելով, որովհետեւ նոյն օրուան պատմութիւնը առջի օրուանը մոռցնել տուած էր իրեն:

— Համբարութիւն, ըսաւ Աթօս: Ծրագիր մը ու-նէի: Անդլիացին ինքնատիպ մարդ մըն էր, անտուն տեսայ որ Կոնստնտինոպոլս կը խօսէր և Կոնստնտինոպոլս ինծի որ իրեն առաջարկած էր իր քով ծառայելու: Ուստի ես ալ Կոնստնտինոպոլս վրայ խաղացի, տասը մասերու բաժնեցի զայն:

— Ա՛հ, այս անգամ չափը անցուցիք, ըսաւ տ'Ար-դանեան քան քան խնդալով տկամայ:

— Կոնստնտինոպոլս վրայ խաղալով, կ'իմանա՞ք, Կոնստնտինոպոլս մասերով, որոնց ամենքը դահեկան մը չարժեք, աղամանդը շահեցայ: Ըսէք հիմա թէ յարատեւութիւնը առաքինութիւն մը չէ:

— Իրաւ որ շատ զուարճալի է, պոռաց տ'Ար-դանեան միտիթարուելով և խնդալէն կուշտերը բռնե-լով:



— Կը հասկնաք թէ, բախտս բացուած տեսնելով, անմիջապէս աղամանդին վրայ խաղացի նորէն:

— Ա՛հ, չա՛ր սատանայ, ըսաւ տ'Արդանեան նուրէն տխրելով:

— Ձեր ձիուն ասպաղէնները շահեցայ, յետոյ ձեր ձին, յետոյ իմ ձիուն ասպաղէնները, յետոյ իմ ձիս: Յետոյ նորէն կորսնցուցի: Մէկ խօսքով, ձեր և յետոյ իմ ձիուն ասպաղէնները շահեցայ նորէն: Ահա այս վիճակին մէջ ենք: Սքանչելի խաղ մըն է: Ուստի այսչափով գո՛ն եղայ:

Տ'Արդանեան չունէ տուտ, իբր թէ պանդոկը վերցուցած ըլլային կուրծքին վրայէն:

— Վերջապէս աղամանդը ինձի մնաց, չէ՞, ըսաւ երկչոտութեամբ:

— Անվթար, սիրելի բարեկամս, ձեր և իմ ձիւն ասպաղէններն ալ՝ բացէն:

— Բայց ասպաղէնները ի՞նչ ընենք առանց ձիի:

— Անոնց մասին գաղափար մը ունիմ:

— Աթօ՛ւ, սարսուռ կը պատճառէք ինձի:

— Մտիկ ըրէք, երկար տանէ ի վեր չէք խաղացած, այնպէս չէ՞, տ'Արդանեան:

— Եւ խաղալու ալ փափաք չունիմ:

— Երդում չընենք: Կ'ըսէի թէ երկար ա եսնէ ի վեր խաղացած չէք և հետեւապէս բախտերնիդ բաց պիտի ըլլայ:

— Լա՛ւ, ե՞տքը:

— Անգլիացին և ընկերը տակաւին հոն են: Դիտեցի որ շատ կը ցաւէր ասպաղէններուն համար: Դուք ալ ձեր ձիուն համար կը ցաւէք: Եթէ ես ձեր տեղը ըլլայի, ձեր ձիուն դէմ կը խաղայի ասպաղէնին վրայ:

— Բայց մէկ ասպաղէնը պիտի չուզէ:

— Երկուքին վրայ խաղացէք: Ես ձեզի պէս եստէր չեմ:

— Դուք կը խաղայի՞ք, ըսաւ տ'Արդանեան վառանկելով, որովհետեւ Աթօսի վստահութենէն կը գրաւուէր ախմայ:

— Պատուոյս վրայ կ'երգնում որ կը խաղայի:

— Բայց ձիերը կորսնցնելէ ետք, կը փափաքիմ գոնէ ասպաղէնները պահել:

— Ան տանէ ձեր աղամանդին վրայ խաղացէք:

— Օ՛հ, ադ ուրիշ բան, անոր վրայ երբեք չեմ խաղար:

— Չա՛ր սատանայ, ըսաւ Աթօս, պիտի առաջարկէի Բլանչէի վրայ խաղալ, բայց որովհետեւ, բայց որովհետեւ անգամ մը եղաւ, թերեւս անգլիացին չուզէ այլեւս:

— Իբրաւ որ, սիրելի Աթօս, ըսաւ տ'Արդանեան, աւելի կը նախըտրեմ բանի մը վրայ չխաղալ:

— Մե՛ղք, ըսաւ Աթօս պարզ օրէն, Անգլիացին ոտիկի մէջ թաթխուած է: Է՛հ Աստուած իմ, խաղ մը փորձեցէք: Մէկ խաղը չուտով կը լմնայ:

— Եթէ կորսնցնե՞մ:

— Պիտի չահիր:

— Բայց եթէ կորսնցնե՞մ:

— Լա՛ւ, ասպաղէնները կուտաք:

— Լա՛ւ, մէկ խաղ պիտի փորձեմ, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Աթօս անգլիացին փնտռեց և գտաւ դայն աւ խողին մէջ, ուր ասպաղէնները կը քննէր ընչաքաղց աղնարկով մը: Ասիթը լաւ էր: Պայմանները արաջարկեց: Մէկ ձիու կամ հարիւր ոտիկի դէմ երկու ասպաղէնները, ինչպէս որ ուզէ: Անգլիացին չուտով հաշիւ ըրաւ: Երկու ասպաղէնները երեք հարիւր ոտիկի կարծէին: Ուստի հաւանեցաւ:

Տ'Արդանեան քուեաները (զար) նետեց տողալով ու երեք թիւ ելաւ: Իր գունատութենէն զարնուրեցաւ Աթօս, որ ըսաւ:



— Ահա յոռի թիւ մը, ընկե՛ք: Իսկ, դուք, պարո՛ն, ձիերուն ասպաղէնները պիտի չահիք:

Անգլիացին, յաղթական ըլլալուն համար, քրահաները դարձնելու փոյթ իսկ չըրաւ: Նետեց սեղանին վրայ առանց նայելու, այնքան վստահ էր յաղթութեան վրայ: Տ'Արդանեան անգլին դարձած էր իր որոնեղութիւնը ծածկելու համար:

— Տեսէք, տեսէք, ըսաւ Աթօս իր հանդարտ ձայնովը, այս խաղը տարօրինակ է և կեանքիս մէջ չորս անգամ միայն տեսած եմ: Կրկու մէկնո՛ց:

Անգլիացին նայեցաւ և դարմանքի մատնուեցաւ: Տ'Արդանեան նայեցաւ և հաճոյք զգաց:

— Այո՛, չարունակեց Աթօս, չորս անգամ միայն, մէյ մը Մ. ար Քրէքիի տունը, մէյ մը իմ տունս, գիւղը, դղեակիս մէջ... երբ դղեակ մը ունէի, երբորդ անգամ Մ. ար Դոէվիլի տունը, ուր ամենքս ալ անալիզալի եկանք, և վերջապէս չորբորդ անգամ ըլլալով կապելայի մը մէջ, ուր ասանկ թիւ մը ինծի պատահեցաւ և հարիւր ոսկի ու ճաշ մը կորսնցուցի:

— Ուրեմն ձին ետ առիք, պարոն, ըսաւ անգլիացին:

— Անշուշտ, պատասխանեց տ'Արդանեան:

— Փոխարէն պիտի չխաղա՞նք:

— Մեր պայմանին մէջ, ինչպէս կը յիշէք, ատանկ պայման չկար:

— ձիւտ է: Ձին պիտի յանձնուի ձեր սպասաւորին, պարոն:

— Վայրկեան մը, ըսաւ Աթօս: Ձեր արածնութիւնովը, պարոն, խօսք մը պիտի ըսեմ բարեկամիս:

— Հսէ՛ք:

Աթօս մէկ կողմ արաւ տ'Արդանեանը:

— Է՛, նորէն ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ, փորձի՛չ, ըսաւ տ'Արդանեան, կ'ուզես որ խաղամ, չէ՞:

— Ո՛չ, կ'ուզեմ որ մտածէք:

— Ի՞նչ բանի վրայ:

— Ձին ետ պիտի առնէք, չէ՞:

— Անշուշտ:

— Սխալ կ'ընէք: Ես հարիւր ոսկին կը նախընտրէի: Գիտէք թէ ասպաղէններուն փոխարէն կամ ձին պիտի առնէիք կամ հարիւր ոսկին, ինչպէս որ ուզէիք:

— Այո՛:

— Ես հարիւր ոսկին կ'առնէի:

— Իսկ ես ձին կ'առնեմ:

— Նորէն կ'ըսեմ թէ սխալ կ'ընէք: Մէկ ձին ի՞նչ պիտի ընենք երկու հոգիի համար: Ես չեմ կըրնար դաւալին վրայ նստիլ: Ան ատեն պիտի նմանէինք Այմօնի երկու որդիներուն, որոնք իրենց եղբայրը կորսնցուցին: Ձէք կընար նուաստացնել զիս, այդ չքեղ ձիուն վրայ նստելով և քովէն քալելով: Ես հարիւր ոսկին կ'առնէի առանց վայրկեան մը իսկ վարանելու: Բարեղ զառնալու համար զբամի պէտք ունինք:

— Այդ ձին ետ առնելու կը փախաքիմ, Աթօ՛ս:

— Եւ սխալ կ'ընէք, բարեկամս: Ձի մը կընայ խրտչիլ, սահիլ, ծունկը սկըթիլ, կընայ խնոտ ձիու մը մտքերին մէջէն ուտել: Այն ատեն ձի մը կամ մանաւանդ հարիւր ոսկի կորսնցուցած պիտի ըլլաք: Պէտք է որ տէրը իր ձին սնուցանէ, մինչ ընդհակառակը հարիւր ոսկիները իրենք կը սնուցանեն իրենց տէրը:

— Բայց ի՞նչպէս պիտի դառնանք Բարեղ:

— Մեր սպասաւորներուն ձիերովը, ի՞նչ կ'ըլլայ: Մեր կերպարանքը տեսնողը պիտի հասկնայ թէ աղնուական ենք:

— Ի՞նչ աղուոր կերպարանք պիտի ունենանք



գրաստներու վրայ, մէջ Արամիս և Բօրթօս իրենց գեղեցիկ ձիերուն վրայ պիտի ճախրեն:

— Արամիս, Բօրթօս, պոռաց Աթօս և սկսաւ խնդալ:

— Ի՞նչ կայ, հարցուց տ'Արդանեան, որ բան մը չէր հասկնար իր բարեկամին զուարթութենէն:

— Լա՛ւ, Լա՛ւ, շարունակենք, ըսաւ Աթօս:

— Ըսել է որ ձեր կարծիքը...:

— Իմ կարծիքս սա է որ պէտք է հարիւր ոսկին առնենք, տ'Արդանեան: Հարիւր ոսկիով մինչև ամսուն վերջը կընանք խնջոյքներ սարքել: Յոգնութիւններու և նթարկուկացանք, ինչպէս կը տեսնէք, և աղէկ է որ քիչ մը հանգչինք:

— Ես հանգչիմ, տ'ն, ո՛չ, Աթօս, Բարիդ երթալուս պէս այն խեղճ կինը փնտռելու պիտի ելլեմ:

— Լա՛ւ, կը կարծէ՞ք թէ ձեր ձին աւելի օգտակար պիտի ըլլայ այս գործին համար քան թէ հարիւր ոսկին: Հարիւր ոսկին տոէք, բարեկամս, հարիւր ոսկին տոէք:

Տ'Արդանեան պատճառի մը միայն պէտք ունէր միտքը փոխելու համար: Այո պատճառը սքանչելի երեցաւ իրեն: Եւ յետոյ, աւելի պնդելով, կը վախնար թէ կտանէր կ'երեւայ Աթօսի աչքին: Ուստի հաւանեցաւ և ընտրեց հարիւր ոսկին, զոր անգլիացին իսկոյն վճարեց:

Յետոյ այլեւս ճամբայ ելլելու վրայ միայն մտածեցին: Խաղաղութիւն կ'ըջուրը արժեց վեց ոսկի, Աթօսի ձիէն զատ: Տ'Արդանեան և Աթօս Բլանչէի և Կոնստանտինի անունով սպասաւորները հետնառն ճամբայ ելան, թամբերը իրենց գլուխին վրայ առած:

Որքան ալ անպիտան էին երկու բարեկամներուն ձիերը, Աթօս և տ'Արդանեան չուտով անցան իրենց

սպասաւորները և ժամանեցին Քոէվքէօս: Հեռուէն նշմարեցին Արամիսը, որ մեղմադճութեամբ կըթնած էր պատուհանին և փոշիից հորիզոնը կը դիտէր բոյր իմ Աննայի պէս:

— Է՛յ, Արամիս, ի՞նչ կ'ընէք հող, պոռացին երկու բարեկամները:

— Ա՛ն, դո՞ւք էք, տ'Արդանեան, դո՞ւք էք, Աթօս, ըսաւ երիտասարդը: Կը խորհէի թէ այս աշխարհի ինչքերը ո՛ր պիտի արագութիւնով կ'անհետանան և իմ անգլիական ձիս, որ կը հեռանար և փոշիի ամպի մը մէջ կ'անհետանայ ահաւասիկ, այս աշխարհի իրերուն անհաստատութեան կենդանի մէկ պատկերը կը ներկայացնէր ինծի: Կեանքը կընայ երեք բառի մէջ ամփոփուիլ *rat, est, fuit*.

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, հարցուց տ'Արդանեան, որ կամաց կամաց կ'սկսէր հասկնալ ճշմարտութիւնը:

— Ըսել կ'ուզեմ թէ քիչ մը ոտաջ ստեղծութիւն մը ըրի և խաբուեցայ: Վաթսուն ոսկիի ծախեցի ձի մը, որ իր վազելու եղանակէն դատելով ժամը հինգ մղոն կընայ առնել սրարչաւ:

Տ'Արդանեան և Աթօս քան քան խնդացին:

— Սիրելի տ'Արդանեան, ըսաւ Արամիս, կ'ողաչեմ, զիս մի՛ մեղադրէք, հարկը օրէնքը կը լուծէ: Եւ յետոյ, առաջին պատժուողը ես եմ, քանի որ այն դարչելի ձիավաճառը առնուազն յիսուն ոսկի գողցաւ ինձմէ: Ա՛ն, դո՞ւք լաւ տնտեսողներ էք, ձեր սպասաւորներուն ձիերովը կ'ուղևորիք ու ձեր գեղեցիկ ձիերը ձեր ետեւէն բերել կուտաք ծանր ծանր:

Նոյն պահուն սայլ մը, որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր Ամիէնի ճամբուն վրայ կ'երևար, իրանդ առաւ և Կոնստանտինի անունով վար իջան, թամբերը գլուխնուն վրայ դրած: Սայլը Բարիդ կը դառնար պարայ և եր-



կու սպասաւորները յանձնառու եղած էին զինի խմցնել սայլապանին, եթէ զիրենք փոխադրէր:

— Ի՞նչ է աս, ըսաւ Արամիս անցած դարձածը տեսնելով: Մինակ թափերը մնացին:

— Հասկցա՞ք հիմա, ըսաւ Աթօս:

— Բարեկամներ, ճիշտ ինծի պէս ըրեր էք:

Ես ալ ընազդուեմով պահեցի թամբը: Է՛յ, պա՛ղէն, նոր թամբս այս պարտններուն թամբին քով տար:

Երեցները ի՞նչ ըրինք, հարցուց տ'Արդանեան:

— Սիրելիս, հետեւեալ օրուան համար ճաշի հրաւիրեցի զանոնք, ըսաւ Արամիս: Հոս ընտիր զինի կայ: Կրցածիս չափ զինովցուցի զանոնք: Այն ատեն երեցը պատուիրեց որ տառապողս չհանեմ, իսկ յիսուսեանը խնդրեց ինձմէ որ աշխատիմ զինքը հրացանակիր ընդունել տալու:

— Առանց բնաբանի, պոռաց տ'Արդանեան, առանց բնաբանի: Բնաբանին ջնջումը կը պահանջեմ:

— Անկէ ի վեր, շարունակեց Արամիս, Խաթիւն ի կեանք մը կը վարեմ: Միավանկ ոտանաւորը բանաստեղծութեան մը սկսայ, բաւական գծուար է, բայց ամէն բանի համար արժանիքը զիտաւորութեան մէջ է: Նիւթը սիրային է: Առաջին երգը պիտի կարգամ ձեզի: Չորս հարիւր տող է և վարկեանէ մը կ'աւարտի:

— Իրա՛ւ որ, սիրելի Արամիս, ըսաւ տ'Արդանեան, որ լատիներէնին չափ կ'ատէր ոտանաւորը, գծուարութեան արժանիքին վրայ աւելցուցէք համառօտութեան արժանիքը և այն ատեն վստահ կ'ըլլաք թէ ձեր բանաստեղծութիւնը երկու արժանիք պիտի ունենայ:

— Յետոյ, շարունակեց Արամիս, պարկեշտ զգացումներ կը ներշնչէ, ինչպէս պիտի տեսնէք: Բայց կիցիք, բարեկամներս, Բարե՞զ պի՛ն դառնանք: Պա՛

վօ, ես պատրաստ եմ: Բօրթօսը պիտի տեսնենք: Աւելի աղէկ: Անշուշտ չէ՞ք կարծեր թէ մոռցած էի մեր միամիտ բարեկամը: Անիկա իր ձին չի ծախեր եթէ նոյն իսկ թագաւորութիւն մը տան իրեն: Կը փափաքիմ տեսնել զինքը ձիուն վրայ: Վստահ եմ թէ Մեծ Մօկօլին կերպարանքը պիտի ունենայ:

Ժամ մը դադար ըրին ձիերուն շունչ առնել տալու համար: Արամիս հաշիւը մաքրեց, Պաղէնը սայլին մէջ դրաւ իր ընկերներուն հետ և ճամբայ ելան Բօրթօսը գտնելու համար:

Բօրթօս ոտք ելեր էր, տ'Արդանեանի առաջին անգամ տեսածէն նուազ տոգոյն: Նստած էր սեղանի մը առջև, ուր չորս հոգիի կերակուր կար, թէև ինք առանձին էր: Ծաշը կը բաղկանար մսեղէնէ, ընտիր զինիէ և հիանալի պտուղներէ:

— Ա՛հ, աղէկ ատենին եկաք, պարտններ, ըսաւ Բօրթօս ոտք ելլելով: Ես ալ ապուրը խմելու վրայ էի: Ինծի հետ պիտի ճաշէք:

— Օ՛հ, օ՛հ, ըսաւ տ'Արդանեան, անշուշտ Մուսթօնը չէ որ այս շիշերը որսացած է: Յետոյ ահաւաթիկ խոզի ճարպով խորոված որթի միս, եղան ֆիլեթօ...

— Ինքզինքս կաղզուրելու կը ջանամ, ըսաւ Բօրթօս: Սա անիծեալ ճմլումները ո՛րքան կը տկարացնեն մարդը: Դուք ճմլում ունեցա՞ծ էք, Աթօ՛ս:

— Բնաւ: Միայն կը յիշեմ թէ Ֆէրու փողոցի մեր կոիւին մէջ սուրի հարուած մը ստացայ, որ 15 կամ 18 օր ճիշտ նոյն արդիւնքը առաջ բերաւ:

— Բայց այս ճաշը մինակ ձեզի համա՞ր էր, սիրելի Բօ՛րթօս, հարցուց Արամիս:

— Ո՛չ, ըսաւ Բօրթօս: Կ'սպասէի քանի մը դրացի ազնուականներու, որոնք լուր ղրկեցին թէ ճաշի պիտի չգան: Դուք անոնց տեղը կը բռնէք և ես բան



մը չեմ կորսնցներ այս փոփոխութենէն: Է՛յ, Մո՛ւս-  
քղօն, աթոռ բե՛ր և ըսէ՛ որ գինիի շիշերը կրկնա-  
պատկեն:

— Գիտէ՞ք թէ այս տեղ մեր կերածը ի՛նչ է,  
ըսաւ Աթօս տասը վայրկեան ետք:

— Հա՛րկաւ, պատասխանեց տ'Արդանեան, ես  
որթի միս կ'ուտեմ:

— Ես ալ դառնուկի ֆիլէթօ, ըսաւ Բօրթօս:

— Ես ալ հաւի միս, ըսաւ Արամիս:

— Ամենքդ ալ կը սխալիք, պարոններ՛ր, պատաս-  
խանեց Աթօս ծանրօրէն: Ձիու միս կ'ուտէք:

— Օ՛ն անդը, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Ձիու մի՛ս, ըսաւ Արամիս, զգուանքէն դ՛մբը  
ծամած ուկով:

Միայն Բօրթօս չպատասխանեց:

— Այո՛, ձիու միս, անանկ չէ՞, Բօրթօս, ձիու  
միս չէ՞ կերածնիս, թերեւ թամբերն ալ միասին:

— Ո՛չ, պարոններ՛ր, թամբը պահեցի, ըսաւ  
Բօրթօս:

— Իրաւ որ ամենքս ալ իրարմէ վար չենք մնար,  
ըսաւ Արամիս: Կարծես թէ խօսք մէկ ըրած ենք:

— Ի՞նչ ընեմ, ըսաւ Բօրթօս, այդ ձին կ'ամշցնէր  
այցելուներս: Չուզեցի ամօթով ձգել զանոնք:

— Յետոյ, ձեր Դքսուհին ջերմուկները կը գըծ-  
նուի միշտ, այնպէս չէ՞, աւելցուց տ'Արդանեան:

— Մի՛շտ, պատասխանեց Բօրթօս: Արդ, գաւա-  
սին կառավարիչը, մէկը այն աղնուականներէն, որոնց  
ճաշի կ'սպասէի այսօր, այնքան կը տենչար ձիուն որ  
իբեն տուի:

— Տուի՛ք, պոսաց տ'Արդանեան:

— Օ՛հ, Աստուած իմ, այո՛, տուի, ճիշտ բառն է,  
ըսաւ Բօրթօս, վասնզի անշուշտ 150 ոսկի կ'արժէր,  
իսկ կծծին ութսուն ոսկի միայն ուզեց վճարել:

— Առա՞նց թամբի, ըսաւ Արամիս:

— Այո՛, առանց թամբի:

— Պիտի գիտէք, պարոններ՛ր, ըսաւ Աթօս, թէ  
մեր ամէնուն մէջ լաւագոյն սակարկութիւնը ընողը  
Բօրթօսն է:

Ան տառն քան քան խնդացին, և խեղճ Բօրթօս  
շուարեցաւ մնաց: Բայց շուտով բացատրեցին թէ ի՛նչ  
չու կը խնդան: Բօրթօս ալ, իր սովորութեան համե-  
մատ, աղմկալի կերպով մասնակցեցաւ իր ընկերնե-  
րուն զուարթութեանը:

— Այնպէս որ, ըսաւ տ'Արդանեան, ամենքս ալ  
գրամ ունինք:

— Ես իմ մասիս չունիմ, ըսաւ Աթօս, Արամիսի  
սպանխական գինիին այնքան հաւնեցայ որ վաթսուհի  
չափ չեւեր բեռցնել տուի սպասուորներուն նստած  
սալլին վրայ: Այս պատճառով գրամս հատաւ:

— Գալով ինձի, ըսաւ Արամիս, երեւկայեցէք որ  
մինչև յետին գրամս տուի Մօնտիալէի եկեղեցիին և  
Ամիէնի յիսուսեաններուն որպէսզի պատարագ ընեն  
ինձի և ձեզի համար, պարոններ՛ր, և տարակոյս չու-  
նիմ որ օգտակար պիտի ըլլայ մեզի:

— Գալով ինձի, ըսաւ Բօրթօս, կը կարծէ՞ք թէ  
ոտքիս ճմլումը սուղի չնստաւ ինձի, առանց հաշուե-  
լու Մուսքղօնին վէրքը, որուն համար ստիպուեցայ  
օրը երկու անգամ վերաբոյժ բերել տալ, որ կրկնա-  
պատիկ այցադին առաւ, պատրուակելով թէ սա ապուշ  
Մուսքղօնը գնտակ մը ստացած էր մարմնոյն ա՛յն-  
պիտի մէկ տեղը, զոր սովորաբար դեղագործներուն  
ցոյց կուտան: Ուստի պատուիրեցի իրեն որ այլ ևս  
վէրք չստանայ այն կողմը:

— Օ՛հ, ըսաւ Աթօս տ'Արդանեանի և Արամիսի  
հետ ժպիտ մը փոխանակելով, կը տեսնեմ որ շատ  
առատաձեռնօրէն վարուեք էք խեղճ աղուն հանդէպ:  
Բարի տիրոջ մը այդպէս կը վայելէ:



— Մէկ խօսքով, շարունակեց Բօրթօս, ծախքս վճարելէ ետք, երեսուն ոսկիի չափ պիտի մնայ ինծի:

— Տասը ոսկիի չափ ալ իմ քովն կայ, ըսաւ Արամիս:

— Օ'հ, ըսաւ Աթօս, կ'երեւայ թէ ընկերութեան կրեստներն ենք: Ձեր հարկւր ոսկիէն ի՞նչ մնաց, տ'Արդանեան:

— Իմ հարկւր ոսկիէ՞ս: Նախ՝ յիսունը ձեզի տուի:

— Կը կարծէ՞ք:

— Հա՛րկաւ:

— Օ'հ, ճիշտ է, կը յիշեմ:

— Յետոյ՝ վեց ոսկի ալ պանդոկապետին տուի:

— Անասունին մէկն էր այդ պանդոկապետը:

Ինչո՞ւ վեց ոսկի տուիք:

— Դո՛ւք ըսիք որ տամ:

— Ճիշտ է թէ շատ բարեացակամ եմ: Մէկ խօսքով ի՞նչ մնաց:

— Բստն և հինգ ոսկի, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Գալով ինծի, ըսաւ Աթօս, զրպանէն քանի մը մանրուք դրամ հանելով, ես...:

— Դուք բան մը չունիք:

— Իրա՛ւ, կամ թէ այնչափ քիչ է որ, չարժեք միւսներուն վրայ բարդել:

— Հիմա, հաշուենք թէ ամենքս ո՞րչափ ունինք:

— Բօրթօս, ձերը ո՞րչափ էր:

— Երեսուն:

— Արամի՛ս, դո՞ւք:

— Տասը:

— Իսկ դո՞ւք, տ'Արդանեան:

— Բստն և հինգ:

— Ամենքը ի՞նչ կ'ընէ, ըսաւ Աթօս:

— Չորս հարկւր եօթանասուն և հինգ ֆրանք, ըսաւ տ'Արդանեան, որ Արքիմէտէսի պէս կը հաշուէր:

— Բարիդ հասնելուն պէս, տակաւին պիտի ունենանք չորս հարկւր ֆրանք, թամբերն ալ ուրիշ ըսաւ Բօրթօս:

— Հապա միւր դուռդին ձեռքը, ըսաւ Արամիս:

— Է՛՛ ուրեմն, սպասաւորներուն չորս ձիերէն երկուքը կ'առնենք մեզի համար և վիճակ կը ձգենք: Չորս հարկւր ֆրանքին կէսով ալ երկու ձի կ'առնենք, որով չորսերնիս ալ մեր ձիերը կ'ունենանք: Իսկ մեր զրպանին մէջ մնացածը տ'Արդանեանի կուտանք որպէսզի իր դէմը ելլող տառջին խաղարանը երթայ ու խաղայ: Անիկա բախտաւոր ձեռք մը ունի: Այս կերպով ամէն բան կարգի կը մտնէ:

— Ուրեմն ճաշենք, ըսաւ Բօրթօս, կերակուրը պտղեցաւ:

Չորս բարեկամները, որ այլեւս իրենց տալապային համար մտահոգ չէին, լաւ ճաշ մը ըրին և աւելցուք թողուցին Մուսքոօնի, Պազէնի, Բլանշէի և Կռիմօյի:

Բարիդ հասնելուն պէս, տ'Արդանեան Մ. ար Դաէվիլի մէկ նամակը դտաւ, որ կ'իմացնէր թէ թաւառը իր խնդրանքին համեմատ՝ հրացանակիրներու գունդին մէջ մտնելու շնորհը ըրած էր:

Եւ որովհետեւ տ'Արդանեանի բոլոր փափաքը այս էր, — Տիկին Պօնտսիէօն գտնելու փափաքէն զատ — երկուստեքը խնդութեամբ վաղեց իր ընկերներուն ժողովում, որոնցմէ կէս ժամ առաջ բաժնուած էր և

Չորս հիմա շատ տխուր և մտահոգ վիճակի մէջ գտաւ: Աթօսի տունը հաւաքուած էին խորհրդակցութեան համար, ինչ որ ծանրակշիռ պարագաներու նշան էր միշտ:

Մ. ար Դաէվիլ իմաց տուած էր իրենց թէ Ն.



վեհափառութիւնը միտք ունի Մայիսի առաջին օրը պատերազմ բանալու, և թէ պարտաւոր են իրենց ռազմական պիտոյքները պատրաստելու:

Չորս փիլիսոփաները իրարու երես նայեցան ապշահար: Մ. ար Դոէվիլ կարգապահութեան մասին չատ խիստ էր:

— Այդ պիտոյքներուն համար ո՞րչափ ծախք կ'երթայ, հարցուց տ'Արդանեան:

— Օ՛հ, ըսելիք չկայ, աւելցուց Արամիս, հիմակ մեր հաշիւը լրինք սպալ տակաւ կ'ծծիութեամբ: Ամէն մէկուն 1500 ֆրանք պէտք է:

— Չորս անգամ տասն և հինգ՝ կ'ընէ վաթսուն, այսինքն վեց հազար ֆրանք, ըսաւ Աթօս:

— Ինձի կուգայ որ, ըսաւ տ'Արդանեան, և թէ մենէ իւրաքանչիւրը հազար ֆրանք ունենայ. . . , իրաւ է որ իբր սպառնացի չեմ խօսիր, այլ իբրեւ փոխաւորդ . . . :

Այս փոխաւորդ բառը արթնցուց Բօրթօսը:

— Գաղափար մը ունիմ, ըսաւ:

— Ատիկա արդէն բան մըն է, ևս զաղափարի ստուերն անգամ չունիմ, ըսաւ Աթօս պաղօրէն: Գալով տ'Արդանեանի, պարոննէ՛ր, մեր գունդին մէջ մտնելուն համար զգացած ուրախութենէն խենդ դարձեր է: Հաղա՛ր ֆրանք: Ահա կը յարտարարեմ որ մինակ ինձի համար երկու հազար ֆրանք պէտք է:

— Չորս անգամ երկու կ'ընէ ութը, ըսաւ այն ատեն Արամիս: Ուրեմն ութը հազար ֆրանք պէտք է մեր ռազմական պիտոյքներուն համար: Իրաւ է որ թամբերը ունինք արդէն:

— Ունինք նաեւ, ըսաւ Աթօս, սպասելով որ տ'Արդանեան, որ Մ. ար Դոէվիլի չորհրդակալ ըլլալու կ'երթար, գուռը գոց էր, ունինք նաեւ այն դեղեցիկ աղամանդը, որ մեր բարեկամին մատին վրայ

կը փայլի: Տ'Արդանեան այնչափ բարեօրրա է որ իր բարեկամները նեղութեան մէջ չի թողուր, երբ թագաւորի մը փրկանքը արժող մատնի մը ունի:

Դ.

### ՈՒՍՁԻՄԱԿԱՆ ՊԵՏՈՅԲՆԵՐՈՒ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄ

Չորս բարեկամներուն մէջ ամէնէն աւելի հոգ տանողը տ'Արդանեանն էր, թէ և անիկա իբրեւ պահակ, աւելի զխրութիւն ունէր իր պիտոյքները պատրաստելու քան թէ հրացանակիրները, որոնք մեծ անձնաւորութիւններ էին: Բայց մեր կասքօնցի սկըսնակ զօրականը, ինչպէս որ դիտուեցաւ, հեռաւես և գրէթէ ժլատ բնաւորութիւն մը ունէր և ասոր հետ մէկտեղ փառասէր էր Բօրթօսի քար հանելու չափ: Այս փառասիրութեան հոգին վրայ տ'Արդանեան այս միջոցին աւելցուցած էր նուազ ետասէր մտահոգութիւն մը: Ո՛րչափ որ ջանք ըրաւ Տիկին Պօնասիէօյի վրայ տեղեկութիւն ստանալու, սակայն բնաւ լուր մը չառաւ: Մ. ար Դոէվիլ թագուհիին խօսեր էր անոր մասին: Թագուհին չէր գիտեր թէ մանկամարդ փերեզակուհին ո՛ւր կը դաճուէր և խոստացեր էր զայն փնտռել տալու: Բայց այս խոստումը չատ անող ըտէր և չէր կրնար ապահովել տ'Արդանեանը:

Աթօս սենեակէն դուրս չէր ելլէր: Որոշած էր քայլ մը իսկ չառնել իր պիտոյքը պատրաստելու համար:

— 15 օր կայ, կ'ըսէր բարեկամներուն, է՛ ուրեմն



Եթէ 15 օրէն բան մը չգտնեմ կամ մանաւանդ  
Եթէ այդ բանը զիս գտնելու չգայ, որովհետեւ բարի  
կաթոլիկ մըն եմ և անձնասպան չեմ ըլլար, պիտի  
չանամ կոխի բռնուիլ ն. Բարձրութեան չորս պա-  
հակներուն կամ ութը Անգլիացիներու հետ ու պիտի  
մենամարտիմ մինչև որ զիս մեղցնող մէկը գտնուի  
և ասիկա պիտի պատահի անպատճառ, քանի որ հա-  
կառակորդներս չառուր են: Այն ատեն պիտի ըսուի  
թէ թագաւորին համար մեռած եմ, այնպէս որ իմ  
պաշտօնս կատարած պիտի ըլլամ առանց ռազմական  
պիտոյքը հոգալու:

Բօրթօս կը շարունակէր պտտիլ, ձեռքերը ետին  
կապած, գլուխը երեքցնելով և ըսելով:

— Ես իմ գաղափարս պիտի գործադրեմ:

Արամիս բան մը չէր ըներ: Մտահոգ վիճակ մը  
ունէր:

Այս դառնաղէտ պարագաներէն կարելի է հառ-  
կնալ թէ չորս բարեկամներուն մէջ տագնապ մը կը  
տիրէր:

Սպասաւորներն ալ, Իբօլիտի երկվարներուն  
պէս, կը մասնակցէին իրենց տէրերուն մտառանջու-  
թիւններուն: Մուսքոօն հացի կեղեւներու պաշար մը  
կը պատրաստէր, Պազէն, որ ինքզինքը բարեպաշ-  
տութեան տուած էր միշտ, եկեղեցիներէն դուրս չէր  
ելլեր, Բլանշէ ճանձերուն թռչիլը կը դիտէր և Կոի-  
մօ, որ ընդհանուր ձախորդութեան աթիւ չէր կըր-  
նար իր տիրոջ ապսպրած լուծիւնը ընդհատել, քա-  
րերը ողորդելու աստիճան հառաչներ կ'արձակէր:

Երեք բարեկամները, — վասնզի, ինչպէս ըսինք,  
Աթօս իր հանդերձանքը պատրաստելու համար եր-  
գում ըրած էր քայլ մը իսկ չառնել, — երեք բարե-  
կամները առտուն կ'անուխ դուրս կ'ելլէին և ուշ կը  
դառնային: Փողոցները կը թափառէին, ակնարկ մը

ձգելով ամէն սալայատակի վրայ, դիտնալու համար  
թէ արդեօք իրենցմէ առաջ այնտեղէն անցնողները  
իրենց քսակը ձգած չեն: Կարծես թէ հետ-  
քեր կ'որոնէին, այնքան ուշադիր կը դիտէին ո՛ւր որ  
երթային: Երբ իրարու հանդիպէին, վշտադին ակ-  
նարկներ կ'ուղղէին: Կարծես ըսել կ'ուղղէին. — Բան մը  
գտա՞ր:

Սակայն, որովհետեւ Բօրթօս առաջին անգամ ինք  
գաղափար մը ունեցած և յարատեւութեամբ հետա-  
պնդած էր զայն, ինք եղաւ առաջին անգամ գործի  
սկսողը: Գործի մարդ էր այդ պատուական Բօրթօսը:  
Օր մը ա'Սրդանեան տեսաւ որ Բօրթօս դէպ ի Սէն  
Լէօ եկեղեցին կ'երթար և բնազդաբար հետեցաւ  
տնոր: Սրբավայրը մտաւ պեխերը ոլորելով և մօ-  
րուքը շոյելով, ինչ որ կը յայտնէր թէ յաղթական  
դիտումներ ունի: Եւ որովհետեւ ա'Սրդանեան ինք-  
զինքը ծածկելու համար դիւրութիւններ ձեռք առած  
էր, Բօրթօս կարծեց թէ զինքը տեսնող չեղաւ: Տ'Ար-  
դանեան անոր ետեւէն ներս մտաւ: Բօրթօս սիւնի մը  
մէկ կողմին կը թնեցաւ: Տ'Արդանեան, որ միշտ ան-  
տես կը մնար, միւս կողմին կը թնեցաւ:

Ճիշտ հոյն պահուն քարոզ կը տըռէր և այս  
պատճառով մեծ բաղժութիւն կար եկեղեցիին մէջ:  
Բօրթօս, այս պարագայէն օգտուելով, սկսաւ կիները  
դիտել: Մուսքոօնի խնամքներուն չորհիւ, իր տի-  
րոջ արտաքին տեսքը ներքին չքաւորութիւնը յայտնի  
չէր ըներ: Իր թաղիքէ գլխաւիջ քիչ մը մաշած էր,  
փետուրը տոգունած, բանուածները թարչամած, ժա-  
պտէնները ճաթոտած, բայց կէս մթութեան մէջ բո-  
լոր այս թերութիւնները կ'անհետանային և Բօրթօս  
միշտ գեղեցիկ Բօրթօսն էր:

Տ'Արդանեան դիտեց որ Բօրթօսի և իրեն կը թնած  
սիւնին ամէնէն մօտ մէկ նստարանին վրայ կը գըտ-



նուէր հասուն գեղեցիկութիւնով, քիչ մը գեղնագոյն, քիչ մը չոր, բայց իր սև քօղին տակ հպարտ կին մը: Բօրթօս գաղտագողի կը նայէր այս կնոջ և լետոյ ակնարկը կ'ուզէր խորանին:

Կինը, որ երբեմն կը կարմրէր, փայլակի պէս արագ նայուածք մը կ'ուզէր Բօրթօսի, որուն աչքերը կը թրթռային զայրոյթէն: Յայտնի էր որ այս ընթացքը կը վերաւորէր կինը, վասնզի չըթուէր կը խածնէր արիւններու ասօճան, քիթին ծայրը կը քերէր, և աթոռին վրայ կը տարուբերէր յուսահատաբար:

Բօրթօս, այս բանը գտնելով, իր պէխը նորէն ոլորեց, մօրուքը շոյեց և սկսաւ նշան ընել դասին մօտ կեցող կնոջ մը: Այս կինը ոչ միայն գեղանի էր, այլ նաև աղնուական տիկին մը անշուշտ, վասնզի իր ետև կեցած էին խափշիկ մը, — որ բարձ մը բերած էր և տիկինը այդ բարձին վրայ ծնրագրած էր — և սպասուէր մը, որ զինանշան կրող պարկ մը բռնած էր, որուն մէջ կը դրուէր տիկնոջ աղօթագիրքը:

Սև քօղով կինը որ Բօրթօսին նայուածքը կը դիտեր, տեսաւ որ անիկա թաւիչ բարձ, խափշիկ մը և սպասուէր մը ունեցող տիկնոջ կը նայէր:

Այս միջոցին Բօրթօս աչքը կը քթթէր, մատը չըթուէր քիչ վրայ կը դնէր, կը ժպտէր և այս ընթացքը ստուգիւ կ'սպաննէր արհամարհուած կինը:

Ուստի «մեղայ» ի ձեռով և կուրծքը ձեռնելով հառաչ մը արձակեց այնչափ բարձրաձայն որ ամէն մարդ, նոյն իսկ կարմիր բարձ ունեցող տիկինը, անոր կողմը գարձան: Բօրթօս անխռով մնաց, Հասկըցաւ, բայց չհասկնալու զարկաւ:

Կարմիր բարձ ունեցող տիկինը, որ շատ գեղանի էր, տպաւորութիւն ըրաւ սև քօղ զնոջ կնոջ վրայ, որ անոր անձին մէջ տեսաւ ճշմարտապէս երկիւղալի

ոստիս մը, մեծ տպաւորութիւն ըրաւ Բօրթօսի վրայ, որ սև քօղով կնոջմէն շատ աւելի գեղեցիկ գտաւ զայն: Մեծ տպաւորութիւն ըրաւ նաև տ'Արդանեանի վրայ, որ ճանչցաւ Մէօնի, Քալէի և Տուվրի կինը, զոր Միլէտի անունով ողջունած էր իր հալածիչը, սպիւաւոր մարդը:

Տ'Արդանեան, առանց աչքէ հեռացնելու կարմիր բարձ ունեցող կինը, շարունակեց դիտել Բօրթօսի վարժուածքը, որմէ շատ կ'զբօսնէր: Կարծեց գուշակել թէ սև քօղով կինը Ուբս փողոցի փոխանորդուէին էր, մանաւանդ որ Սէն Լէօ եկեղեցին շատ հեռու չէր յիշեալ փողոցէն:

Այն ատեն մակարեւելով գուշակեց թէ Բօրթօս կը ջանար Շանդիլի մէջ իր պարտութեան վրէժը լուծել, քանի որ փոխանորդուէին այնքան ըմբոստ երեցեր էր իր քսակին հանդէպ:

Բայց այս ամէնուն մէջ, տ'Արդանեան դիտեց նաև որ Բօրթօս շարժուձևերուն պատասխանող մէկը չկար:

Պատրանք էր, բայց ճշմարիտ սիրողի մը և նախանձողի մը համար պատրանքէն դատ ուրիշ իրաւանութիւն կա:

Քարողը աւարտեցաւ: Փոխանորդուէին ուղղուեցաւ օրհնած ջուրի ամանին: Բօրթօս կանխեց զայն և փոխանակ մէկ մատին, ամբողջ ձեռքը թաթխեց ջուրին մէջ: Փոխանորդուէին ժպտեցաւ, կարծելով թէ Բօրթօս իրեն համար կ'չտապէր այնպէս: Բայց շուտով և անողորմաբար հասկեցաւ խաբուած ըլլալը: Երբ երեք քալի չափ միայն հեռու կը գտնուէր Բօրթօսէն, անիկա գլուխը դարձուց, աչքը սևեռեց կարմիր բարձ ունեցող կնոջ վրայ, որ ելած էր և կը մօտենար, իր ետևէն ունենալով խափշիկը և սենեկապանուէին:

Երբ կարմիր բարձ ունեցող տիկինը Բօրթօսի մօ-



տեցաւ, այս վերջինը ջրաթաթախ ձեռքը հանեց ամանին մէջէն: Գեղանի բարեպաշտունին իր նուրբ ձեռքը դպցուց Բօրթօսի խոշոր ձեռքին, խաչակընքեց ժպտելով և դուրս ելաւ եկեղեցիէն:

Փոխանորդունին համար շատ ծանր եկաւ անկա: Ա՛լ տարակոյս չունեցաւ որ այն տիկինը և Բօրթօս սիրային յարաբերութիւն ունէին: Եթէ բարձրաստիճան տիկին մը եղած ըլլար, անշուշտ պիտի նուաղէր, բայց որովհետեւ փոխանորդունի մըն էր միայն, բաւական սեպեց զսպուած զայրոյթով մը ըսել.

— Է՛հ, Մ. Բօրթօս, ինծի օրհնած ջուր չէ՞ք հրամցներ:

Բօրթօս, այս ձայնը լսելուն պէս, ոստում մը ըրաւ, ինչպէս պիտի ընէր հարիւր տարուան քունէ մը արթնցող մարդ մը:

— Տի... տիկին, դ՞ուք էք, պողաց: Ի՞նչպէս է ձեր ամուսինը, սիրելի Մ. Բօքընառը: Առաջուան պէս ժլատ է նորէն: Աչքերս ո՞ւր էին որ չտեսայ ձեզ երկու ժամ տեղ քարոզին պահուն:

— Չենէ երկու քայլ հեռու էի, պա՛րոն, պատասխանեց փոխանորդունին, բայց դուք զիս չտեսաք, որովհետեւ ձեր աչքերը սևեռած էիք այն գեղանի տիկնոջ վրայ, որուն օրհնած ջուր տուիք քիչ առաջ:

Բօրթօս չփոթութիւն կեղծեց:

— Ա՛հ, դիտեցի՞ք, ըսաւ:

— Կոյր ըլլալու էք չդիտելու համար:

— Այո՛, ըսաւ Բօրթօս անհողութեամբ, իմ բակի ամուսիններէս զքսուհի մըն է, որուն հետ տեսնուելու մեծ դժուարութիւն կը քաշեմ, էրկանը նախանձոտ ըլլալուն պատճառաւ: Ինծի իմաց տուած էր որ անծանօթ թաղի մը մէկ անկիւնը գ նուած այս անշուք եկեղեցին պիտի գայ այսօր, միմիայն զիս տեսնելու համար:

— Մ. Բօրթօս, ըսաւ փոխանորդունին, կը հաճի՞ք թեւերնիդ ինծի տալ հինգ վայրկեանի համար: Ձեզի քանի մը խօսք ունիմ:

— Ի՞նչպէս է, տիկին, ըսաւ Բօրթօս, աչքը քթթելով խաղամուկի մը պէս, որ լարելիք թակաղդին վրայ կը խնդայ:

Այս միջոցին տ՛Արդանեան, որ Միլէտին ետեւէն երթալու համար կ'անցնէր, կողմնակի աննարկ մը ձգեց Բօրթօսի վրայ և անոր յաղթական նայուածքը տեսաւ:

— Է՛հ, է՛հ, ըսաւ ինքնիրեն, այնիգամով ամանակին տարօրինակ պէս տկար բարոյականին համեմատ տրամաբանելով, անաւասիկ մէկը որ պիտի կրնայ իր ռազմական պիտոյքները հողալ որոշեալ ատենին մէջ:

Բօրթօս տեղիտալով փոխանորդունին թեւին ճընշման, ինչպէս նաւակը տեղի կուտայ դէկին, հասաւ Սէն Մակընարի վանքը, որ բանուկ տեղ մը չէր և երկու կողմերէն փակուած էր դռնակներով: Ճորեկը մուրացկաններ միայն կը տեսնուէին հոն, որոնք հաց կ'ուտէին, կամ տղաքներ, որոնք կը խաղային:

— Ա՛հ, Մ. Բօրթօս, պողաց փոխանորդունին, երբ ապահով եղաւ թէ տեղւոյն սովորական անձերէն զատ ուրիշ մէկը չկար դիւրենք տեսնող կամ իրենց խօսքը լսող, ա՛հ, Մ. Բօրթօս, դուք մեծ յաղթական մըն էք, ինչպէս կ'երեւայ:

— Ե՛ս, Տիկին, ըսաւ Բօրթօս փքանալով, ինչո՞ւ այսպէս կ'ըսէք:

— Հապա ի՞նչ կը նշանակէին քիչ մը առաջուան նշմարները, օրհնած ջուրը: Բայց այն տիկինը առնուազն իշխանունի մը պիտի ըլլայ իր խափշիկով և սենեկապանունիով:



— Կը սխալիք, ո՛չ պատասխանեց Բօրթօս, պարզապէս դքսուհի մըն է:

— Հասկա սպասեա՞ղը, որ դուռը կեցած էր, և կառքը, սերճադդեստ կառասպանով, որ աթոռակին վրայ կ'սպասէր:

Բօրթօս ո՛չ սպասեալը տեսած էր ոչ կառքը, բայց Տիկին Բօքընար, նախանձոտ կնոջ իր ակնարկովը, ամէն բան տեսած էր:

Բօրթօս ցաւեցաւ որ առաջին անգամուն իսկ իշխանուհի չէր անուանած կարմիր բարձ ունեցող կինը:

— Ա՛հ, գեղանի կիներու սիրական դաւակն ես, Մ. Բօ'րթօս, աւելցուց փոխանորդուհին հառաչելով:

— Բայց, պատասխանեց Բօրթօս, դուրսանակնալի է թէ լաւ բախտեր չեն պակսեր ինծի, շնորհիւ այն փիղիքական առաւելութեան, զոր ընտրութիւնը տուած է ինծի:

— Աստուած իմ, մարդիկ ի՞նչ շուտ կը մոռնան, պոռաց փոխանորդուհին աչքերը վեր վերցնելով:

— Ո՛չ այնքան շուտ որքան կիները, պատասխանեց Բօրթօս, վասն զի վերջապէս, արիւնքն, կըրնամ ըսել թէ ևս ձեր զոնը եղայ երբ վերաւորուած, մահաւերձ, Երեսի վրայ թողուցայ վերաբոյժներու կողմէ, ևս որ անուանի դերբաստանի մը շառաւիղն եմ, ևս որ ձեր բարեկամութեան վստահած էի, քիչ մնաց որ նախ վէրքերէն և յետոյ անթուրթինէ մեռնէի Շանթիյի մէկ ողորմելի պանդոկին մէջ, և դուք հաճեցաք դոնէ անգամ մը պատասխանել ձեզի դրած բոցակէզ համակներու:

— Բայց, Մ. Բօրթօս, միմայ փոխանորդուհին, որ կ'զգար թէ այն ժամանակի բարձրատիճան կիներուն ընթացքին նայելով ինք անիրաւ էր:

— Ես որ ձեզի համար զոնած էի պառնոսուհի...:

— Գիտեմ:

— Կոմսուհի...:

— Մ. Բօ'րթօս, մի՛ ընկճէք զիս:

— Դքսուհի...:

— Մ. Բօրթօս, վեհանձն եղէք:

— Իրաւունք ունիք, Տի'կին, խօսքս պիտի չաւարեմ:

— Բայց ամուսինս է որ դրամ փոխ տալու խօսքը իսկ լսել չուզեր:

— Տիկին Բօքընար, ըսաւ Բօրթօս, յիշեցէք այն առաջին համակը, զոր դրած էիք ինծի և զոր յիշողութեանս մէջ անջինջ պահած եմ:

Փոխանորդուհին հառաչեց:

— Բայց սա ալ կայր, ըսաւ, ձեր փոխ ուղած գումարը քիչ մը շատ մեծ էր:

— Տի'կին Բօքընար, նախապատուութիւնը ձեզի տուի: Կընայի դիմել դքսուհի... ին: Չեմ ուզեր անունը ըսել, վասնզի սովորութիւն չունիմ կնոջ մը անունը վտանգել: Միայն սա գիտեմ որ համակ մը գրելուս պէս, անիկա 1500 սսլի պիտի գրկէր:

Փոխանորդուհին արցունք մը թափեց:

— Մ. Բօրթօս, ըսաւ, կ'երգնում որ զիս անհունապէս պատժեցիք, և եթէ ապագային մէջ այդ պիտի նեղութեան մը մէջ իյնաք, կընաք դիմել ինծի:

— Է՛հ, Տի'կին, ըսաւ Բօրթօս, իբր թէ ընդ վզով, դրամի խօսք չընենք, եթէ կը հաճիք: Նուաճապաղիչ բան է:

— Ըսել է որ այլ ևս չէք սիրեր զիս, ըսաւ փոխանորդուհին ծանրօրէն և տխրութեամբ:

Բօրթօս մեծափառ լուրթիւն մը պահեց:

— Այդ կերպով կը պատասխանէք ինծի, աւա՛ղ, կը հասկնամ:

— Խորհեցէք անգամ մը թէ ի՞նչ նշխատինք



ըրիք ինծի, Տիկին, անիկա հոս մնացած է, ըսաւ Բօրթօս, ձեռքը սրտին տանելով։

— Պիտի դարմանեմ, սիրելի Բօրթօս։

— Եւ յետոյ, ես ի՞նչ կ'ուզէի ձեռքէ, աւելցուց Բօրթօս, ուսեքը շարժելով միամտութեամբ, պարզապէս փոխատուութիւն մը և ոչ ուրիշ բան։ Վերջապէս, անխելք մարդ մը չեմ։ Գիտեմ թէ հարուստ չէք, Տիկին Բօքընար, և թէ ձեր ամուսինը ստիպուած է խեղճ դատախազներու արիւնը ծծել անոնցմէ քանի մը ոսկի բրցնելու համար։ Օ՛հ, եթէ կոմսուհի մարքիզուհի կամ դքսուհի ըլլայիք, խնդիրը կը փոխուէր և այն ատեն ձեր յանցանքը չէր ներուեր։

Փոխանորդուհին վերաւորուեցաւ։

— Գիտցէք, Մ. Բօրթօս, ըսաւ, թէ իմ դրամարկըս, որչափ ալ փոխանորդուհիի դրամարկը ըլլայ, թերեւս աւելի լեցուն է քան ձեր բոլոր փճացած ծեփ-ծեքուհիներուն դրամարկերը։

— Այն ատեն կրկնակի նախատած էք զիս, ըսաւ Բօրթօս փոխանորդուհիին թեւ քաշելով իր թևին տակէն, վասնզի եթէ հարուստ էք, Տիկին Բօքընար, ուրեմն ձեր մերժումը ո՛ր և է արդարացում չունի։

— Երբ հարուստ կ'ըսեմ, աւելցուց փոխանորդուհին որ տեսաւ թէ շատ հեռուն գացած էր, բառակա՛ն իմաստով հասկնալու չէ։ Մեծահարուստ չեմ, այլ բարեկեցիկ վիճակ մը ունիմ։

— Ինծի նայեցէք, տիկին, ըսաւ Բօրթօս, ա՛լ չխօսինք ասոնց վրայ, կ'աղաչեմ, դուք իմ արժէքս չճանչցաք, մեր միջև ամէն համակրութիւն վերջացած է։

— Ապի՛րախտ։

— Ա՛հ, երես ունիք և կը դանդաղա՞նք տակաւին։

— Լա՛ւ, դացէք ձեր գեղանի դքսուհիին, ա՛լ չեմ արդիւնք ձեզ։

— Է՛հ, անիկա ձեզի պէս չէ։

— Ինծի նայեցէք, Մ. Բօրթօս, վերջին անգամ մըն ալ կը հարցնեմ, զիս կը սիրէ՞ք սակաւին։

— Աւա՛ղ, Տի՛կին, ըսաւ Բօրթօս կարելի եղածին չափ մեղմադճոտ ձայնով մը, երբ կը պատրաստուիմ կռիւի երթալու, ուր կարծեմ պիտի սպաննուիմ, ինչպէս կը նախզգամ...

— Օ՛հ, ատանկ խօսքեր մի՛ ըսէք, պոռաց փոխանորդուհին հեծկտալով։

— Նախզգացումս այսպէս կ'ըսէ ինծի, շարունակեց Բօրթօս, հետզհետէ աւելի տխրելով։

— Ըսէք մանաւանդ թէ ուրիշ մէկը կը սիրէք։

— Ո՛հ, անկեղծօրէն կը խօսիմ ձեզի հետ։ Ուրիշը չեմ սիրեր ամենեւին և նոյն իսկ սրտիս խորը բան մը կ'զգամ ձեզի համար։ Բայց տասնհինգ օրէն, ինչպէս գիտէք կամ չէք գիտեր, այն աղետալի պատերազմը պիտի սկսի։ Ռազմական պիտոյքներս պատրաստելու հոգովը զբաղած եմ։ Յետոյ, ընտանիքս տեսնելու համար ուղեւորութիւն մը պիտի ընեմ Պրըզաների խորերը, որպէս զի մեկնած պահուն պէտք եղած գումարը ճարեմ։

Բօրթօս տեսաւ որ սիրոյ և ազահութեան միջև վերջին պայքար մը տեղի կ'ունենայ։

— Եւ որովհետեւ, շարունակեց, եկեղեցիին մէջ քիչ մը առաջ ձեր տեսած դքսուհիին հողերը իմիններու մօտ են, միասին պիտի ուղեւորինք։ Ինչպէս գիտէք, ճամբորդութիւնները շատ կարճ կ'ըլլան երբ երկու հոգի միասին ըլլան։

— Բարիզի մէջ բարեկամ չունի՞ք, Մ. Բօրթօս, ըսաւ փոխանորդուհին։

— Կարծեցի թէ ունիմ, ըսաւ Բօրթօս տխուր երևոյթ մը առնելով, բայց հասկցայ թէ կը սխալէի։

— Բարեկամ ունիք, Մ. Բօրթօս, աւելցուց փո-



խանորդունին այնպիսի եռանդով մը, որմէ ինք ալ  
զարմացաւ, վաղը մեր տունը եկէք: Հօրաքրոջս որ-  
դին էք, Բիքարախի Նուայօն քաղաքէն կուգաք,  
չառ մը դատեր ունիք Բարիդի մէջ, բայց փոխանորդ  
չունիք: Միտքերնիդ պահեցի՞ք ըսածներս:

— Այո՛, Տի՛կին:

— Ճաշի ատեն եկէք:

— Շա՛տ լաւ:

— Համարձակ եղէք ամուսնիս առջեւ, որ վար-  
պետորդի է, հակառակ եօթանասուն երեք տարեկան  
ըլլալուն:

— Եօթանասուն երեք տարու, է՛հ, ի՛նչ աղւոր  
տարիք, աւելցուց Բօրթօս:

— Մեծ տարիք, ըսել կ'ուզէք, Մ. Բօ՛րթօս:  
Ուստի խեղճ սիրելի մարդս կրնայ մէկ վայրկեանէն  
միւսը այրի ձգել զիս, շարունակեց փոխանորդունին  
նշանակալից ակնարկ մը ձգելով Բօրթօսի վրայ: Բա-  
րեբախտաբար, ամուսնութեան պայմանագրով, բոլոր  
ստացուածքը պիտի թողուի սղջ մնացողին:

— Բոլորը, ըսաւ Բօրթօս:

— Այո՛, բոլորը:

— Կը տեսնեմ որ շատ զգուշաւոր կ'ին մըն էք  
սիրելի Տիկին Բօքրնար, ըսաւ Բօրթօս փոխանորդու-  
նին ձեռքը սեղմելով գորտկադին:

— Ահա հաշտուեցանք, է՛հ, սիրելի Մ. Բօրթօս,  
ըսաւ կոտորտուելով:

— Աւ յաւէտ, պատասխանեց Բօրթօս նոյն **ձեռքով**

— Ուրեմն ի տեսութիւն, մասնի՛չս:

— Ի տեսութիւն, մոռացի՛տա:

— Վա՛ղը, հրեշտա՛կս:

— Այո՛, վաղը, կեանքի՛ս լոյսը:

Ե.

Մ Ի Լ Է Տ Ի

Տ'Արզանեան Միլէտիին ետեւէն դացած էր առանց  
ահօր կողմէ նշմարուելու: Տեսաւ անոր կառք նստիլը  
և լսեց կառնադանին պատուիրելը որ Սէն Ժէրմէն  
տանի զինքը:

Միօգուտ էր փորձել քալելով հետեւելու կառքի  
մը, զոր երկու ուժեղ ձիեր կը վազցնէին քառասուն-  
բալ: Ուստի տ'Արզանեան Թէրու փողոց դարձաւ:

Սէնի փողոցին մէջ հանդիպեցաւ Բլանշէի, որ  
անուշալաճառի մը խանութին առջեւ կեցած էր  
և հիացումով կը դիտէր այնքով հաւկիթով ու կա-  
րաղով շինուած չօթ (chokf) մը:

Տ'Արզանեան հրամայեց որ երթայ Մ. ալ Դոէ-  
վիլի օխտուէն երկու ձի բերէ, մէկը իրեն և միւսը  
Բլանշէի համար և գայ զինքը դանի Աթօսի տունը  
վասն զի Մ. ալ Դոէվիլ իր ձիերը տ'Արզանեանի տրա-  
մադրութեան տակ դրած էր միանգամ ընդ միշտ:

Բլանշէ Բօլօնպիէ փողոցին կողմը գնաց, իսկ  
տ'Արզանեան Թէրու փողոցին կողմը: Աթօս իր տունն  
էր և տխրօքէն կը խմէր Սպանիոյ այն նշանաւոր դի-  
նիէն, զոր Բիքարախ ըրած ուղեւորութեան ատեն  
բերած էր: Կրիմոյի նշան ըրաւ որ տ'Արզանեանի  
համար գաւաթ մը բերէ և Կրիմօ հնազանդեցաւ ըստ  
սովորութեան:

Այն ատեն տ'Արզանեան Աթօսին պատմեց ինչ որ  
եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցած էր Բօրթօսի և փո-  
խանորդունիին միջեւ: Ըսաւ թէ իրենց ընկերը հա-  
ւանաբար այս ժամուն իր ռազմական պիտոյքները  
պատրաստելու վրայ է:



— Գալով ինձի, պատասխանեց Աթօս այս բոլոր պատմութեանքուն, ես չառ հանգիստ եմ, կիները չեն որ իմ ասպազէնիս ծախքերը պիտի վճարեն :

— Եւ սակայն, Սիրելի Աթօս, աղոթք, քաղաքաւար եւ աղնուական ըլլալով, պիտի չգտնուի իշխանութի մը կամ թագուհի մը, որ ձեր սիրոյ սլաքներէն զերծ մնայ :

— Ո՛րքան երիտասարդ էք, տ'Արդանեան, ըսաւ Աթօս ուսերը թօթուելով :

Եւ նշան ըրաւ Կոնիոյի որ երկրորդ շիշ մը բերէ :

Այս միջոցին, Բլանշէ գլուխը համեստօրէն ներս մտցուց կիսաբաց դուռնէն եւ տիրոջը իմացուց թէ ձիերը պատրաստ էին :

— Ի՞նչ ձիեր, հարցուց Աթօս :

— Երկու ձի, զոր Մ. ար Դոնէվիլ ինձի փոխ կուտայ պոռոյի համար եւ որոնցմով չըջան մը պիտի ընեմ Սէն Ժէրմէնի մէջ :

— Ի՞նչ ընելու պիտի երթաք Սէն Ժէրմէն, հարցուց դարձեալ Աթօս :

Այն առեւն տ'Արդանեան պատմեց թէ որո՛ւ հանդիպած էր եկեղեցիին մէջ, եւ թէ ի՞նչպէս գտած էր այն կինը, որ իր յաւիտենական մտազբազուրմը եղած էր սեւ վերաբերու հագնող եւ քունքին վրայ սպիտակ անցող աղնուականին հետ :

— Այսինքն թէ սիրահարած էք անոր, ինչպէս սիրահարած էիք Տիկին Պօնասիէօյի, ըսաւ Աթօս ուսերը թօթուելով արհամարհանքով, իբր թէ մարդկային տկարութեան վրայ կը կարեկցէր :

— Ե՛ս, ամենեւին, պոռաց տ'Արդանեան : Միայն հետաքրքիր եմ լուսարանելու այն զաղտնիքը, որուն հետ կապ ունի : Չեմ գիտեր, թէ ինչո՛ւ կ'երեւակայեմ որ այս կինը, ս'ըջաի ալ անիկա անծանօթ ըլլայ ինձի եւ ես ալ անոր, աղղեցութիւն մը ունի կեանքիս վրայ :

— Ճիշդը ըսելով, իրաւունք ունիք, ըսաւ Աթօս, ես չեմ ճանչնար կին մը որ արժէ փնտառել երբ կորսուած է : Տիկին Պօնասիէօ կորսուեր է, իրեն համար գէշ է, թո՛ղ երեւան ելլէ :

— Ո՛չ, Աթօ՛ս, ո՛չ, կը սխալիք, ըսաւ տ'Արդանեան, ես առաջուրնէ աւելի կը սիրեմ խեղճ Քօնստանտին եւ եթէ ո՛ւր գտնուած ըլլալը գիտնայի, ըլլայ մինչեւ իսկ աշխարհի ծայրը, ճամբայ կ'եկլէի զինքը իր թշնամիներուն ձեռքէն ազատելու համար : Բայց չեմ գիտեր, բոլոր խաղաղութիւններս ապարդիւն մնացին : Ի՞նչ ընեմ, պէ ք է ուրիշ բաներով դրաշխի :

— Զբաղեցէք ուրեմն Միլէտիին հետ, սիրելի տ'Արդանեան, բոլոր սրտովս կը մաղթեմ այդ բանը եթէ կրնաք այդ կերպով զբօսնուլ :

— Մտիկ ըրէք, Աթօ՛ս, ըսաւ տ'Արդանեան, փոխակ այս տեղ փակուած մնալու, որպէս թէ բանտարկուած ըլլայիք, ձի նստեցէք եւ ինձի հետ Սէն Ժէրմէն եկէք պատելու :

— Սիրելիս, պատասխանեց Աթօս, ես իմ ձիուն վրայ կը նստիմ եթէ ունենամ, ապա թէ ոչ հետևողին կ'երթամ :

— Է՛, ուրեմն, պատասխանեց տ'Արդանեան ժրպտելով Աթօսի մարդատեցութեան վրայ, որ անշուշտ պիտի վերաւորէր զինքը նիթէ ուրիշ մը ունեցած ըլլալը, եւ ձեզի չափ հոգարտ չեմ եւ գտած ձիուն վրայ կը նստիմ : Ո՛րքան ի տեսութիւն, սիրելի Աթօս :

— Ի տեսութիւն, ըսաւ հրացանակիրը նշան ընելով Կրիմոյի որ նոր բերած շիշին խիցը բանայ :

Տ'Արդանեան եւ Բլանշէ ձի նստան եւ Սէն Ժէրմէնի ճամբան բռնեցին :

Ճամբան, տ'Արդանեան շարունակ կը մտածէր տիկին Պօնասիէօյի նկատմամբ՝ Աթօսի բռածին վրայ :



Թէ՛ւ տ'Արդանեան շատ զգայուն բնաւորութիւն չունէր, բայց սիրուն փերեզակունիին իրական տալաւորութիւն մը ըրած էր իր սրտին վրայ: Ի՛նչպէս որ կ'ըսէր, պատրաստ էր աշխարհի ծայրը երթալ, դոյն փնտռելու համար: Բայց աշխարհը շատ ծայրեր ունի, որովհետեւ կ'ըսէր է, այնպէս որ չէր գիտեր թէ ո՛ր կողմը երթար:

Առ այժմ պիտի ջանար դիտնալ թէ ո՛վ էր այդ Միլէտին: Միլէտին սեւ վերաբերուով մարդուն հետ խօսեր էր, ուրեմն կը ճանչնար զայն: Արդ, տ'Արդանեանի կարծիքով, տիկին Պօնասիէօն Երկրորդ անգամ արեանգողը սեւ վերաբերուով մարդն էր, ինչպէս որ առաջին անգամ ալ տեսնուած էր: Ուրեմն տ'Արդանեան կէս մը միայն սուտ խօսած կ'ըլլար, — ինչ որ մեծ ստախոսութիւն մը չէ, — երբ կ'ըսէր թէ Միլէտին փնտռելու ելնելով, միեւնոյն ատեն Բօնաստանը փնտռելու ելած կ'ըլլար:

Այսպէս մտածելով և երբեմն ձին խթանելով, տ'Արդանեան ճամբայ առած և Սէն ժէրմէն հասած էր: Անցած էր այն տաղաւարէն, ուր տառը տարի ետք պիտի ծնէր Լուի Ժ. և կ'անցնէր խիստ ամայի փողոցէ մը, ու ձախ նայելով, որպէսդ իր գեղանի անգլուհիին հետքը տեսնէ: Յանկարծ, նոյն ժամանակի սովորութեան համեմատ փողոցին վրայ պատուհան չունեցող սիրուն տան մը դեռնալարէին մէջ տեսաւ ծանօթ դէմք մը, որ ծաղկազարդ դարձաւոր մը վրայ կը պտտէր: Առաջին անգամ Բլանշէ ճանչցաւ զայն:

— Է՛հ, պա՛րոն, ըսաւ, խօսքը տ'Արդանեանի աղղղելով, չէ՞ք յիշեր սա յօրանջող մարդը:

— Ո՛հ, ըսաւ տ'Արդանեան և սակայն վստահ և մի թէ առաջին անգամը չէ որ կը տեսնեմ այս դէմքը:

— Ատոր արտաքին չկայ, ըսաւ Բլանշէ: Խեղճ

Լիւպէնն է, Վարտի կոմսին ծառան, որուն բերնին չափը տուրք ամիս մը առաջ Բալէի մէջ, կառավարչին ամառանոցին ճամբուն վրայ:

— Ա՛հ, այո՛, ըսաւ տ'Արդանեան, ճանչցայ: Կը կարծե՞ս թէ քեզ կը ճանչնայ:

— Ի՛րաւ որ, պա՛րոն, այնքան վրդոված էր որ կը տարակուսիմ թէ մաքին մէջ որոշ յիշատակ մը պահած ըլլայ ինձմէ:

— Լա՛ւ, դեռ՛ խօսէ հետը, ըսաւ տ'Արդանեան և տեղեկացիր որ տէրը մեռած է:

Բլանշէ ձիէն իջաւ, ուղղակի դնաց Լիւպէնի քով, որ արդարեւ ճանչցաւ զինք և երկու սպասաւորները սկսան մտերմօրէն խօսակցել, մինչ տ'Արդանեան երկու ձիերը կը տանէր կողմնակի փողոց մը: Եւ տունի մը շուրջը դառնալով, կաղնիի ցանկապատի մը ետեւէն մտիկ ըրաւ անոնց խօսակցութիւնը:

Յանկապատին ետեւէն պահ մը դիտելէ ետք, լսեց կառքի մը ձայնը և տեսաւ որ Միլէտին կառքը եկաւ իր դէմը կեցաւ: Տարակոյս չկար որ Միլէտի մէջն էր: Տ'Արդանեան իր ձիուն վիզին վրայ պատկեցաւ որպէսզի ամէն բան տեսնէ առանց ինքը տեսնուելու:

Միլէտի դռնակէն դուրս հանեց իր սիրուն խաբաւաշ գլուխը և հրամաններ տուաւ սենեկապանուհիին:

Այս վերջինը, որ քսան-քսաներկու տարեկան սիրուն, աշխոյժ ու վառվռուն աղջիկ մըն էր, աղնուական տիկինի մը ճշմարիտ նաժիշտը, վար ցատկեց ոտնդիւրէն, ուր կեցած էր ժամանակին սովորութեան համաձայն և ուղղուեցաւ այն դարատափը, ուր տ'Արդանեան նշմարած էր Լիւպէնը:

Տ'Արդանեան ակնարկով հետեւեցաւ սենեկապանուհիին և տեսաւ որ դարատափը կ'երթար: Բայց



դիպուածով, ներսէն եկած հրամանի մը վրայ, Լիւպէն գացեր էր, այնպէս որ Բլանչէ առանձին էր և չորս կողմը կը նայէր հասկնալու համար թէ տ'Արդանեան ո՛ր ճամբէն անհետացած էր:

Սենեկապանուհին մօտեցաւ Բլանչէի, զոր Լիւպէնը կարծեց և տոմսակ մը տուաւ անոր:

— Ձեր տիրոջը պիտի արուի, ըսաւ:

— Տիրոջս, հարցուց Բլանչէ զարմանքով:

— Այո՛, և շատ ստիպողական է: Շուտով առէք ուրեմն:

Յետոյ վազեց դէպի կառքը, որ եկած կողմը դարձած էր և ոտնդիւրին վրայ ցաակից ու կառքը ճամբայ ելաւ:

Բլանչէ վեր վար դարձուց տոմսակը, յետոյ, կրաւորական հնազանդութեան վարժուած ըլլալով, դաւ, քատալէն վար ցաակեց, նեղ փողոցէն անցաւ և քսան քայլ անդին հանդիպեցաւ տ'Արդանեանի, որ ամէն բան տեսած ըլլալով, զինքը զիմաւորելու կուգար:

— Ձեզի համար է, պարո՛ն, ըսաւ Բլանչէ, տոմսակը երկտասարդին տալով:

— Ինծի՞ համար, ըսաւ տ'Արդանեան, վըստա՞ն ևս:

— Հարկաւ վստահ եմ, սենեկապանուհին ըսաւ. «Գու տիրոջդ համար է»: Ես ձեռնէ ուրիշ տէր չունիմ, ուստի...: Իրաւ որ շատ սիրուն աղջիկ էր այդ սենեկապանուհին:

Տ'Արդանեան բացաւ նամակը և հետեւեալ տողերը կարդաց.

«Անձ մը, որ չի կրնար ըսել թէ ո՛րչափ կը շահագրգռուի ձեզմով, կ'ուզէ գիտնալ թէ ո՞ր օրը կը բնաք պտոյտ մը ընել անտառին մէջ: Վաղը, Շան տիւ-

Տաա տ'Օռ պանդոկին մէջ, սեւ ու կարմիր հագած սպասաւոր մը ձեր պատասխանին պիտի սպասէ»:

— Օ՛հ, օ՛հ, ըսաւ տ'Արդանեան ինքնիրեն, ահաւասիկ տարօրինակ գործ մը: Կ'երեւայ թէ Միլէաի ու Էս միւսնոյն անձին առողջութեանը հոգ կը տանինք: Է՛ ուրեմն, Բլանչէ՛, այդ բարի պարոն Վարտը ի՞նչպէս է, մեռած չէ՞:

— Ո՛չ, պարոն, աղէկ է որքան կրնայ ըլլալ մարմինին մէջ սուրի չորս հարուած ստացող մէկը, վասն զի առանց յանդիմանութեան կ'ըսեմ թէ այն սիրելի ազնուականին չորս հարուած տուիք: Տակաւին շատ տկար է, որովհետեւ գրէթէ բոլոր արիւնը կորանցուցած է: Ինչպէս որ ըսած էի ձեզ, Լիւպէն չճանչցաւ զիս և մէկ ծայրէն միւսը պատմեց մեր արկածը:

— Խիստ լաւ, Բլանչէ, դուն սպասաւորներուն թագաւորն ես: Հիմա, ձի նստէ և կառքին հասնինք:

Երկար չտեւց: Հինգ վայրկեանէն՝ տեսան կառքը, որ ճամբուն եզերքը կեցած էր: Ճոխ հագուած ձիաւոր մը կեցած էր դռնակին առջև:

Միլէաիին և ձիաւորին միջև խօսակցութիւնը այնքան ողևորուած էր որ տ'Արդանեան կեցաւ կառքին միւս կողմը, և ո՛չ ոք նշմարեց իր ներկայութիւնը սենեկապանուհիէն դատ:

Խօսակցութիւնը տեղի կ'ունենար անգլիերէն լեզուով, զոր տ'Արդանեան չէր հասկնար, բայց երկտասարդը, գեղանի անգլուհիին շեշտէն գուշակեց որ սաստիկ բարեացած էր: Խօսքը աւարտեց այնպիսի շարժումով մը, որ տ'Արդանեան բնաւ տարակոյս չունեցաւ այդ խօսակցութեան հանգամանքին վրայ: Միլէաին հովաարով զարկաւ ձիաւորին այնքան ու-



ժող որ կնոջական այդ փոքրիկ զարդը կտոր կտոր եղաւ:

Չիաւորը քահ քահ ինդաց, որուն վրայ աւելի բարկացաւ Միլէտին:

Տ'Արդանեան խորհեցաւ որ միջամտելու ժամանակ է: Մտնեցաւ միւս դռնակին, գլխարկը յարզանքով հանեց և ըսաւ.

— Տիկին, թոյլ կուտա՞ք որ իմ ծառայութիւնս ներս ձեր տրամադրութեան տակ դնեմ: Ինծի կուգա որ այս ձիաւորը ձեզ բարկացուց: Բաւ մը ըսէք, Տիկին, և ես յանձնառու կ'ըլլամ իր անքաղաքավարութեան համար պատժելու գինը:

Առաջին խօսքերուն վրայ, Միլէտին ասդին դարձած էր և զարմանքով կը նայէր երիտասարդին: Իբրեւ աւարտեց.

— Պարո՛ն, ըսաւ լաւ ֆրանսերէնով, ինքզինքս ձեր պաշտպանութեան տակ պիտի դնէի յոժարակամ և թէ ինծի հետ վիճաբանող անձը իմ եղբայրս չըլլար:

— Ա՛հ, ներեցէ՛ք այն ատեն, ըսաւ տ'Արդանեան: Կրնաք հասկնա՞ր, Տիկին, թէ չէի գիտեր այդ պարագան:

— Ինչո՞ւ մեր խօսքին կը խառնուի այս թեթեւասօլիկը, պտուղ ձիաւորը, զոր Միլէտին իբրեւ իր ազգականը ցոյց տուած էր, և ինչո՞ւ իր ճամբան չի շարունակեր:

— Թեթեւասօլիկը դո՛ւք էք, ըսաւ տ'Արդանեան ձիուն վիզին վրայ ծռելով և իր կողմի դռնակէն պատասխանելով, ճամբաս չեմ շարունակեր, վասնզի իմ կամքս կ'ուզէ որ հոս կենամ:

Չիաւորը անզիւրէն լեզուով քանի մը խօսք ուղղեց քրոջը:

— Ես ձեզի հետ ֆրանսերէն լեզուով կը խօսիմ, ըսաւ տ'Արդանեան: Խնդրեմ, չնորհ ըրէ՛ք ուրեմն

այն լեզուով պատասխանել ինծի: Դուք Տիկինին եղբայրն էք, լա՛ւ, բայց բարեբախտաբար իմ եղբայրս չէք:

Պիտի կարծուէր թէ Միլէտի, երկչոտ ըլլալով ինչպէս սովորաբար կ'ըլլայ կին մը, պիտի միջամտէր այս վէճին սկզբնաւորութեան, որպէսզի կռիւը չմեծնայ: Բայց ընդհակառակը, կառքին խորը ընկողմանեցաւ և պաղօրէն ըսաւ կառապանին.

— Ապարանք դարձիր:

Սիրուն սենեկադանուհին մտահոգ ակնարկ մը ձգեց տ'Արդանեանի վրայ, որուն վայելուչ կերպարանքը իր վրայ ազդեցութիւն ըրած կ'երևէր:

Կառքը մեկնեցաւ և երկու մարդիկը դէմ դէմի ձգեց: Նիւթական ո՛ր և է արդելք չկար այլ ևս իրենց միջև:

Չիաւորը շարժում մը ըրաւ կառքին հետեւելու համար, բայց տ'Արդանեան, որուն բարկութիւնը աւելի սաստկացեր էր, ճանչնալով որ դէմինը այն անզիւրացին էր, որ Ամիէնի մէջ իրեն հետ խաղալով իր ձին շահած էր և քիչ մնաց որ Աթօսին հետ խաղացած ատեն պիտի շահէր ադամանդը, նետուեցաւ սանձին վրայ և ձին կեցուց:

— Է՛, պարոն, ըսաւ, դուք ինձմէ աւելի թեթեւասօլիկ կ'երևաք, վասնզի կը մոռնաք թէ մեր միջև փոքր վէճ մը սկսած էր:

— Ա՛հ, ա՛հ, ըսաւ անզիւրացին, դո՞ւք էք, Տէ՛ր իմ: Ուրեմն դուք միշտ պէտք է որ խաղ մը խաղաք:

— Այո՛, կը յիշեմ որ ձեռք վրէժ մը ունիմ լուծելիք: Պիտի տեսնենք, սիրելի պարոնս, թէ քուեանին չափ վարպետօրէն կ'ընա՞ք շարժել սուրը:

— Կը տեսնէք թէ սուր չունիմ քովս, ըսաւ անզիւրացին: Անդէն մարդու մը քաջութիւնն պիտի ծախէք:



— Կը յուսամ թէ ձեր տան մէջ սուր ունիք, պատահանեց տ'Արդանեան: Ամէն պարագայի մէջ, ես երկու հատ ունիմ և եթէ կ'ուզէք, մէկ սուրին համար կը խաղամ ձեզի հետ:

— Հարկ չկայ, ըսաւ անգլիացին, այդ տեսակ գործիքներ բաւական ունիմ:

— Լա'ւ ուրեմն, արժանընտիր ազնուական, աւելցուց տ'Արդանեան, ամէնէն երկար սուրը ընտրեցէք և այս իրիկուն եկէք ցոյց տալու ինծի:

— Ո՞ւր, և թէ կը հաճիք:

— Լիւքսէնպուրկի Կոթն, սիրուն թաղ մըն է հոն այն կարգի պառլամի մը համար զոր կ'առաջարկեմ ձեզի:

— Լա'ւ, կուգամ:

— Ժամը քանի՞ն:

— Վեցին:

— Աղէկ միտքս ինկաւ, հաւանաբար մէկ երկու բարեկամ ունիք:

— Երեք բարեկամ ունիմ, որոնք պատիւ պիտի համարեն իմ խաղս խաղալու:

— Երեք: սքանչելի է: Ի՞նչ ալ աղւոր յարմարեցաւ, պատասխանեց տ'Արդանեան: Ճիշտ իմ հաւ չիւիս կուգայ:

— Հիմա ըսէք թէ ո՞վ էք դուք, հարցուց անգլիացին:

— Ես տ'Արդանեանն եմ, Կասքօնցի ազնուական, Տէղէսառի գունդին մէջ պահալ: Իսկ դո՞ւք:

— Ես Լորտ Ուինդըլին եմ, Շէֆիլտի պառնը:

— Լա'ւ, ծառայ եմ, պա՛ռն, ըսաւ տ'Արդանեան, թէ և դուք այնպիսի առուներ ունիք, զորս գծուար է միտք պահել:

— Եւ ձին մորակելով սրարչաւ մեկնեցաւ ու Բարիզի ճամբան ընկեց:

Տ'Արդանեան, ինչպէս որ ասանկ պարագաներու մէջ սովոր էր ընելու, ուղղակի Աթօսի տունը գնաց: Աթօս երկնցած էր մեծ բազմոցի մը վրայ և այն տեղ, ինչպէս որ ըսած էր, կ'սպասէր որ իր ռազմական պիտոյքները գային գոնէին գինք:

Տ'Արդանեան Աթօսին պտտմեց անցած դարձածը, առանց սակայն Վարտի կոմսին նամակին վրայ բան մը ըսելու:

Աթօս ուրախացաւ իմանալով որ իր բարեկամը անգլիացիի մը հետ պիտի մեծամարտէր: Արդէն ըսինք որ իր երազն էր այս:

Իսկոյն մարդ ղրկեցին Բօրթօսն ու Արամիսը կանչելու և խնդիրը պատմեցին անոնց:

Բօրթօս սուրը պատեանէն հանեց և սկսաւ պատին դէմ շարժել, մերթ ընդ մերթ ընկրկելով և պալոդի մը պէս ծածրակելով: Արամիս, որ իր քերթուածին կ'աշխատէր շարունակ, Աթօսին մասնասեռեանքին մէջ փակուեցաւ և աղաչեց որ ոտըը պատեանէն հանելու առենը եկած ժամանակ միայն իմաց տան իրեն:

Աթօս նշանացի հրամայեց Կրիմոյին որ գինի բերէ:

Իսկ տ'Արդանեան պզտիկ յատակագիծ մը պատրաստեց ինքնիրեն, որուն գործադրութիւնը վերջէն պիտի տեսնենք և որմէ կը յուսար շնորհալի արկած մը, ինչպէս որ կը տեսնուէր ժպիտներէն, որոնք երբեմն երբեմն կ'անցնէին դէմքին վրայէն և անոր երազները կը յայտնէին:



2.

ԱՆԳԼԻԱՅԻ ԵՒ ՖՐԱՆՍԱՅԻ

Որոշեալ ժամուն, չորս հրացանակիրները իրենց սպասաւորներուն հետ դուրսն Լիւքսեմպուրկի ետեւը, չըջապատի մը մէջ, որ այժմբուն թողուած էր: Աթօս ստակ սուաւ հովիւին որ հեռանայ: Սպասաւորները պաշտօն ստացան պահակութիւն ընելու:

Շատ չանցած, լռին խումբ մը մօտեցաւ նոյն չըջապատին, ներս մտաւ և հրացանակիրներուն քով ևկաւ: Յետոյ, անդրժովեան սովորութեան համեմատ, ներկայացումները տեղի ունեցան:

Անդլիացիները ամենքն ալ բարձրատիճան անձեր էին: Հետեւապէս, իրենց հակառակորդներուն այլանդակ անունները ո՛չ միայն դարձանք, այլ նաև մտահոգութիւն պատճառեցին հրացանակիրներուն:

— Բայց դարձեալ, ըսաւ լսրտ Ուինզըր, երբ երեք բարեկամները իրենց անունը յայտնեցին, չենք գիտեր թէ ո՛վ էք և աղպիսի անուններ կրող մարդոց հետ չենք մենամարտիր: Ատոնք հովիւներու աւուաններ են:

— Արդարեւ, ինչպէս կ'ենթադրէք, Միլօրտ, կեղծ անուններ են, ըսաւ Աթօս:

— Ուստի աւելի մեծ փափաք մը ունինք ձեր բուն անունները գիտնալու, պատասխանեց անգլիացին:

— Սակայն մեզի հետ խաղալու յանձնառու և զաք առանց մեր անունները գիտնալու, ըսաւ Աթօս, և մեր երկու ձիերը շահեցաք:

— Ճիշտ է, բայց այն ատեն մեր դրամը միայն վտանգի մէջ կը դնէինք, մինչդեռ հիմա մեր արիւնը վտանգի մէջ պիտի դնենք: Մարդ ամէնուն հետ կը խաղայ, բայց հաւասարին հետ կը մենամարտիր:

— Ճիշտ է, ըսաւ Աթօս, և չորս անգլիացիներէն այն՝ որուն հետ պիտի կռուէր, մէկդի կանչելով, իր անունը յայտնեց:

Բօրթօս և Արամիտ ալ այնպէս ըրին:

— Ասիկա կը բաւէ, ըսաւ Աթօս իր հակառակորդին, և զիս պէտք եղածին չափ ազնուական կը գտնէ՞ք, որպէս զի չնոր՝ ընէք ինծի հետ մենամարտելու:

— Այո՛, պարոն, ըսաւ անգլիացին խոնարհելով:

— Լա՛ւ ուրեմն, հիմա կ'ուզէ՞ք որ բան մը ըսեմ ձեզի, աւելցուց Աթօս պսղօրէն:

— Ի՞նչ, հարցուց անգլիացին:

— Սա է թէ շատ աւելի աղէկ պիտի ընէիք եթէ չստիպէիք զիս անունս յայտնելու:

— Ինչո՞ւ:

— Վասնզի ամէն մարդ զիս մեռած կը կարծէ և պատճառներ ունիմ փափաքելու որ ողջ ըլլալս մէկը չգիտնայ: Ուստի պիտի ստիպուիմ ձեզ աւանդելու, որպէսզի զաղտնիքս երեւան չելլէ:

Անգլիացին Աթօսի երեսը նայեցաւ, կարծելով թէ կատակ կ'ընէր, բայց Աթօս կատակ չէր ընէր ամենեւին:

— Պարոնե՛ր, պատրաստ էք, ըսաւ Աթօս խօսքը ուղղելով իր ընկերներուն և հակառակորդներուն:

— Այո՛, պատասխանեցին անգլիացիները և ֆրանսացիները միաբերան:

— Ուրեմն սկսինք, ըսաւ Աթօս:

Եւ իսկոյն ութը սուրեր փայլեցան մարը մտնող



արեւին ճառագայթներուն մէջ: Պաշարը սկսաւ կրկնապէս թշնամի եղող մարդերու միջև բնական եղող կատաղութիւնով:

Աթօս սուրը կը շարժէր այնքան հանդարտօրէն ու այնքան մէթոսիկ կերպով որ կարծես թէ զինավարժութեան սրահի մը մէջ կը գտնուէր:

Բօրթօս Շանթիլլիի արկածէն ի վեր իր վրայ ունեցած չափազանց վստահութիւնը ուղղելով, նրբամտութեամբ կը շարժէր սուրը:

Արամիս, որ իր քերթուածին երրորդ նուազը պիտի աւարտէր, կ'աճապարէր ստիպողական գործ ունեցող մարդու մը պէս:

Ամէնէն առաջ Աթօս սպաննեց իր հակառակորդը: Հարուած մը միայն տուած էր անոր, բայց, ինչպէս արդէն առաջուրնէ ըսեր էր, այդ հարուածը մահացու եղած էր: Սուրը սրտին մէջ միուեւր էր:

Յետոյ Բօրթօս իր հակառակորդը խոտին վրայ փռեց, անոր աղէրը ծակած ըլլալով: Եւ որովհետեւ այն տունն Անգլիացին, առանց այլեւս գիմաղրութիւն ընելու, սուրը յանձնած էր, Բօրթօս թեւերուն մէջ առաւ զայն ու կառքը տարաւ:

Արամիս իր հակառակորդը այնքան ետ հընց որ յիսուն քայլի չափ նահանջելէ ետք, անկա վերջապէս փախաւ և անհետ եղաւ սպասաւորներուն ծաղրանքին մէջ:

Գալով տ'Արդանեանի, պարզապէս և միմիայն պաշտպանողական ընթացք մը բռնած էր: Յետոյ, երբ տեսաւ որ հակառակորդը շատ յոգնած է, ուժգին հարուածով մը անոր սուրը ձեռքէն թռցուց: Պառոնը, տեսնելով որ անդէն մնացած է, երկու երեք քայլ նահանջեց, բայց նոյն պահուն ոտքը սահեցաւ և կրու նակի վրայ ինկաւ:

Տ'Արդանեան խոյացաւ անոր վրայ և սուրը կուրդին վրայ դրաւ:

— Կրնալի սպաննել ձեզ, պա'րոն, ըսաւ անգլիացիին, ձեր կեանքը ձեռքիս մէջ է, բայց կը շնորհեմ ձեզ ձեր քրոջ սիրոյն համար:

Տ'Արդանեան շատ ուրախ էր: Գործադրած էր այն յատակագիծը, զոր առաջուրնէ որոշած էր և որուն յաջողութիւնը իր ղէմքին վրայ բերած էր այն ժպիտները, որոնց խօսքը ըրինք:

Անգլիացին, այսպիսի հաճոյակատար աղնուականի մը հետ գործ ունենալուն վրայ հրճուելով, տ'Արդանեանը թեւերուն մէջ սեղմեց, զգուանքներ չռալեց երեք հրացանակիրներուն և որովհետեւ Բօրթօսի հակառակորդը արդէն կառքին մէջ զետեղուած էր Արամիսինը փախած էր, մեռնողին հոգ տարին:

Երբ Բօրթօս ու Արամիս անոր զգեստները կը հանէին յուսալով որ վէրքը մահացաւ չէր, խոշոր քսակ մը ինկաւ գոտիէն: Տ'Արդանեան առաւ և լորտ Ուինդըրին տուաւ:

— Ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ այս քսակը, ըսաւ անգլիացին:

— Ընտանիքին կը յանձնէք, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Ընտանիքին համար կարեւորութիւն չունի այս քսակը: Տասնեկինգ հսոյար ոսկիի եկամուտ մը կը ժառանգէ: Այս քսակը պահեցէք և ձեր սպասաւորներուն տուէք:

Տ'Արդանեան գրպանը դրաւ քսակը:

— Եւ հիմա, երիտասարդ բարեկամս, վաճառի յուսամ թէ կը ներէք ինձի այս անունը տալու ձեզ, ըսաւ լորտ Ուինդըր, այս իրիկուն իսկ, եթէ հաճիք, պիտի ներկայացնեմ ձեզ քրոջս, լէտի Բլէրիքի: Կ'ուզեմ որ ան ալ իր պաշտպանութիւնը ընծայէ ձեզի և որովհետեւ պալատին մէջ յորդ կը վայելէ, թերեւ



ապագային մէջ անոր բարեխօսութիւնը օգտակար ըլլայ ձեզի :

Տ'Արդանեան ուրախութենէն կտակարմիր եղաւ և խոնարհեցաւ իրրե հաւանութեան նշան :

Այդ միջոցին Աթօն տ'Արդանեանի ժամեցած էր :

— Այդ քսակը ի՞նչ ընելու մտադիր էք, ըսաւ ականջն ի վար :

— Միտքս դրած էի ձեզի յանձնել, սիրելի Աթօն :

— Ինձի՞ և ինչո՞ւ :

— Որովհետեւ դուք սպանեցիք զայն, և անոր ունեցածին ժառանգորդը դուք էք :

— Ես թշնամիի մը ժառանգորդ, ըսաւ Աթօն : Որի՞ տեղ դրիք զիս :

— Պատերազմի մէջ սովորութիւնը աս է, ըսաւ տ'Արդանեան : Ինչո՞ւ մենամարտի մէջ ալ ասան չըլլայ :

— Նոյն իսկ պատերազմի զաշտին վրայ ես երբեք այդպիսի բան ըսած չեմ, ըսաւ Աթօն :

Բօրթօս դուքը թոթուեց, իսկ Արամիս շրթունքի շարժումով մը իրաւունք տուաւ Աթօնի :

— Ան ատեն այս դրամը սպասաւորներուն տանք, ինչպէս յանձնարարեց յորտ Ռիւղըր, ըսաւ տ'Արդանեան :

— Այո՛, ըսաւ Աթօն, տանք, բայց ո՛չ մեր, այլ անգլիացի սպասաւորներուն :

Աթօն առաւ քսակը և կռապալ ին նետեց :

— Ձեզի և ձեր ընկերներուն համար է, ըսաւ :

Բնաւ դրամ չունեցող մէկու մը այս վեհանձնութիւնը նոյն իսկ Բօրթօսի ուշադրութիւնը գրաւեց և ֆրանսական այս վեհօգի աբարքը, լորտ Ռիւղըրի և իր բաժնիւնի կողմէ պատմուելով, ամէն տեղ մեծ յաջողութիւն գտաւ, բայց ի Կոնստանտին, Մոսքովէն, Բլանչէն և Պարիզէն :

Լորտ Ռիւղըր, տ'Արդանեանէն բաժնուած ատեն, անոր տուաւ իր քրօջ հասցէն, որ էր Բլան Ռուայալ թիւ 6 : Այն ատեն շատ յարգի էր այս թաղը : Ասկէ զատ, անգլիացին խոստացաւ գալ զինքը տունի քրօջը ներկայացնելու համար : Տ'Արդանեան ժամ 6 ի համար Աթօսի առնը ժամադրութիւն տուաւ :

Միլէտաիին ներկայացուելը շատ կ'զրազեցնէր մեր Կասթօնին միտքը : Կը յիշէր թէ ինչ տարօրինակ եղանակով մը այս կլինը մինչև հիմա խառնուած էր իր կեանքին մէջ : Իր համոզումով, անիկա Կարտինալին անձնուէրներէն մէկն էր և սակայն կ'զգար թէ անան զիտալի կերպով կը տարուէր դէպ ի Միլէտին այնպիսի զգացումով մը, որուն ինչ ըլլալը չի հասկցուիր : Իր միակ վախը սա էր որ Միլէտին կը չճանչնար զինք իրրե Մէնսի և Տուվօի մէջ հանդիպած մարդը : Ան ատեն պիտի գիտնար թէ ինք Մ. ար Դուէվիլի բարեկամն էր : Ինչ մէկն էր և հետեւաբար հօգիով ու մարմնով նը-  
փրուած էր թաղաւորին ինչ որ կորսնցնել պիտի տար իր առաւելութիւններուն մէկ մասը, քանի որ Միլէտին կողմէ ճանչցուելով, ինչպէս ինք կը ճանչնար զայն, խաղը հաւատար պիտի ըլլար : Դալով այն ընդ-  
րիկին, որ կ'սխալէր Միլէտին և վարտի կոծսին միջև, տ'Արդանեան շատ չէր զրազուր անով, թէ և Մարքիզը դեռաւոր, գեղեցիկ ու հարուստ էր և Կարտինալին չնորհները կը վայելէր : Բնաւ տարեկան ըլլալը և մա-  
նաւանդ թարպի մէջ ծնիլը ոչինչ բան չէ :

Տ'Արդանեան ատեն երթալով փալուն արդուգարդ մը ըրաւ : Յետոյ Աթօսին առնը դարձաւ և իր սովորութեան համեմատ ամէն բան պատմեց անոր : Աթօն մտիկ ըրաւ անոր ծրագիրներուն : Յետոյ զլուխը երեք-  
ցուց և խոհեմութիւն յանձնարարեց անոր տեսակ մը դառնութիւնով :

— Ինչ, ըսաւ անոր, կորսնցուցիք կին մը, որուն



համար կ'ըսէիք թէ բարի, սիրուն, անթերի է և ահա արդէն ուրիշի մը ետեւէ կը վազէք:

Տ'Արդանեան զգաց թէ Աթօսի յանդիմանութիւնը արդար էր:

— Տիկին Պօնասիէօն սրտանց կը սիրէի: Մինչդեռ Միլէտին մտքով կը սիւքեմ, ըսաւ: Անոր տունը երթալով, կը ջանամ մանաւանդ լուսարանել այն գերբը, զոր անիկա կը կատարէ արքունիքին մէջ:

— Ինչ, գեր կը կատարէ: Սակայն դժուար չէ գուշակել ձեր ըսածներէն: Կարծիքս զի մէկ լրտեսը պիտի ըլլայ, որ ձեզի թաղարդ պիտի լարէ և որուն մէջ ձեր զլուխը վրայ պիտի տաք պարզապէս:

— Սիրելի Աթօս, ամէն բան սե գոյներով կը տեսնէք կարծեմ:

— Սիրելիս, ես կրնեմ կը կասկածիմ, ինչ ընեմ: Գլուխս եկած է, գիտեմ, մանաւանդ խարտեալ կրնեմ կը կասկածիմ աւելի: Միլէտին խարտեալ է, այնպէս չըսի՞ք:

— Այնքան գեղեցիկ խարտեալ դոյնով մազեր ունի որ անկէ ազէկը չըլլար:

— Ա՛հ, լսե՛ղ՝ տ'Արդանեանս, ըսաւ Աթօս:

— Մտիկ ըրէք, ես կ'ուզեմ լուսարանել: Յետոյ, երբ փափաքած տեղեկութիւններս առնեմ, պիտի հեռանամ:

— Լուսարանուեցէք, ըսաւ Աթօս պազալիւնով:

Լորտ-Ուինդըր որոշուած ժամուն եկաւ, բայց Աթօս ժամանակին իմացած ըլլալով, միւս սենեակը գընաց: Հետեւապէս լորտը առանձին դտաւ տ'Արդանեանը և որովհետեւ ժամը ութին մօտ էր, առաւ տաքաւ երիտասարդը:

Շքեզ կառք մը կ'ապասէր վաթը և որովհետեւ երկու ընտիր ձիերով լծուած էր, մէկ վայրկեանէն հասաւ Բլաս Ռուայար:

Միլէտի Քլէրիկ ծանրօրէն ընդունեց տ'Արդանեանը: Իր ապարանքը չքնդապէս զարդարուած էր ու թէեւ շատ անգլիացիներ պատերազմին պատճառով Թրանսալէ կը հեռանային կամ հեռանալու վրայ էին, Միլէտին իր ապարանքին համար նոր նոր ծախքեր ըրած էր, ինչ որ կ'ապացուցանէր թէ անգլիացիները ճամբող ընդհանուր անօրինութիւնը իրեն համար չէր:

— Տեսէք, ըսաւ լորտ Ուինդըր տ'Արդանեանը իր քրոջ ներկայացնելով, անուասիկ այս երիտասարդ աղնուական էր որ կեանքս ձեռքին մէջ ունէր, բայց չուզեց իր առաւելութիւնը չարաչար դորձածել, թէեւ կրկնապէս թշնամի էինք իրարու, նախ՝ քանի որ ես զինքը նախատեցի և յետոյ՝ քանի որ անգլիացի նմ: Ուրեմն, Տիկին, շնորհակալութիւն յայտնեցէք իրեն եթէ բարեկամութիւն կ'զգաք իմ մասիս:

Միլէտի յօնքը պոստեց թեթեալէս: Հազիւ նըշմարելի ամպ մը անցաւ ձախին վրայէն և չրթունքին վրայ երեցաւ այնքան տարօրինակ ժպիտ մը որ այն երրեակ փոփոխութիւնները տեսնող երիտասարդը սարսուռ մը զգաց:

Եղբայրը բան մը չտեսաւ: Անդին դարձած էր խաղալու համար Միլէտին սիրական կապիկին հետ, որ իր թիկնոցէն քաշեր էր:

— Բարի եկաք, պա՛րոն, ըսաւ Միլէտի ձայնով մը, որուն տարօրինակ քաղցրութիւնը կը հակասէր տ'Արդանեանի դիտած սրունդութեան նշաններուն, այսօր իմ երախտազլտութեանս վրայ յախտնաղան իրաւունքներ ստացաք:

Այն ատեն անգլիացին ասդին դարձաւ ու մեհաւ ժարտը պատմեց առանց մանրամասնութիւն մը մտնալու: Միլէտի ամենամեծ ուշադրութիւնով մտիկ ըրաւ: Սակայն, ո՛րչափ ալ ջանք ըրաւ իր տպաւորութիւնները յայտնի չընելու համար, զիւրաւ կը տես-



նուէր թէ այս պատմութիւնը հաճելի չէր գար իրեն : Արիւնք գլուխը կը ցատկէր և իր մանրիկ ոտքը անհամբերութեամբ կը շարժէր չըջագգեստին տակէն :

Լորտ Ուինդըրը բան մը չնշմարեց : Յետոյ, երբ պատմութիւնը աւարտեց, մօտեցաւ սեղանի մը, ուր ափսէի մը վրայ դրուած էին սպանիական գինիի չիշ մը և գաւաթներ : Լեցուց երկու գաւաթ և նշանացի հրաւիրեց տ'Արդանեանը որ խմէ :

Տ'Արդանեան գիտէր թէ անգլիացի մը շատ կը սրտնեղի եթէ մէկը մերժէ գաւաթ բաղխել իրեն հետ : Ուստի մօտեցաւ սեղանին և երկրորդ գաւաթը առաւ : Մակայն ու շաղբութենէ հեռացուցած չէր Միլէտին, ու հայելին մէջէն դիտեց անոր դէմքին վրայ տեղի ունեցած փոփոխութիւնը : Հիմալ որ կը կարծէր թէ գինիքը դիտող չկայ, վարդագութեան նմանող զգացում մը կ'ազդէր անոր դէմքը միաշիինակը կըխածնէր ակունքներով :

Նոյն պահուն ներս մտաւ այն նորատի սիրուն սենեկապանուհին, զոր տ'Արդանեան տեսած էր արդէն : Անգլիկէն լեզուով քանի մը խօսք ըսաւ լորտ Ուինդըրի, որ խօսոյն տ'Արդանեանէն արածօնութիւն խնդրեց դուրս ելլելու, բնելով թէ իր ներկայութիւնը պահանջող զորքը ստիպողական էր : Լորտը պատուիրեց քրոջը որ իր ընթացքին համար ներողութիւն խնդրէ տ'Արդանեանէն :

Տ'Արդանեան լորտ Ուինդըրին ձեռքը սեղմեց և Միլէտին քովը եկաւ : Անոր դէմքը, զարմանալի շարժականութիւնով մը, վերստացած էր իր շնորհալի արտայայտութիւնը : Միայն թաշիինակին վրայ դանդաղ արեան քանի մը բիծեր ցոյց կուտային թէ չըթունքը խածած էր սրիւնոտելու աստիճան :

Այդ չըթունքը հիանալի էր : Բուստի (մեքան) կը նմանէր :

Խօսակցութիւնը զուարթ երևոյթ մը առաւ : Միլէտի ինքզինքը բոլորովին գտած կ'երևար : Պատմեց թէ լորտ Ուինդըր իր տագրն էր, ո'չ թէ եղբայրը : Միլէտին ամուսնացած էր անոր պզտիկ եղբորը հետ, որ այրի ձգած էր գինիք մէկ գաւաղով : Այդ գաւաղը իակ ժառանգորդն էր լորտ Ուինդըրի, եթէ լորտ Ուինդըր չամուսնանար : Այս ամէնը տ'Արդանեանին ընդհանարեկ կուտար քօղ մը, որ բան մը կը ծածկէր, բայց տակաւին այդ քօղին տակ դանդաղ չէր տեսներ :

Եւ յետոյ, կէս ժամուան խօսակցութենէ ետք, տ'Արդանեան համոզուած էր թէ Միլէտի իր հայրնակիցն էր : Ֆրանսերէնը կը խօսէր այնքան մաքուր ու այնչափ կերպով որ այս մասին բնաւ տարակոյս չէր թողուր :

Տ'Արդանեան կնամեմար խօսքեր ու անձնուիրութեան ցոյցեր ըրաւ : Մեր կասքօնին բերնէն ելած ամէն անհամ խօսքերուն Միլէտի ժպտեցաւ բարեացակամութեամբ : Բաժնուելու ժամը հասաւ : Տ'Արդանեան հրաժեշտ առաւ Միլէտին ու դուրս ելաւ մարդոց ամէնէն երջանիկը համարելով ինքզինքը :

Սանդուղին վրայ հանդիպեցաւ սիրուն սենեկապանուհիին, որ անցնելու ատեն մեղմով դպաւ տ'Արդանեանի, և կասկարմիր կտրելով, հպած ըլլալուն համար ներում խնդրեց այնքան անուշ ձայնով մը որ ներումը իսկոյն շնորհուեցաւ իրեն :

Տ'Արդանեան յաջորդ օրը նորէն եկաւ և առիթ օրունէ առելի լաւ ընդունելութիւն գտաւ : Լորտ Ուինդըր հոն չէր և Միլէտին էր որ այս անգամ պատիւներ ըրաւ իրեն : Կարծես մեծ համակրութիւն մը ցոյց կուտար անոր : Հարցուց թէ ո՞ւր տեղացի էր, թէ իր բարեկամները որո՞նք էին, թէ երբեմն մտքէն չէ՞ր անցնէր Պ. Կարտինալին ծառայութեան մէջ մտնելու :



Տ'Արդանեան, որ, ինչպէս գիտէնք, քսան տարեկան ըլլալուն հակառակ շատ խոհեմ էր, յիշեց այն ատեն Միլէտիին հանդէպ իր սնուցած կասկածները: Մեծ գովեստ տուաւ Ն. Բարձրութեան, ըսաւ թէ Կարտինային պահակախումբին մէջ պիտի մտնէր անշուշտ եթէ Մ. տը Դռնվիին տեղ Մ. տը Բաժուան ճանչցած ըլլար:

Միլէտի խօսակցութեան նիւթը փոխեց առանց ո՛ր և է կեղծիքի, ու ամենաանփոյթ եղանակով մը հարցուց տ'Արդանեանի թէ Անգլիա դացած էր երբեք:

Տ'Արդանեան պատասխանեց թէ Մ. տը Դռնվիլ Անգլիա զրկած էր զինք, որպէսզի պակսած ձիերու տեղը լեցնելու համար սակարկութիւն ընէ և թէ նոյն իսկ չորս ձի բերած էր հեռը իբրեւ նմոյշ:

Միլէտի, խօսակցութեան ժամանակ, երկու երեք անգամ չրթունքը խածաւ: Դործը խորամանկ Կառքօնի մը հետ էր:

Տ'Արդանեան առջի օրուան պէս միևնոյն ժամուն հեռացաւ և նորանցքին մէջ նորէն հանդիպեցաւ սիրուն սենեկապանուհիին՝ Բէտտիին: Այս վերջինը իր երեսը նայեցաւ բարեացակամութեան այնպիսի արտայայտութիւնով մը որուն մասին էարեղի չէր սխալիլ: Բայց տ'Արդանեան այնչափ զբաղած էր տիրուհիով որ մինակ անոր վերաբերող բաները կը նշմարէր:

Տ'Արդանեան երրորդ և չորրորդ օրերը նորէն եկաւ Միլէտիին բնակարանը և ամէն անգամուն ալ Միլէտի հետզհետէ աւելի շնորհալի ընդունելութիւն մը ըրաւ:

Ամէն իրիկուն, ըլլա՛յ նախասենեակին, նորանցքին մէջ և կամ սանդուղին վրայ, երիտասարդը կը հանդիպէր սիրուն սենեկապանուհիին:

Բայց, ինչպէս ըսինք, տ'Արդանեան ուշադրութիւն չէր ընէր խեղճ Բէտտիին այս յարաբերութեան:

Է.

## Փ Ո Ւ Ա Ն Ո Ր Դ Ի Ճ Ա Շ Մ Ը

Սակայն մենամարտը, որուն մէջ Բօթթօս այնքան փայլուն դեր մը խաղացած էր, փոխանորդուհիին ճաշը մոռցնել տուած չէր իրեն:

Յաջորդ օրը, ժամը մէկին ժող, վերջին անգամ մըն ալ իր վրան պուխը մաքրել տուաւ Մուքղօնին ու դէպ ի Ուրս փողոցը ելքալու համար ճամբայ ելաւ կրկնակի բախտաւոր մարդու մը քալուածքով:

Սիրտը կը բորբախէր, բայց ո՛չ թէ նորածիլ ու անհամբեր սիրով մը, ինչպէս տ'Արդանեանինը: Ո՛չ, նիւթական շահ մըն էր որ կը մտրակէր իր արիւնը: Վերջապէս ներս պիտի մտնէր այն խորհրդաւոր սեմէն և պիտի ելլէր այն անձանօթ սանդուղէն, ուրկէ մէկիկ մէկիկ ելած էին Տիար Բօքընարի սակիները: Իրապէս պիտի տեսնէր կաշիէ սնուկ մը, որուն պատկերը քսան անգամ տեսած էր իր երազներուն մէջ, երկայնաձև ու խորունկ սնուկ մը՝ կղպուած, գետին գամուած: Այս սնուկին խօսքը յաճախ լսած էր և հիմա, փոխանորդուհիին իրաւ է թէ քիչ մը չիհար բայց ոչ նուազ վայելուչ ձեռքերը պիտի բանային զայն իր հիացիկ նայուածքին առջև:

Եւ յետոյ, ինք, թափառական, աղքատ, ընտանեկան մարդը, պանդակներու, կապելաներու, գինեատուններու վարժուած զինուորը, շատ անգամ պատահական ճաշերով դո՛ր ըլլալու ստիպուած որկրամոլը տունի կերակուրներ պիտի ուտէր, հանգիստ տուն տեղ պիտի վայելէր ու պիտի թողուր որ իրեն շոյալուին այն բանը մունր հոգածութիւնները, որոնք



աւելի ախորժելի կուգան չարքաշ մարդերու, ինչպէս  
կ'ըսեն հին գինուորները:

Ամէն օր գալ իբրեւ հօրեղբորորդի նստիլ պատ-  
ուական սեղան մը, ծերունի փոխանորդին դեղնած ու  
խորշոմած ճակատը զուարթացնել, անոր երիտասարդ  
գրագիրները փետտել, քիչ մը, պասեղ, բաւ-սի և լա-  
նսկէ (խաղի տեսակներ) սովորեցնել անոնց ամէնէն  
նուրբ և գործնական ձևով և մէկ ժամուան մէջ անոնց  
տուած դասին փոխարէն իբրեւ վարձք ստանալ անոնց  
միամտեայ խնայութիւնները, այս ամէնը մեծ ուրախու-  
թիւն կը պատճառէին Բօրթօսի:

Հրացանակիրը ասկէ անկէ լսած էր այն բոլոր  
բամբասանքները, որոնք այն ատենն իսկ կը տարա-  
ձայնուէին փոխանորդներու վրայ և անոնց մահուընէն  
ետք ալ չարունակեցին, այսինքն կծծիութիւն, հաշիւի  
կրճատում, ծոմապահութիւն, բայց որովհետեւ վերջպագէս,  
— քանի մը ծայրայեղ խնայութիւններէ դատ, զոր  
Բօրթօս միշտ անդէպ դտած էր, — փոխանորդուհին  
բաւական առատաձեռն տեսեր էր, ուստի յուսաց որ  
վայելուէ կերպով դարգարուած առն մը պիտի գտնէ:

Սակայն, գրանը առջև հրացանակիրը քիչ մը  
կասկածեցաւ Անոր մուտքը հրապուրիչ չէր: Փարշահոտ  
ու մթին անցք մը և, ամաղուղ մը, որ հազիւ լոյս  
կ'առնէր մօտակայ բակէ մը: Առաջին յարկը, ցած և  
կռան Շոդըլէի մեծ դստն պէս խոշոր գամներով եր-  
կաթուած դուռ մը:

Բօրթօս դրանը զարկաւ մատովը: Բարձրահասակ,  
տոգոյն և չկարուած մազերու անտառի մը տակ թաղ-  
ուած գրագիր մը եկաւ դուռը բացաւ և ողջունեց  
ա'նպիսի մարդու մը երեսոյթովը, որ ստիպուած է  
ուրիշի մը անձին վրայ յարգել բարձր հասակը, որ ոյժ  
կը ցուցնէ, զինուորական զգեստը, որ վիճակը կը  
յայտնէ և կարմրագոյն երեսը, որ լաւ ապրելու սովոր-  
ութիւնը կը ցուցնէ:

Առաջինն ետեւ կը գտնուէր աւելի պղտիկ գրագիր  
մը, անոր ետեւ աւելի մեծ գրագիր մը, ու ասոր ալ  
ետեւը՝ տասներկու տարու գրագիր մը:

Ամենքը երեքուկէս գրագիր, ինչ որ, այն ժա-  
մանակին համար, նշան մըն էր թէ Բօրթօս խիստ բա-  
նուկ գրասենեակի մը մէջ կը գտնուէր:

Թէեւ հրացանակիրը ժամը մէկին միայն պիտի  
գար, բայց փոխանորդուհին կէս օրէն ի վեր ակնդէտ  
կ'սպասէր և կը յուսար որ իր սիրահարը աւելի կանուխ  
պիտի գար օրտին ու թերեւս նաեւ ստամոքսին պա-  
հանջուժով:

Հետեւապէս Տիկին Բօքընար յարկաբաժնին դուռ-  
նէն եկաւ դրսիէ ճիշդ այն վայրկեանին երբ իր հիւրը  
սանդուղին դուռնէն կը ժամանէր: Արժանընտիր կնոջ  
տեսքը մեծ շփոթութեան մը ազատեց Բօրթօսը: Գրա-  
գիրները հետաքրքիր կերպով կը նայէին և Բօրթօս,  
ինչ ըսելիքը չգիտնալով, անխօս կեցած էր:

— Հօրեղբորորդիս է, պոռաց փոխանորդուհին,  
եկէ՛ք, եկէ՛ք, Մ. Բօրթօս:

Բօրթօս անուշը իր ազգեցութիւնը ըրաւ գրագիր-  
ներուն վրայ, որոնք սկսան խնդալ, բայց Բօրթօս աս-  
դին դարձաւ և բոլոր գէժքերը իրենց լրջութիւնը վե-  
րստացան:

Փոխանորդին առանձնասենեակը քաջին, անյնելէ  
ետք նախասենեակէն, ուր կը գտնուէին գրագիրները և  
աշխատութեան սենեակէն, ուր պէտք էին գտնուիլանք:  
Այս վերջին սենեակը տեսակ մը սեւ սրահ էր, թուղ-  
թերով զարդարուած: Անկէ դուրս ելան, խոհանոցը  
իրենց աջ կողմը թողուցին և մտան ընդունելութեան  
սրահը:

Իրարու հետ հաղորդակցող այս բոլոր սենեակները  
լաւ գաղափարներ չէին ներշնչեր Բօրթօսի: Առաջերը  
պիտի լսուէին հեռուէն, բայց դուռներուն պատճառով:



Յեւոյ, անցած ատենը, արագ և խուզարկու ակնարկ մը ձգած էր խոհանոցէն ներս և ինքնիրեն կը խոստովանէր, ի մեծ ցաւ իրեն և յամօթ փոխանորդուհիին, թէ տեսած չէր այն կրակը, այն ողբերգութիւնը, այն շարժումը, որոնք ձօխ հացկերոյթի մը ատեն սովորաբար կը տիրեն որկրամոլութեան սրբավայրին մէջ :

Փոխանորդը անշուշտ առաջուրնէ տեղեկութիւն ունէր այս այցելութենէն, վասնզի ո՛ր և է զարմանք ցոյց չտուաւ անանկով Բօրթօսը, որ անոր մօտեցաւ համարձակ երեսցթով մը և ողջունեց քաղածափարու-թեամբ :

— Կ'երեւայ թէ ազգական ենք իրարու, Մ. Բօրթօս, ըսաւ փոխանորդը և եղէգէ թիկնաթոռին վրայ շարժեցաւ թևերուն կրթնելով :

Ծերունին, լայն ու սև վերարկոյի մը մէջ փաթ-թուած, ուր անյայտ կ'ըլլար : Իր պզտիկ գոր-շագոյն աչքերը կարմիր յսկինթներու պէս կը փայ-լէին և իր ծածածառ բերնին հետ կը թուէին ըլլալ դէմքին այն մասը, ուր կեանքի հետք մնացած էր : Դժբախտաբար սրունքները կը մերժէին ծառայել այս ոտկրուտ մեքենային : Հինգ - վեց ամիսէ ի վեր որ այս ակարութիւնը զգալի եղած էր, արժանընտիր փոխա-նորդը գրէթէ իր կնոջ գերին էր :

Հօրեղբորորդին ընդունուեցաւ համակերպութիւնով, ահա այսչափ : Եթէ Տիար Քօքընարի ոտքը ձեռքը բռնէր, Մ. Բօրթօսի ազգականութիւնը պիտի չըն-դունէր :

— Այո՛, պա՛րոն. ազգական ենք, ըսաւ Բօրթօս առանց չփոթելու : Արդէն երբեք յուսացած չէր որ խանդավառութեամբ պիտի ընդունուէր ամուսինին կողմէ :

— Կնոջ կողմէ ազգական ենք կարծեմ, ըսաւ փո-խանորդը չարամտօրէն :

Բօրթօս չհասկցաւ այս ծաղրանքին իմաստը և միամիտ հարցում մը կարծելով, քիթին տակէն խնդաց անոր վրայ : Տիկին Քօքընար, որ գիտէր թէ միամիտ փոխանորդը իր տեսակին մէջ խիստ հազուադէպ մարդ մըն էր, քիչ մը ժպտեցաւ և շատ կարճեցաւ :

Բօրթօսի ժամանումէն ի վեր, Տիար Քօքընար մտահոգ ակնարկ մը ձգած էր իր կաղնիէ գրասեղանին դէմը գտնուած մեծ պահարանի մը վրայ : Բօրթօս հասկցաւ որ այն պահարանը, թէև իր ձեռով չէր հա-մապատասխանէր երազին մէջ տեսած միտուկին, եղած պիտի ըլլար այն երանելի միտուկը, և ուրախ եղաւ որ իրական պահարանը իր երազած միտուկէն վեց ոտք աւելի բարձրութիւն ունէր :

Տիար Քօքընար աւելի առաջ չտարաւ իր ազգաբա-նական հետազոտութիւնները, այլ իր մտահոգ ակնարկը պահարանէն Բօրթօսի վրայ դարձնելով ըսաւ .

— Մեր պարոն հօրեղբորորդին, պատերազմի եր-թալէ առաջ, անշուշտ չորս պիտի ընէ անգամ մը մեղի հետ ճաշելու, այնպէս չէ՞, Տիկին Քօքընար :

Այս անգամ Բօրթօս հարուածը զգաց, որովհետեւ ստամոքսին զարկած էր : Կ'երեւայ թէ Տիկին Քօքընար ալ անդգայ չմնաց վասնզի աւելցուց .

— Հօրեղբորորդիս անգամ մըն ալ պիտի զգայ եթէ տեսնէ որ լաւ ընդունութիւն մը չենք ըներ իրեն : Բայց հակառակ պարագային մէջ, շատ քիչ ժամանակ ունի Բարիդ մնալու և հետեւաբար մեզ տես-նելու : Ասոր համար պիտի խնդրենք իրմէ որ մեկնելէ առաջ ո՛րքան ատեն որ արամադրելի ժամանակ ունե-նայ, այցելէ մեզի :

— Օ՛հ, սրունքներս, խնձճ սրունքներս, ո՞ւր էք, մընաց Քօքընար : Եւ փորձեց ժպտիլ :

Այս օգնութիւնը, որ Բօրթօսի սիրտ տուած էր



անոր սրկրամուղական յոյսերուն ի դերեւ ելլելու միջոցին, հրացանակիրը կրախառապաւ ըրաւ իր սիրունին:

Ճաշի ժամը եկաւ քիչ ատենէն: Անցան ճաշասրահ սր խոհանոցին զէմը ընդարձակ ու մթին սննեակ մըն էր:

Գրագիրները, որոնց տան մէջ անտուր անուշահոտութիւններ զգացած էին, զինուորական ճշգուծիւնով ժը կեցած էին, աթոռները ձեռքերնին բռնած, որպէս զի խկոյն սեղան նստին: Արդէն հիմակուքնէ կը չարժ իրենց ծնօտները զարհուրելի տրամադրութիւններով:

— Ի առականներ, — խորհեցաւ Բօրթօս ակնարկ մը ձգ ով երեք սովալլուկներուն վրայ, վստեղի, ինչպէս կ'երեւակայուի, տաններէն տարեկան դրագիրը սեղանին մասնակցելու պատիւին արժանացած էր, — թշուականներ, կթէ եւ հօրեղբորդիւն տեղ ըլլայի, ասանկ սրկրամուղներ չէի պահեր: Կարծես թէ նաւաբեկներ են, որոնք վեց շաբաթէ ի վեր պատառ մը բան կերած չեն:

Տիար Բօքքնար ներս մտաւ չարժուն թիկնաթոռովը, զոր առաջ կը քչ'ը Տիկին Բօքքնար, և որուն օգնեց Բօրթօս, որպէսզի ամուսինը մինչև սեղանին առջև քչեն:

Հազիւ թէ ներս մտաւ, փոխանորդը քիթը և ծնօտը շարժեց գրագիրներուն պէս:

— Օ'հ, օ'հ, ըսաւ, անուշաբոյր ախորժաբեր ապուր մը:

— Այս ապուրը ի՞նչ տարօրինակ հոտ կրնայ ունենալ, ըսաւ Բօրթօս տեսնելով անգոյն, առատ, բայց բոլորովին անհամ ապուր մը, որուն վրայ հացի քանի մը կեղևներ կը լողային ցանցառօրէն, Արքեպիղաքոսի մը կղզեակներուն պէս:

Տիկին Բօքքնար ժպտեցաւ և անոր մէկ նշանին ա, ամենքն ալ նստան մեծ փութով:

Ամէնէն առաջ Տիար Բօքքնարի հրամցումն, յետոյ Բօրթօսի: Յետոյ Տիկին Բօքքնար լեցուց իր սնակը և հացի կեղևները, առանց արգանակի, բաժնեց անհամբեր գրագիրներուն:

Այս միջոցին ճաշասրահին դուռը ինքնիքն բացուեցաւ ձոնչելով և Բօրթօս, կիսարաց դրան մէջէն տեսաւ փոքրիկ գրագիրը, որ հացկերոյթին չկրնալով մասնակցել իր հացը կ'ուտէր խոհանոցին և ճաշասրահին կրկնակի հոտերուն մէջ:

Ապուրէն ետք, սպասունին բերաւ խաշած հաւ մը, որ հրաւիրեալներուն աչքերը բանալ տուաւ այնպիսի կերպով մը որ կ'արժէր թէ անոնք դուքս պիտի ցատակէին:

— Կը տեսնուի թէ ձեր ընտանիքը կը սիրէ՞ր, Տիկին Բօքքնար, ըսաւ փոխանորդը գրէթէ ողորդական ժպիտով մը, ահա մեծարանք մը զոր կ'ընէք ձեր հօրեղբորդիւն:

Խնդհաւ հաւ նիհար էր և վրան ունէր անանկ կարծր մոթ մը, զոր չէին կրնար ծակել սակորները: Անշուշտ այդ հաւը երկար ատեն փնտաւ պիտի ըլլային, դայն գտնելէ առաջ իր թափին վրայ, ու թերեւս քաշուած էր զառամութենէն մեռնելու համար:

Եւ չորս բոլորը նայեցաւ տեսնելու համար թէ իրեն համաժիտ եղող մը կա՞ր: Բայց ուրիշ բան չտեսաւ, այլ միայն բոցավառ աչքեր, որոնք կանխաւ կը լափէին այս գերազանց հաւը, որ իր արձամարձանքին առարկան եղած էր:

— Չա՛ր սատանայ, մտածեց Բօրթօս, չատ տխուր բան է աս: Մերու լնը կը յարգեմ, բայց ո՛չ թէ խաշած կամ տապկա աւի ծերութիւնը:

Եւ չորս բոլ նայեցաւ տեսնելու համար թէ իրեն համաժիտ եղող կա՞ր: Բայց ուրիշ բան չտեսաւ, այլ միայն բոցավառ աչքեր, որոնք կանխաւ կը լա-



փէին այս գերագանց հաւը, որ իր արհամարանքին առարկան եղած էր:

Տիկին Քօքընար պնակը իր առջև քաշեց, երկու խոշոր սև ոտքերը ճարտարօրէն անջատեց և դբաւ ամուսինին պնակին մէջ: Վիզը բրցուց և գլուխով մէկանդ մէկ կողմ դրաւ իրեն համար: Թեւ բրցուց Բօրթօսի համար և անացորդը գրէթէ անվթար ետ տանելու համար յանձնեց սպասուհիին և հաւը անյայտ եղաւ, և հրացանակիրը ժամանակ չունեցաւ քննելու այն փոփոխութիւնները, զոր յուսախարութիւնը առաջ կը բերէ դէմքերու վրայ, նկարագիրներու և խառնուածքներու համեմատ:

Հաւին տեղ բերուեցաւ խոշոր պնակ մը բակլայ, որուն մէջ ոչխարի քանի մը ոսկորներ, որոնք առաջին ակնարկով միտի հետ ընկերացած պիտի կարծուէին, ինքզինքնին ցոյց տալ կը ձեւացնէին:

Բայց գրագէտները այս խաբէութեան զոհ չգացին և իրենց տխրագին դէմքը համակերպութեան երեւոյթ մը ստացաւ:

Տիկին Քօքընար երիտասարդներուն բաժնեց այս կերակուրը կատարեալ տանտիկնոջ մը չափաւորութիւնով:

Կարգը զինիին եկաւ: Տիար Քօքընար փոքր շիշի մը երրորդը լեցուց երիտասարդներուն գաւաթին մէջ, գրէթէ հաւասար չափով լեցուց նաև իր գաւաթին մէջ և շիշը անցաւ իսկոյն Բօրթօսի և Տիկին Քօքընարի կողմը:

Երիտասարդները ջուր լեցուցին իրենց պուտ մը գինիին վրայ, յետոյ ևրը գաւաթին կէսը խմեցին, նորէն ջուր լեցուցին և այսպէս շարունակաբար, անանկ որ ճաշին աւարտելուն՝ խմեցին ըմպելի մը, որուն կարմիր յակինթի գոյնը առած էր ապաղիոնի գոյն:

Բօրթօս երկչոտութեամբ կերաւ հաւին թեւ և

սարսռաց երբ սեղանին տակէն զգաց փոխանորդուհիին սրունքին հպումը: Խմեց նաև ծայրայեղ կերպով խնայուած գինիին կէսը և հասկցաւ թէ անրկա ուրիշ բան չէր, բայց եթէ Մօնդրէօյի անշահ գինին, վարժ քիմքերու այդ սոսկումը:

Տիար Քօքընար ոնոր այս անարատ գինիէն խմելը դիտեց ու հառաչեց:

— Սա բակլաներէն պիտի ուտէ՞ք, Բօրթօս հօրեղբորդդիս, ըսաւ Տիկին Քօքընար, այնպիսի չեշտով մը որ ըսել կ'ուզէր. «Հաւատացէ՛ք խօսքիս, մի՛ ուտէ՛ք»:

— Կրողը տանի, մրմռաց Բօրթօս ցած ձայնով:

Յետոյ բարձրաձայն ըսաւ.

— Շնորհակալ եմ, հօրեղբօ բաղջիկս, կշտացայ:

Պահ մը լռութիւն տիրեց: Բօրթօս չէր գիտեր թէ ինչ ընէ: Փոխանորդը քանի մը անգամ կրկնեց. — Ա՛հ, Տիկին Քօքընար, կը շնորհաւորեմ ձեզ, ձեր պատրաստած ճաշը ճշմարիտ խնջոյք մըն էր: Աօ ո՛րչափ կերայ:

Բօրթօս կարծեց թէ իր քիթին կը խնդան և սկսաւ պիտերը ոլորել և յօնքը պռոտել: Բայց Տիկին Քօքընարի սրունքը եկաւ մեղմով դպաւ իր սրունքին, խորհուրդ տալով որ համբերէ:

Այս լռութիւնը և սպասարկութեան ընդհատումը, որոնցմէ Բօրթօս բան մը չէր հասկցած, ընդհակառակը սոսկալի նշանակութիւն մը ունէին գրագիրներուն համար: Փոխանորդին մէկ ակնարկին, վրայ, որուն կ'ընկերանար Տիկին Քօքընարի ժպիտը, սեղանէն ելան ծանր ծանր, իրենց անձեռոցները ծալեցին ա՛լ աւելի ծանր կերպով, յետոյ բարեւեցին և դուրս ելան:

— Գացէ՛ք երիտասարդներ, գացէ՛ք ու մարտնչէ՛ք աշխատելով, ըսաւ փոխանորդը ծանրօրէն:



Գրադիրներուն մեկնելէն ետք, Տիկին Քօքընար ոտք ելաւ և պահարանէ մը դուրս հանեց կտոր մը պանիր, սերկեւիլի անուշեղէն և կարկանդակ մը, զոր ինք շինած էր նուշով և մեղրով:

Տիար Քօքընար յօնքը պոստեց, վառնդի շատ կերակուր կը տեսնէր Բօրթօս շրթունքը խածաւ, վառնդի կը տեսնէր թէ ուտելու բան չկար:

Նայեցաւ որ բակլայի պնակը հոն էր: Բակլան աներևոյթ եղեր էր:

— Իրաւ խնջոյք է աս, պոռաց Տիար Քօքընար իր աթոռին վրայ երերալով, ճշմարիտ խնջոյք մը:

Բօրթօս իր մօտ գտնուած շիշին նայեցաւ և յօսաց թէ գինիով, հացով և պանիրով պիտի կրնայ ճաշ մը ընել. բայց գինի չկար, շիշը պտրապ էր և Մ. ու Տիկին Քօքընար չտեսնելու կը զարնէին:

— Շատ աղէկ, ըսաւ Բօրթօս ինքնիրեն, հասկցայ ի՞նչ ըլլաւ:

Փոքրիկ դգալ մը անուշ քերանք տարաւ և ակռաները փական Տիկին Քօքընարի կպչուն խմորեղէնով:

— Հիմա, ըսաւ, զոհողութիւնը կատարեալ է: Ա՛հ, եթէ Տիկին Քօքընարի հետ իր աճուսինին պահարանը քննելու յոյս չունենայի. . . :

Տիար Քօքընար, ասանկ ճաշի մը հեշտութիւնը վայելելէ ետք, զոր ինք ծայրայեղութիւն կ'անուանէր, կէս օրուան հանգիստը ընելու պէտք յայտնեց: Բօրթօս կը յուսար որ Տիար Քօքընար այնտեղ պիտի քնանար, բայց անիծեալ փոխանորդը խօսք հասկնալ չուզեց: Հարկ եղաւ իր սենեակը տանիլ և մինչև որ իր պահարանին գիմացը չդրին գինք, գոհ չեղաւ: Եւ յետոյ, աւելի գգուշութեան համար, իր ոտքերը դրաւ այդ պահարանին վրայ:

Փոխանորդունին Բօրթօսը տարաւ յարակից սենեակ մը, ուր սկսան հաշտութեան պայմանները որոշել:

— Կրնաք շաքաթը երեք անգամ ճաշի դալ հոս, ըսաւ Տիկին Քօքընար:

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ Բօրթօս, չեմ ուզեր ձեր հիւրընկալութիւնը չարաչար գործածել: Եւ յետոյ, պէտք է որ ռազմական պիտոյքներուս վրայ խորհիմ:

— Ճիշտ է, ըսաւ փոխանորդունին հառաչելով: Այդ ցաւալի խնդիրը կայ:

— Աւա՛ղ, այո՛, ըսաւ Բօրթօս:

— Բայց ի՞նչ բանէ կը բաղկանայ ձեր ռազմական պիտոյքը, Մ. Բօրթօս:

— Օ՛հ, շատ բաներէ, ըսաւ Բօրթօս: Հրացանակիրները, խնչպէս գիտէք, ընտրեալ զօրքեր են և պէտք ունին շատ առարկաներու, որոնք աւելորդ են պահակներուն կամ զուիցերական զօրքերուն:

— Մանրամասնեցէ՛ք:

— Բայց ատիկա կրնայ հեռունիքը տանիլ մեզ, ըսաւ Բօրթօս, որ նախամեծար կը սեպէր համադրման ըին վրայ խօսիլ քանի՞ մանրամասնութեան:

Փոխանորդունին կ'սպասէր սարսաղին:

— Ո՞րչափի կը հասնի, ըսաւ, կը յուսամ թէ չանցնիր. . . :

Կանգ առաւ, խօսքը չկրցաւ աւարտել:

— Օ՛հ, ո՛չ, ըսաւ Բօրթօս, երկու հազար հինգ հարիւր ֆրանքը չանցնիր, նոյն իսկ կը կարծեմ թէ խնայութիւն ընելով, կրնամ երկու հազար ֆրանքով գործն տեսնել:

— Տէր Աստուած, երկու հազար ֆրանք, պոռաց, բայց ատիկա հարստութիւն մըն է:

Բօրթօս նշանակալից ծամածռութիւն մը ըրաւ: Տիկին Քօքընար հասկցաւ:

— Մանրամասնութիւնը հասկնալ կ'ուզէի, ըսաւ, վառնդի շուկան շատ աղքատներ և յաճախորդներ ունենալով, գրեթէ ապահով էի որ ձեր առնելիք գինէն



հարկերին հարկեր պակասով պիտի կրնայի ծախու առ-  
նել ձեզի պէտք կղածները :

— Ա՛հ, ա՛հ, ըստւ. Բորթում, ա՞ղ ըսել կ'ուզէիք :

— Այո՛, սիրելի Մ. Բօրթօս, ամէնէն առաջ ձիու  
ժը պէտք է ունի՞ր։

—  $U_{jn}' :$

— Լա՛ւ, ես ձեր ուղած ճի՛ն ունիմ:

— Ա՛յ, ըստւ Բօրթօս սւրսխութեամբ, ահա ձիուն  
գործը լմցաւ: Կը մնայ կազմածը գտնել և այս կազ-  
մածը կը բաղկանայ այնպիսի ատարկաներէ չորս հրա-  
ցանակիր մը միայն կընայ գնել և որոնց գումարը  
երէջ հարիւր ֆրանքը հանցնիր:

— Երեք հարիւր Ֆրանք: Լաւ, ըսենք երեք հարիւր Ֆրանք, պատասխանեց փոխանորդուհին հառաչեալ:

Բօրթօս ժպտեցաւ Կը յիշուի թէ արդէն ունէր  
թամբը. որ Պըքինկէմի կողմէ տրուած էր Հետեւապէս  
կը յուսար Էրեք հարիւր Ֆրանքը գրպանել:

— Յետոյ, շարունակեց, սպասաւորիւ ձին կայ, պայուսակ մըն ալ պէտք է ինծի: Գալով զէնքերուն, հարկ չկայ որ այդ մասին մտածէք, որովհետեւ ունիմ:

—Ձեր սպասաւորին համարձի՞ք մը, աւելցուց փոխա-  
հորդունին վարանելով, բայց ատիկա մեծ անձնաւո-  
րութեան մը գործ է, բարեկամս:

— Է՛ն Տիկին, ըսաւ Բօրթօս հպարտօրէն, ժիթէ  
կը կարծէք որ ես ստորի՞ն մէկն եմ:

— Ո՛հ, միայն կ'ըսէի թէ տիրուն ջորի մը հըրահմն  
ձիու չափ կընայ գործի գալ և ինծի կ'երեւայ, որ ձեր  
Մուսքղոսնին համար ջորի մը հայթայթելով, . .

— Լա՛ւ, ջորի թո՛ղ ըլլայ, ըսաւ Բօրթօս: Իրա-  
ւունք ունիք, ես տեսած եմ սպանիացի բարձրաստի-  
ճան անձեր, որոնց բոլոր հետեւորդները ջորիի վրայ

նստած էին: Բայց հարկ է օր դարգմանակով և բոժոժեն-  
բով ըլլայ ջորին:

— Դուք հանգիստ եղէք, ըսաւ փոխանորդուհին :

— Կը մնայ պայուսակը, աւելցուց Ռօբթօս:

— Օհ, այդ մասին բոլորովին անհոգ եղէք, պոռաց Տիկին Քօջընար, ամուսինս հինգ վեց պայուսակ ունի, որոնց մէջէն լաւագոյնը կ'ընտրէք: Հատ մը կայ մանաւանդ զոր կը սիրէր գործածել իր ճամբորդութիւններուն ատեն և որ ահագին բան առնելու համար մեծ է:

— Այդ պայուսակը պարա՞պ է, հարցունց Բօրթօս  
միամտաբար:

— Անշուշտ պարագ է, պատասխանեց փոխսանոր-  
դուէին նոյնպէս միամտաբար :

— Ահ, բայց ինձի պէտք եղած պայուսանքը, պո-  
ռաց Բօրթօս, խիստ լեցուն պէտք է ըլլայ, սիրելիս :  
Տիկին Քօքընար նոր հառաչներ արձակեց : օ՞Ր լիէ՞ս  
առկաւին գրած չէր իր Ագահը : Տիկին Քօքընար Ար-  
քակոնէն առաջ է ուրեմն :

Վերջապէս ռազմական պիտոյքներուն միւս մասերն ալ յաջորդաբար վիճաբանութեան դրուեցան այս կերպով և արդիւնքը սա եղաւ որ փոխանորդուէին պիտի տար ութ հարիւր ֆրանք հնչուն դրամ և պիտի հայ-թայթէր ձին ու ջորին, որոնք պատիւ պիտի ունենային Բօրթօսը և Մուսքորնը պանծաղնելու :

Այս պայմաններուն որոշուելէն ետք, Բօրթօս հրա-  
ժեշտ առաւ Տիկին Բօքքընարէն : Այս վերջինը կ'ուզէր  
վար դնել զայն, անուշ ակնարկներ արձակելով, բայց  
Բօրթօս իր պարտականութեան պահանջումները պատ-  
րուակեց և հարկ եղաւ որ փոխանորդուէին տեղի տար  
Թագաւորին :

Հրացանակիրը տուն դարձաւ շատ անոթի և սառ-  
տիկ նեղացած վիճակի մէջ :





## Ը.

## ՍԵՆԵԿԱՊԱՆՈՒՀԻ ԵՒ ՏԻՐՈՒՀԻ

Սակայն, ինչպէս ըսինք, տ'Արդանեան, հակառակ իր խղճին ձայնին և Աթօսի իմաստուն խորհուրդներուն, հետզհետէ աւելի կը սիրահարուէր Միլէտին: Հետեւապէս ամէն օր անվրէպ կ'երթար սիրաբանելու, վրաստան ըլլալով որ Միլէտին ալ ուշ կամ կանուխ պիտի պատասխանէր իր սիրոյն:

Իրիկուն մը երբ՝ ոսկիէ անձրևի սպասող մարդու մը պէս թեթևօրէն՝ ժամանեց Միլէտին տունը, կառանցիկ դռան տակ հանդիպեցաւ սենեկապանուհիին: Բայց այս անգամ սիրուն Քէդդին դռն չհղաւ անցնելու ատեն անոր դպելով, այլ ձեռքը բռնեց ու սեղմեց մեղմով:

— Իա՛ւ, ըսաւ տ'Արդանեան, իր տիրուհիին կողմէ ինծի ըսելիք մը ունենալու է. թերեւ ժամադրաւոր մը պիտի ցոյց տայ, զոր իր տիրուհին համարձակած չէ անձամբ ըսելու ինծի:

Եւ գեղանի աղջկան երեսը նայեցաւ յաղթական երևոյթով մը:

— Կը փափաքէի երկու խօսք ըսել ձեզ, պարոն ասպետ, թրթռովեց սենեկապանուհին:

— Խօսէ՛, զաւա՛կս, խօսէ՛, ըսաւ տ'Արդանեան, մտիկ կ'ընեմ:

— Այս տեղ կարելի չէ, ձեզի ըսելիքս չատ երկար և մանաւանդ խիստ գաղափար է:

— Իաւ, ի՞նչպէս ընենք:

— Եթէ հաճիք ինծի հետեւիլ, ըսաւ Քէդդի երկչուաւթեամբ:

— Ուր որ ուզեա կուգամ, սիրո՛ւն աղջիկ:

— Եկէ՛ք ուրեմն:

Եւ Քէդդի, որ տ'Արդանեանի ձեռքը թողած չէր. մութ և դարձդարձիկ սանդուղի մը կողմը գնաց և տասն և հինգ աստիճանի չափ վեր ելլելէ ետք, դուռ մը բացաւ:

— Ներս մտէք, Պարոն ասպետ, ըսաւ, հոս առանձին պիտի ըլլանք և պիտի կրնանք խօսիլ:

— Որո՞ւնն է այս սենեակը, սիրո՛ւն աղջիկ, հարցուց տ'Արդանեան:

— Իմն է, պարոն ասպետ, տիրուհիս սենեակին հետ կը հաղորդակցի սա դուռնէն. բայց անհոգ եղիք, անիկա պիտի չկրնայ մեր խօսքերը լսել, կէս գիշերէն առաջ չի պառկիր բնաւ:

Տ'Արդանեան ակնարկ մը ձգեց չորս կողմը: Պզտիկ սենեակը թէ՛ մաշակի և թէ՛ մաքրութեան կողմէ անսպասելի էր, բայց ակամայ աչքերը սեւեռեցան այն դուռին վրայ, որ, Քէդդիի ըսածին նայելով, Միլէտին սենեակը կը տանէր:

Քէդդի գուշակեց երիտասարդին մտքէն անցածը և հառաչ մը արձակեց:

— Ուրեմն տիրուհիս շա՛տ կը սիրէք, պարոն ասպետ, ըսաւ:

— Օհ, չեմ կրնար ըսել թէ որչափ կը սիրեմ: Քէ՛դդի, խենթ կ'ելլեմ անոր վրայ:

Քէդդի երկրորդ անգամ հառաչեց:

— Աւա՛ղ, պարոն, ըսաւ, մե՛ղք:

— Ի՞նչ ցաւալի բան կը տեսնես ասոր մէջ, հարցուց տ'Արդանեան:

— Պարոն, բաւելցուց Քէդդի, տիրուհիս ամենեւին չի սիրեր ձեզ:



— Հէ՞, ըսաւ տ'Արդանեան, արդեօք ի՞նչ ապրու-  
պրեց ձեզի որ առիկա ըսէք ինծի:

— Օ՛հ, ո՛չ, պարոն, ես եմ որ, ձեզի համակրած  
ըլլալով, որոշեցի ըսել:

— Շնորհալի եմ, բա՛րի Քէզդի, բայց միայն  
գիտաւորութեանդ համար, վասն զի այդ յայտարարու-  
թիւնը, ինչպէս դուն ալ պիտի խոստովանիս, բնաւ  
հաճելի չէ:

— Այսինքն թէ չէք հաւատար ըսածիս, այն-  
պէս չէ՞:

— Մարդ միշտ դժուարաւ կը հաւատայ այդպիսի  
բաներու, աղւո՛ր աղջիկս, եթէ ոչ ուրիշ բանի գէթ  
արժանապատուութեան համար:

— Ուրեմն չէ՞ք հաւատար խօսքիս:

— Կը խոստովանիմ թէ մինչեւ որ չհաճիս քու  
ըսածներդ ապացուցանել...:

— Ասոր ի՞նչ կ'ըսէք:

Եւ Քէզդի ծոցէն հանեց պզտիկ տոմսակ մը:

— Ինծի համա՞ր է, ըսաւ տ'Արդանեան, նամակը  
խօսքիս յափշտակելով:

— Ո՛չ, ուրիշին համար է:

— Ուրիշի՞ համար:

— Այո՛:

— Անո՞ւնը, անո՞ւնը, պոռաց տ'Արդանեան:

— Հասցէն նայեցէք:

— Պարոն կոմս տը Վարտ:

Սէն ժէրմէնի տեսարանը խօսքիս ներկայացաւ յա-  
ւակնոտ Կասքօսին մտքին առջեւ: Մտածուծի պէս  
արագ շարժումով մը, պատուեց պահարանը, հակառակ  
Քէզդիի պոռալուն...:

— Օ՛հ, Աստուած իմ, պարոն ասպետ, ըսաւ ի՞նչ  
կ'ընէք:

— Ե՞ս, ոչինչ, ըսաւ տ'Արդանեան և կարդաց:

«Չպատասխանեցիք իմ առաջին տոմսակիս: Տկա՞ր էք  
արդեօք, կամ մոռցա՞ք թէ Տիկին Կիզի պա-  
րահանդէսին մէջ ի՞նչ աչքեր կ'ընէիք ինծի: Ահա  
առիթը եկաւ, կոմս, մի՛ թողուք որ ձեռքէ փախչի»:

Տ'Արդանեան տէգունեցաւ: Իր արժանապատուու-  
թիւնը վիրաւորուած էր: Իր սիրոյն մէջ ալ վիրաւոր-  
ուած զգաց ինքզինքը:

— Խե՛ղճ սիրելի Մ. տ'Արդանեան, ըսաւ Քէզդի  
կարեկից ձայնով մը և նորէն սեղմելով երիտասարդին  
ձեռքը:

— Կը կարեկցի՞ս ինծի, բարի աղջիկ, ըսաւ տ'Արդ  
դանեան:

— Օ՛հ, այո՛, բոլոր սիրտովս, վասն զի ես ալ  
գիտեմ թէ ի՞նչ է սէրը:

— Սիրոյ ի՞նչ ըլլալը գիտե՞ս, ըսաւ տ'Արդանեան,  
առաջին անգամ նայելով անոր երեսը ուշադրութեամբ:

— Աւա՛ղ, այո՛:

— Լա՛ւ ուրեմն, փոխանակ ինծի կարեկցելու, ա-  
ւելի լաւ պիտի ընես եթէ օգնես ինծի քու տիրուհիէդ  
վրէժ լուծելու:

— Ի՞նչ տեսակ վրէժ լուծել կ'ուզէք:

— Կ'ուզեմ յազթանակ տանիլ անոր վրայ և ոսո-  
խըս հեռացնելը:

— Այդ գործին համար երբեք պիտի չօգնեմ ձեզ-  
դ, ասպետ, ըսաւ Քէզդի աշխուժով:

— Ինչո՞ւ, հարցուց տ'Արդանեան:

— Երկու պատճառով:

— Ի՞նչ են յայդ պատճառները:

— Նախ՝ տիրուհիս երբեք պիտի չսիրէ ձեզ:

— Ինչէ՞ն գիտես:

— Վամուդի Դուք անոր սիրտը վիրաւորեցիք:

— Ե՞ս, և ի՞նչ բանի մէջ կրնամ վիրաւորած ըլլալ



զայն, ես որ ինքը ճանչնալէս ի վեր իրրեւ ստրուկ կ'ապրիմ անոր ոռոգներուն առջեւ, խօսէ՛, կ'ազաւեմ:

— Այդ բանը պիտի խոստովանիմ միայն այն մարդուն... որ մինչեւ հոգիիս խորը կաբգալու կարող ըլլայ:

Տ'Արդանեան երկրորդ անգամ նայեցաւ Քէզդիին: Աղջիկը ունէր այնպիսի թարմութիւն մը և գեղեցկութիւն մը, զոր շատ դժբախտներ պիտի ուզէին գնել իրենց զինանշանները տալով:

— Քէզդի, ըսաւ, ես քու սիրտիդ խորը պիտի կարգամ երբ որ ուզես: Այս մասին անհոգ եղիր, սիրելի աղջիկս:

Եւ համբուրեց զայն: Քէզդի այս համբոյրին տակ կնռասի պէս կարմրեցաւ:

— Օհ, ո՛հ, պողաց Քէզդի, դուք զիս չէք օրեր: Տիրուհիս կը սիրէք, ինչպէս ըսիք քիչ մը առաջ:

— Ասիկա արգելք մըն է որ երկրորդ պատճառը չյայտնէք ինծի:

— Երկրորդ պատճառը, պարոն ասպետ, աւելցուց Քէզդի, նախ երիտասարդին համբոյրէն և յետոյ անոր աչքերուն արտայայտութենէն սիրտ առած, սա է որ սիրոյ մէջ ամէն մարդ իր հաշւոյն կ'աշխատի:

Այն ատեն միայն տ'Արդանեան յիշեց Քէզդիի նուազուն ակնարկները, նախասնեակին մէջ և սանդուխին վրայ իր հանդիպումները, ամէն անգամ դէմը ելլելուն իր ձեռքի շփումները և խեղդուկ հառաչները: Բայց, տիրուհիին հաճելի ըլլալու փափաքովը գրաւուած, սենեկապանուհին արհամարհած էր: Արծիւը որ սացողը ճնճուկը բանի տեղ չի դնէր:

Բայց այս անգամ մեր կասքօնը մէկ ակնարկով նշմարեց թէ ինչ օգուտ կրնար քաղել այն սէրէն զոր Քէզդի կը խոստովանէր այնքան միամիտ կամ այնքան լիրբ եղանակով մը, այսինքն Վարտի կոմսին զրկուած

նամակները վար դնել, տեղւոյն վրայ լրտեսել անցած դարձածը, ամէն վայրկեան մտնելով Քէզդիի սենեակը, որ իր տիրուհիին սենեակին կից էր: Նենգամիտը, ինչպէս կը տեսնուի, արդէն մոքին մէջ կը դոնէր խեղճ աղջիկը, որպէսզի Միլէտին ձեռք անցընէ ինքնայոժար կամ բռնի:

— Է՛ ուրեմն, ըսաւ աղջկան, կ'ուզե՞ս, սիրելի Քէզդի, որ ապացոյց մը տամ քեզի այն սիրոյն, որուն վրայ կը տաքաւորուիս:

— Ո՞ր սէրը, հարցուց աղջիկը:

— Այն սէրը, զոր պատրաստ եմ քեզի համար զգալու:

— Ի՞նչ ապացոյց պիտի տաք:

— Կ'ուզե՞ս որ այս գիշեր քեզի հետ անցընեմ այն ժամանակը, զոր տիրուհիիդ հետ կ'անցընեմ սովորաբար:

— Օ՛հ, այո՛, ըսաւ Քէզդի, ձեռքերը իրարու զարնելով, ամենայն սիրով:

— Լա՛ւ ուրեմն, սիրելի աղջիկս, ըսաւ տ'Արդանեան թիկնաթոռի մը վրայ նստելով, հոս եկուր որ ըսեմ քեզի թէ դուն իմ տեսած բոլոր սենեկապանուհիներուն մէջ ամէնէն սիրունն ես:

Եւ անոր ըսաւ այնքան աղւոր բաներ որ խեղճ աղջիկը հաւատաց, քանի որ կ'ուզէր հաւատալ: Սակայն սիրուն Քէզդին ինքզինքը կը պաշտպանէր վճռարար, մեծ զարմանք պատճառելով տ'Արդանեանի:

Ժամանակը շուտով կ'անցնի երբ մարդ յարձակումով և պաշտպանութիւնով կ'զբաղի:

Կէս գիշեր զարկաւ և գրէթէ նոյն պահուն Միլէտի սենեակին մէջ զանգակի ձայն լսուեցաւ:

— Տէ՛ր Աստուած, պողաց Քէզդի, տիրուհիս զիս կը կանչէ: Գնա՛, շուտ գնա՛:

Տ'Արդանեան օտք եշաւ, գլխարկը առաւ որպէս



թէ միտք ունէր հնազանդելու, յետոյ սանդուղին դռուը բացաւ և Միլէտին շրջագլխատներուն մէջ կծկուեցաւ :

— Ի՞նչ կ'ընէք, պոռաց Քէդդի :

Տ'Արդանեան, որ առաջուրնէ բանալին առած էր, պահարանին մէջ փակուեցաւ և պատասխան չտուաւ :

— Է՛, ուրեմն, պոռաց Միլէտի, խիստ ձայնով մը, կը քնանա՞ք ի՞նչ կ'ընէք որ մէջտեղ չէք ելլեր երբ զանգակը կը զարնեմ :

Եւ տ'Արդանեան լսեց որ հաղորդակցութեան դուռը բացուեցաւ բո՛ւռն կերպով :

— Ահա եկայ, Տիկին, ահա եկայ, պոռաց Քէդդի իր տիրուհին դէմք վազկով :

Երկուքն ալ ննջասենեակ գացին և որովհետեւ հաղորդակցութեան դուռը բաց մնացած էր, տ'Արդանեան բաւական ատեն լսեց Միլէտին յանդիմանութիւնները իր սպասուհիին ուղղուած : Յետոյ վերջապէս հանդարտեցաւ և խօսակցութիւնը դարձաւ տ'Արդանեանի վրայ, մինչ Քէդդի իր տիրուհին կը հանուեցնէր :

— Է՛, ըսաւ Միլէտի, այս իրիկուն մեր Կասքօնը չտեսայ :

— Ի՞նչպէս, տիկին, ըսաւ Քէդդի, չեկա՞ւ : Արդեօք երջանիկ ըլլալէ առաջ փոփոխամտութիւնը բռնեց :

— Օհ, ո՛չ, պէտք է որ Մ. տը Դրէվիլի կամ Մ. տէղ'էսառի կողմէ վար դրուած ըլլայ, ես կը ճանչնամ մարդս, Քէդդի, ձեռքիս մէջն է :

— Ի՞նչ պիտի ընէք անոր, Տի՛կին :

— Ի՞նչ պիտի ընեմ... : Անհոգ եղիր, Քէդդի, այդ մարդուն և իմ միջև բան մը կայ՝ զոր ինք չի գիտեր : Քիչ մնաց որ Ն. Բարձրութեան քով իմ ունեցած վարկս կորսնցնել պիտի տար ինծի : Օհ, վրէժս պիտի լուծեմ :

— Կը կարծէի թէ կը սիրէք զինքը :

— Ե՛ս, զայն սիրեմ, կ'արհամարհեմ զայն : Ա՛,

պուշ մըն է. որ Լորտ Ուինդըրի կեանքը ձեռքին մէջ կ'ունենայ և չսպաննէր զայն և երեք հարիւր հազար ֆրանքի եկամուտ մը կորսնցնել կուտայ ինծի :

— Ծիշե՛մ է, ըսաւ Քէդդի, ձեր որդին իր հօրեղբոր միակ ժառանգորդն է և մինչև անոր չափահաս ըլլալը, դուք պիտի վայելէիք անոր հաքոտութիւնը :

Տ'Արդանեան մինչև ոսկորներուն ծուծը սարսըռաց երբ լսեց որ այդ անուշ արարածը զինքը կը յանդիմանէր այն սուր ձայնով զոր խօսակցութեան մէջ այնքան դժուարութիւն կը քաշէր մեղմելու, սպաննած չըլլալուն համար մարդ մը որ իրեն բարեկամութիւն ցոյց տուած էր :

— Ուստի, շարունակեց Միլէտի, արդէն իսկ վրէժս լուծած պիտի ըլլայի անկէ եթէ, չեմ գիտեր թէ ինչու, Կարալինալը յանձնարարած չըլլար ինծի խնայիլու անոր :

— Օհ, այո՛, բայց դուք չխնայեցիք այն կնոջ զոր կը սիրէր :

— Օ՛հ, Ծօտուայէօս փողոցին փերեզակուհին ըսել կ'ուզէք, արդէն մոռցած չէ՞ թէ այդպիսի էակ մը կար : Աղւոր վրէժ, իրաւ որ :

Պաղ քրտինք մը կը հոսէր տ'Արդանեանի ճակտէն : Ուրեմն հրէշ մըն էր այս կինը :

Ակտաւ մօիկ ընել, բայց զժբաղդաբար արդուզարդի դործը տւարտած էր :

— Լա՛ւ, ըսաւ Միլէտի, սենեակնիդ դարձէք և վաղը աշխատեցէք վերջապէս պատասխան մը տոնել ձեզի յանձնած նամակիս փոխարէն :

— Մ. տը վարտի նամակի՞ն համար կ'ըսէք, հարցուց Քէդդի :

— Անչուչտ :

— Ահաւասիկ պարոն մը, ըսաւ Քէդդի, որ սա



խեղճ Մ. տ'Արղանեանի բոլորովին հակառակ երեւոյթ մը ունի:

— Դուրս ելէ՛ք, օրերդ, ըսաւ Միլէտի, գիտաշուծիւն չեմ սիրեր:

Տ'Արղանեան լսեց դրան գոցուիլը, յետոյ երկու պարզունակի դրուիլը: Միլէտի այսպէս կը գոցէր իր դուռը: Քէզդի ալ իր սենեակէն կղպեց դուռը կրցածին չափ կամաց ձայնով: Այն ատեն տ'Արղանեան պահարանին դուռը հրեց:

— Ո՛վ Աստուած իմ, ի՞նչ ունիք, սրբան դեղներ էք, ըսաւ Քէզդիցած ձայնով:

— Գարշելի՛ արարածը, մրմուսց տ'Արղանեան:

— Լոռութի՛ւն, լոռութի՛ւն, դուրս ելէ՛ք, ըսաւ Քէզդի, իմ և Միլէտի սենեակին միջեւ պատ մը կայ միայն. մէկ սենեակին մէջ խօսուածը միւս սենեակին մէջ կը լսուի:

— Ահա ճիշտ այդ պատճառով է որ դուրս պիտի չելլեմ, ըսաւ տ'Արղանեան:

— Ի՞նչպէս, ըսաւ Քէզդի կտրմբելով:

— Կամ գէթ դուրս պիտի ելլեմ... աւելի ուշ:

Եւ Քէզդին իրեն քաշեց: Դիմադրելու միջոց չկար այլեւս: Դիմադրութիւնը շատ աղմուկ կը հանէ: Ուստի Քէզդի տեղի տուաւ:

Միլէտի դէմ վրէժխնդրութեան շարժում մըն էր առ: Տ'Արղանեան տեսաւ որ իրաւացի է այն խօսքը թէ վրէժխնդրութիւնը չաստուածներուն հաճոյքն է: Ուստի տ'Արղանեան կրնար գո՛հ ըլլալ այս նոր յաղթանակով եթէ սիրա ունեցած ըլլար: Բայց տ'Արղանեան փառասիրութիւն և հպարտութիւն միայն ունէր:

Սակայն ի դովեոտ տ'Արղանեանի պէտք է ըսել որ Քէզդի վրայ իր ունեցած ազդեցութիւնը առաջին անգամ գործածեց փորձելով դիտնալ թէ ի՞նչ եղած էր Տիկին Պօնափէօ: Բայց խեղճ աղջկը խաչին վրայ

երգում ըրաւ տ'Արղանեանի թէ բնաւ չի գիտեր, որովհետեւ իր տիրուհին կիսով միայն կը յայանէր իր գաղտնիքները: Ըսաւ միայն թէ Տիկին Պօնափէօյի մեռած չըլլալուն վստահ է:

Քէզդի չէր գիտեր նաև թէ Միլէտի ի՞նչ պատճառով քիչ մնացեր էր որ իր վարկը և համարումը պիտի կորսնցնէր Կարտինալին քով: Բայց այս անգամ տ'Արղանեան Քէզդիէն աւելի տեղեակ էր: Որովհետեւ Միլէտին տեսած էր արգիլուած նաւուն մէջ, երբ ինք Անգլիայէն կը հեռանար, կը կասկածէր որ ազամանդեայ ասեղներուն համար պիտի ըլլար անշուշտ:

Բայց այս ամէնուն մէջ եթէ բացայայտ բան մը կար, սա էր թէ Միլէտիին իրեն դէմ ունեցած ճշմարիտ ատելութեան, խորունկ և տնհաշտ ատելութեան բուն պատճառը իր տագըը չսպաննելն էր:

Տ'Արղանեան յաջորդ օրը Միլէտիին տունը եկաւ նորէն: Միլէտին շատ սրտնեղած էր: Տ'Արղանեան մտածեց որ այդ սրտնեղութեան պատճառը Մ. տը վարտէ պատասխան պատասխան չստանալն էր: Քէզդի ներս մտաւ, բայց Միլէտի շատ խստութեամբ ընդունեց զայն: Տ'Արղանեան մտածեց որ այդ սրտնեղութեան պատճառը Մ. տը վարտէ պատասխան չըստանալն էր: Քէզդի ներս մտաւ, բայց Միլէտի շատ խստութեամբ ընդունեց զայն: Տ'Արղանեանի վրայ իր արձակած մէկ ակնարկով ըսել կ'ուզէր. «Կը տեսնէ՞ք թէ ո՛րքան կը տառապիմ ձեզի համար»:

Սակայն, քիչ ետքը, Միլէտի կակուղցաւ, ժպտելով մտիկ ըրաւ տ'Արղանեանի անուշ խօսքերուն, և նոյն իսկ ձեռքը տուաւ որ համբուրէ:

Տ'Արղանեան դուրս ելաւ չգիտնալով թէ ի՞նչ խորհի: Բայց որովհետեւ այնպիսի երիտասարդ մըն էր, որուն գլուխը կարելի չէր գիւրաւ դարձնել, Միլէտիին հետ սիրաբանելով մէկտեղ պզտիկ յատակագիծ մը չինած էր մտքին մէջ:



Քէզդէին տեսաւ դրան առջեւ, ու առջի իրիկուան պէս անոր սենեակը դնաց: Քէզդէի յանդիմանութիւն լսեց էր, և ամբաստանուեր էր թէ անհոգ՝ կը գտնուի: Միլէտի բան մը չէր հասկնար Վարտի կոմսին լուծ թենէն և Քէզդէին հրամայել էր որ առաւուսն ժամը իննին սենեակը գայ, երբորդ նամակ մը առնելու համար:

Տ'Արդանեան խօսք առաւ Քէզդէին որ այդ նամակը հետեւեալ առաւուր իր տունը բերէ: Խեղճ աղջիկը իր սիրահարին բոլոր ուղածները կատարելու խօսք տուաւ: Խնդ դարձած էր:

Ամէն բան տնցաւ առջի օրուան պէս: Տ'Արդանեան իր պահարանին մէջ փակուեցաւ, Միլէտի կանչեց Քէզդէին, հագուստները հանել տուաւ, ձամբեց և դուռը դռեց: Տ'Արդանեան, առջի իրիկուան պէս, առաւուսն ժամը հինգին միայն տուն դարձաւ:

Ժամը տասնեւմէկին Քէզդէի եկաւ, Միլէտի նոր նամակը ձեռքը: Այս անգամ, խեղճ աղջիկը նոյն իսկ փորձ չըրաւ տ'Արդանեանը արգելելու որ նամակը չբանայ: Թողուց որ անիկա սաչափը ընէ: Հոգիով մարմնով անձնուէր էր աղւոր գորականին:

Տ'Արդանեան նամակը բացաւ և հետեւեալ սողերը կարդաց.

«Այս երբորդ անգամն է որ կը գրեմ ձեզ և կ'ըսեմ թէ կը սիրեմ ձեզ: Զգուշացէ՛ք որ չորբորդ անգամ չգրեմ ըսելու համար կ'ատեմ ձեզ: Եթէ կը զղջաք ինծի հետ վարուելու եղանակին վրայ, այս նամակը ձեզի յանձնող աղջիկը պիտի ըսէ ձեզ թէ կնամեմար անձ մը ի'նչ կերպով կրնայ ներումի արժանանալ:

Տ'Արդանեան, այս նամակը կարդացած առնա, քանի մը անգամ կարմրեցաւ և տմբունեցաւ:

— Օ'հ, միշտ կը սիրէք զայն, ըսաւ Քէզդէի, որ աչքերը պահ մը իսկ չէր հեռացուցած երիտասարդին դէմքէն:

— Ո'չ, Քէզդէի, կը սխալիս: Ա'լ չեմ սիրեր զայն, բայց կ'ուզեմ իր արհամարհանքին վրէժը լուծել:

— Այո', գիտեմ ձեր վրէժխնդրութիւնը: Բսիք ինծի:

— Ի՞նչ հոգ կ'ընես, Քէզդէի, գիտես որ ես միայն ձեզ կը սիրեմ:

— Ի՞նչպէս կարելի է գիտնալ ատիկա:

— Այո՛, արհամարհանքէն, զոր ցոյց պիտի տամ անոր:

Քէզդէի հառաչեց:

Տ'Արդանեան գրիչ մը առաւ ու գրեց:

«Տի'կին, մինչև հիմա կը տարակուսէի թէ ձեր առաջին երկու նամակները ինծի ուղղուած ըլլան, այնքան ինքզինքս անարժան կը համարէի այդպիսի պատիւի մը: Ասկէ զատ, այնքան հիւանդ էի որ ամէն պարագայի մէջ պիտի վարանէի պատասխան տալու:

Բայց այսօր պէտք է որ հաւատամ ձեր ծայրայեղ բարեսրտութեանը, քանի որ ո'չ միայն ձեր նամակը, այլ նաև ձեր սպասուհին կը հաւատտեն ինծի թէ ձեռնէ սիրուելու երջանկութիւնը ունիմ:

Ձեր սպասուհին պէտք չունի ինծի ըսելու թէ կնամեմար անձ մը ի'նչ կերպով կրնայ ներումի արժանանալ: Ուստի այս իրիկուն ժամը 11ին պիտի գամ անձամբ խնդրելու որ ներէք ինծի: Օր մը իսկ ուշանալը հիմակ ինծի համար պիտի նկատուի նոր նախապիք մը ըրած ըլլալ ձեզի:

Այն զոր մարդոց ամէնէն երջանիկը ըրիք, ԿՈՄՍ ՏԸ ՎԱՐՏ:

Այս նամակը ամէնէն առաջ կեղծ էր, յետոյ անփափկանկատութիւն էր: Նոյն իսկ, մեր արդի բարքերուն տեսակէտով, տեսակ մը վատութիւն էր: Բայց այն ժամանակները այսպիսի փափկանկատութիւն չկար, ինչպէս կայ հիմա: Եւ յետոյ, տ'Արդանեան, ինչպէս



որ ինք ալ կը խոստովանէր, Միլէտին կը նկատէր իբրեւ խիստ կարեւոր պետերու դէմ մատնութեան յանցանքով ամբաստանուած ու անոր մասին բնաւ յարգանք չունէր։ Եւ սակայն, հակառակ յարգանքի այս պակասութեան, կ'զգար թէ անխոհեմ տափանք մը կ'այրէր զինք այդ կնոջ համար։ Արհամարհանքով արբշիւ տափանք մը կամ տենչանք մը, ո՛րդը որ ուզէք։

Տ'Արդանեանի դիտաւորութիւնը շատ պարզ էր։ Քէզդէին սենեակէն կարելի էր մտնել տիրուհիին սենեակը։ Անակնկալի, ամօթի, սարսափի առաջին վայրկեանէն օգուտ պիտի քաղէր Միլէտին յաղթելու համար։ Թերեւս ձախողէր, բայց պէտք էր դիպուածին ալ բան մը թողուլ։ Ութ օրէն պատերազմը պիտի սկսէր և պէտք էր մեկնիլ։ Տ'Արդանեան ժամանակ շունէր կատարեալ սէր մը հիւսելու։

— Ա՛ռ, ըսաւ երիտասարդը կնքուած նամակը Քէզդէին յանձնելով և տո՛ւր Միլէտին։ Մ. տը Վարտի պատասխանն է։

Խեղճ Քէզդէի մտռի պէս տօգունեցաւ։ Կը գուշակէր թէ այն գիրին պարունակութիւնը ի՞նչ էր։

— Ինձի մօտիկ ըրէ, սիրելի աղջիկս, ըսաւ անոր տ'Արդանեան, կը հասկնաս թէ այս բանը պէտք է որ սա կամ նա եղանակով վերջանայ։ Միլէտի կրնայ երեւան հանել թէ առաջին նամակը իմ սպասաւորիս յանձնեցիր, փոխանակ կոմսին սպասաւորին յանձնելու, թէ Մ. տը Վարտի բանալիք միւս նամակները ես բացի։ Այն ատեն Միլէտի պիտի վճռատէ քեզ և աղէկ գիտես որ իր վրէժխնդրութիւնը այսչափով գոհացող կին մը չէ։

— Աւա՛ղ, ըսաւ Քէզդէի, որո՞ւ համար ինքզինքս այս վտանգներուն ենթարկեցի։

— Ինձի համար, գիտեմ, աղւո՛րս, ըսաւ երբե-

տասարդը, ուստի կ'երդնում որ երախտապարտ եմ քեզի։

— Բայց վերջապէս ի՞նչ է այս նամակին պարունակութիւնը։

— Միլէտին պիտի ըսէ քեզ։

— Օ՛հ, չէք սիրեր զիս, պոռաց Քէզդէի, ու ես շատ դժբախտ եմ։

Այս յանդիմանութեան պատասխան մը կայ, որու մասին կրնե՞րը միշտ կը խաբուին։ Տ'Արդանեան պատասխանեց այնպիսի եղանակով մը որ Քէզդէի բոլորովին խաբուեցաւ։

Սակայն նամակը Միլէտի յանձնելու որոշումը տալէն առաջ շատ արցունք թափեց, բայց վերջապէս որոշումը տուաւ և տ'Արդանեանի ուզածն ալ այս էր։

Ասկէ զատ, տ'Արդանեան խոստացաւ որ իրիկունը կանուխ պիտի հեռանար իր տիրուհիին քովէն և Քէզդէի սենեակը պիտի գար։

Այս խոստումը մխիթարեց խեղճ Քէզդէին։



Թ.

ՈՒՐ ԱՐԱՄԻՍԻ ԵՒ ԲՕՐԹՕՍԻ  
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՊԻՏՈՅՔՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԿԸ ԽՕՍՈՒԻ

Յորմէհետէ չորս բարեկամները իրենց ռազմական պիտոյքները հայթայթելու զբաղած էին, չէին կրցած այլ ևս հաւաքումներ ունենալ: Իւրաքանչիւրը առանձին կը ճաշէր ո՛ւր որ գտնուէր կամ մանաւանդ ո՛ւր որ կարենար: Միւս կողմէ, իրենց զինուորական պարտաւանութիւնն ալ իր բաժինը կ'առնէր այն թանկագին ժամանակէն, որ այնքան շուտով կը սահէր Միայն որոշած էին շարաթը անգամ մը, ժամը մէկին միջոցները, զիրար գտնել Աթօսի տունը, որովհետեւ Աթօս, իր ըրած երդումին համեմատ, իր տունէն դուրս չէր ելլեր ընաւ:

Քէդգիին տ'Արդանեանի տունը եկած օրը հաւաքման օրն էր:

Հազիւ թէ Քէդգի մեկնած էր, տ'Արդանեան Ֆէրու փողոց ուղղուեցաւ:

Տեսաւ որ Աթօս ու Արամիս փրկիսփառութիւն կ'ընէին: Արամիս նորէն փափաք կը յայտնէր կրօնաւոր ըլլալու: Աթօս, իր սովորութեան համեմատ, ո՛չ կը քաջալերէր զայն և ո՛չ ալ անոր միտքը փոխելու կ'աշխատէր: Աթօս այն կարծիքէն էր թէ ամէն մարդ իր ազատ կամքին թողուելու էր: Երբեք խորհուրդ չէր տար մարդու, մինչև որ չխնդրէին իրմէ: Եւ յետոյ, պէտք էր երկու անգամ խնդրել որ խորհուրդ մը տար:

— Ընդհանրապէս մարդ խորհուրդ կը հարցնէ և չի հետեւիր անոր, կ'ըսէր, կամ եթէ հետեւի, ուրիշ

բանի համար չէ բայց եթէ ունենալ մէկը, որուն կարենայ յանդիմանութիւն ուղղել այդ խորհուրդը տուած ըլլալուն համար:

Տ'Արդանեանէն քիչ մը ետքը եկաւ Բօրթօս: Չորս բարեկամները դուժարուած էին ուրեմն: Չորսն ալ տարբեր զբաղումներ կը յայտնէին: Բօրթօսի դէմքը հանդարտութիւն կը ցուցնէր, տ'Արդանեանինը յոյս, Արամիսինը մտահոգութիւն և Աթօսինը անհոգութիւն:

Պահ մը խօսակցութենէ ետք, որու միջոցին Բօրթօս հասկցուց թէ բարձր դիրք ունեցող անձ մը հաճած էր զինքը այս հոգէն ազատելու յանձնառու ըլլալ, Մուսքդօն ներս մտաւ:

Եկած էր աղաչելու Բօրթօսին, որ տուն դայ, ուր, կ'ըսէր, ողորմելի դէմքով մը, իր ներկայութիւնը անհրաժեշտ էր:

— Արդեօք ռազմական պիտոյքներս բերուեցան, հարցուց Բօրթօս:

— Այո՛ և ո՛չ, պատասխանեց Մուսքդօն:

— Բայց վերջապէս չե՞ս կրնար ըսել...

— Եկէ՛ք, պա՛րօն:

Բօրթօս ոտք ելաւ, բարեկամները ողջունեց և Մուսքդօսին հտեւէն գնաց:

Պահ մը ետք, Պաղէն երեզաւ դրանք սեմին վրայ:

— Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ, բարեկամս, ըսաւ Արամիս լեզուի այն անուշութիւնով որ կը նշմարուէր իր վրայ ամէն անգամ որ իր գաղափարները եկեղեցիի վրայ կեդրոնացած էին:

— Մարդ մը կ'սպասէ ձեզի ձեր տան մէջ, պատասխանեց Պաղէն:

— Մա՞րդ մը, ո՞վ է:

— Մուրացկան մը:

— Ողորմութիւն տուէք իրեն, Պաղէն, և ըսէք որ խեղճ մեղաւորի մը համար աղօթք ընէ:



— Այդ մուրացկանը կ'ուզէ անպաւաճառ ձեզի հետ խօսիլ և կը պնդէ որ շատ գոհ պիտի ըլլաք զինքը տեսնելով:

— Ինծի համար մասնաւոր բան մը չըսա՞ւ:

— Ըսաւ: «Եթէ Մ. Արամիս վարանի գալ զիս տեսնելու, իմացուցէք իրեն որ Դուռէն կուգամ», ըսաւ:

— Դուռէն, պոռաց Արամիս: Պարոնսն'ր, հազար ներում կը խնդրեմ, բայց անշուշտ այն մարդը իմ սպասած լուրերս կը բերէ:

Եւ, իսկոյն ոտք ելլելով, հեռացաւ արագ արագ: Մնացին Աթօս ու տ'Արդանեան:

— Կարծեմ թէ այս վարպետորդիները իրենց գործը կարգի դրած են, ձեր կարծիքը ինչ է, տ'Արդանեան, ըսաւ Աթօս:

— Գիտեմ թէ Բօրթօս իր գործը կարգի դրած է, ըսաւ տ'Արդանեան: Գալով Արամիսի, ձիւղը ըսելով, անոր մասին բնաւ հոգ չեմ տանիր: Բայց դուք, սիրելի Աթօս, դուք որ անգլիացիին ոսկիները վահանաձևաբար բաշխեցիք, թէեւ օրինապէս ձեզի կը պատկանէին անոնք, դուք ի՞նչ պիտի ընէք:

— Շատ գոհ եմ, տղա՛ս, այն անպիտանը սպաննելուս համար, վասնզի անգլիացի մը սպաննելը բարիք է: Բայց եթէ անոր ոսկիները գրպանս դնէի, խիղճս պիտի տանջուէր:

— Օ՛հ անդր, սիրելի Աթօս, իրա՛ւ անհասկնալի գաղափարներ ունիք:

— Անցնի՛նք, անցնի՛նք: Մ. աը Դուռէվիլ, որ երէկ ինծի այցելութեան գալու պատիւը ըրաւ, կ'ըսէր թէ դուք Կարտինալէն պաշտպանուած սա անգլիացիներուն հետ շատ կը տեսնուիք:

— Այսինքն թէ կը տեսնուիմ անգլուհիի մը հետ, որուն խօսքը ըրած եմ ձեզի:

— Ա՛հ, այո՛, այն խարտեաշ կինը, որուն առթիւ խորհուրդներ տուի ձեզ և բնաւանաբար զգուշացաք անոնց հետեւելու:

— Պատճառը ըսի ձեզի:

— Այո՛, կը յուսաք այդ կերպով ձեր ռազմական պիտոյքները հոգալու: Կարծեմ ատանկ ըսիք:

— Ամենեւին: Ստուգապէս գիտեմ որ այդ կինը Տիկին Պօնապօյի առեւանգութեան գործին մէջ զեր ունի:

— Այո՛, կը հաւկնամ: Կին մը գտնելու համար, ուրիշ կնոջ մը հետ կը յիշատակէք: Ատիկա ամէնէն երկար, բայց ամէնէն զօրօտի ձամբան է:

Տ'Արդանեան որոշեց ամէն բան պատմել Աթօսի, բայց կէտ մը արգիլեց զինք: Աթօս պատիւի վերաբերեալ խնդիրներու մէջ շատ խիստ ազնուական մըն էր: Եւ Միլէտիի մասին մեր սիրահարին պատրաստած յատակագիրին մէջ քանի մը կէտեր կային որոնք մաքրակրօն Աթօսի հաւանութեանը պիտի հարժանանային: Տ'Արդանեան կանխաւ վստահ էր այս մասին: Ուստի նախամեծար սեպեց լուրթիւն պահել, և որովհետեւ Աթօս աշխարհի ամէնէն նուազ հետաքրքիր մարդն էր, տ'Արդանեանի խոստովանութիւնը այդչափով վերջ գտաւ:

Ուստի պիտի թողունք երկու բարեկամները, որոնք իրարու ըսելիք կարեւոր բաներ չունէին և պիտի հետեւինք Արամիսի:

Տեսանք թէ երիտասարդը ի՞նչ արագութիւնով հետեւեցաւ Պալէնին, կամ մանաւանդ ա՛նկէ առաջ վազեց երբ իմացաւ որ իրեն հետ խօսիլ ուզող մարդը Դուռէն կուգար: Ուստի Ֆէրու փողոցէն շուտով վճռիւր փողոց հասաւ:

Իր տունէն ներս մտնելով, արդարեւ տեսաւ կարճահասակ, ուշիմ աչքերով, բայց ցնցոտիներ հագած մարդ մը:



— Ձիս ուզողը դո՞ւք էք, հարցուց հրացանակիրը:  
— Այո՛րնքն ես Մ. Արամիսը կ'ուզեմ: Դուք  
ա՞ն էք:

— Այո՛: Ինծի յանձնելու բա՞ն մը ունիք:

— Այո՛, եթէ բանուած թաշկինակ մը ցոյց տաք  
ինծի:

— Ահա առիկ, ըսաւ Արամիս ծոցէն բանալի մը  
հանելով ու սատափազարդ երեսոսեայ արկղիկ մը բա-  
նալով, ահա առիկ, տեսէ՛ք:

— Շա՛տ աղէկ, ըսաւ մուրացկանը: Ապաստաւորնի՞ք  
դուքս հանեցէք:

Արեւարեւ Պաղէն, հետաքրքիր ըլլալով իմանալու  
թէ մուրացկանը ի՞նչ կ'ուզէր տիրոջմէն, անոր հետե-  
ւելով գրէթէ միւսնոյն ատեն ներս մտեր էր: Բայց այս  
փութկոտութենէն մեծ բան մը չշահեցաւ: Մուրաց-  
կանին հրաւերին վրայ, տէրը նշան ըրաւ իրեն որ հե-  
ռանայ և ինք ալ ստիպուեցաւ հնազանդիլ:

Երբ Պաղէն դուքս ելաւ, մուրացկանը արագ ակ-  
նարկ մը ձգեց չորս կողմը, որպէսզի ստուգէ թէ զին-  
քը տեսնող կամ լսող չկայ: Յետոյ բանալով իր հին  
թիկնոցը, որ թոյլ կերպով սեղմուած էր կաշիէ գօտիով  
մը, սկսաւ քակել բաճկոնակին վերի մասը, ուրկէ նա-  
մակ մը դուքս հանեց:

Արամիս ուրախութեան աղաղակ մը արձակեց  
կնիքը տեսնելով, նամակը համբուրեց, և գրեթէ եր-  
կիւղած յարգանքով բացաւ զայն: Նամակին մէջ հետեւ-  
եալ տողերը կային.

«Բարեկա՛մ, ճակատագիրը կ'ուզէ որ ժամանակ մը  
եւս բաժնուած մնանք իրարմէ: Բայց երիտասարդու-  
թեան աղւոր օրերը կորսուած չեն անգարձ: Պատերազ-  
մին մէջ ձեր պարտականութիւնը կատարեցէք: Ես ալ  
իմ պարտքս պիտի կատարեմ այլուր: Գրաբերիս ձեզի՛  
յանձնածը առէք: Կռիւր մղեցէք իրբեւ կատարեալ

ազնուական և մի՛ մոռնաք զիս, որ գորովագին կը  
համբուրեմ ձեր սեւ աչքերը: Մնաք բարով, կամ մա-  
նաւանդ ի տեսութիւնս»:

Մուրացկանը միշտ կը քակէր իր բաճկոնակը, իր  
աղտոտ հագուստներուն մէջէն մէկիկ մէկիկ հանեց  
հարկւր յիսուն հատ սպանիական երկու ոսկինոց, զորս  
չարեց սեղանին վրայ: Յետոյ դուռը բացաւ, ողջունեց  
ու մեկնեցաւ. առանց ժամանակ ձգելու աշխարհ երի-  
տասարդին որ համարձակէր խօսք մը ուղղելու:

Այն ատեն Արամիս նորէն կարդաց նամակը և  
նշմարեց որ Յետ Գրութեան մը կար, ուր ըսուած էր.  
«Կրնաք ընդունիլ գրաբերը որ սպանիացի կոմս մըն է»:

— Ոսկեզօծ երազներ, պոռաց Արամիս: Օ՛հ, եր-  
ջանիկ կեանք: Այո՛, երիտասարդ ենք, այո՛, երջա-  
նիկ օրեր պիտի ունենանք տակաւին: Օ՛հ, ամէն բան,  
ամէն բան քո՛ւկդ է, սէրս, արիւնս, կեանքս, ամէն  
բան:

Եւ տարփանքով կը համբուրէր նամակը, առանց  
նոյն իսկ դիտելու սեղանին վրայ փալիւղ ոսկիները:

Պաղէն դուռին զարկաւ, Արամիս այլ ևս պատճառ  
չունէր զայն հեռու պահելու: Ուստի արտօնեց որ ներս  
մտնէ:

Պաղէն ապեցաւ մնաց ոսկիները տեսնելով, և  
մոռցաւ թէ եկած էր ծանուցանելու ժամանումը տ'Ար-  
դանեանի, որ մուրացկանին ո՛վ ըլլալը գիտնալու հե-  
տաքրքրութեամբ, Աթօսին տունէն ելած ու Արամիսի  
տունը եկած էր:

Արդ, որովհետեւ տ'Արդանեան շատ մտերիմ էր  
Արամիսի, տեսնելով որ Պաղէն իր գալը ծանուցանելու  
մոռցած էր, ինք անձամբ գնաց ծանուցանելու:

— Ա՛հ, սիրելի Արամիս, ըսաւ տ'Արդանեան, եթէ  
ասո՞ք Եռուէն ձեզի՛ դրկուած սալորներ են, իմ չնոր-



հաւորութիւններս յայտնեցէք այն պարտիզպանին, որ կը քաղէ զանոնք:

— Կը սխալիք սիրելիս, ըսաւ Արամիս միշտ գաղտնապահ, գրավահառս է որ միավանկ քերթուածին գինը ղրկեք է:

— Ա՛հ, իրա՞ւ, հարցուց տ'Արդանեան, լա՛ւ, ձեր գրավահառը առատաձեռն է, սիրելի Արամիս: Ահա այսչափ կրնամ ըսել ձեզի:

— Ի՞նչպէս, պարոն, պոռաց Պաղէն, քերթուած մը ա՛յսքան սուղ կը ծախուի: Անհաւատալի է: Օ՛հ, պա՛րոն, ձեր ուղածը կ'ընէք, կրնաք հաւատարիլ Մ. աը Վուադիւռին և Մ. տը Պէնսէրատին: Ես կը սիրեմ այս բանը: Բանաստեղծ մը գրէթէ արքայ մըն է: Օ՛հ, Մ. Արամիս, կ'աղաչեմ, բանաստեղծ եղիք ուրեմն:

— Պա՛ղէն, բա՛րեկամս, ըսաւ Արամիս, կարծեմ թէ խօսակցութեան կը խառնուիք:

Պաղէն հասկցաւ որ անվայել բան մը ըրաւ, ուստի դուրս ելաւ գլխահակ:

— Ա՛հ, ըսաւ տ'Արդանեան ժպտելով, դուք ձեր արտադրութիւնները ոսկիի գինով կը ծախէք, չառ երջանիկ էք, բարեկամս, բայց զգուշացէք, պիտի կորսնցնէք սա նամակը, որ ձեր գրպանէն դուրս ելած է և որ անշուշտ ձեր գրավահառին կողմէ ղրկուած է:

Արամիս կարմրեցաւ, նամակը ներս դրաւ և բաձկոնակը կոճկեց:

— Սիրելի տ'Արդանեան, ըսաւ, եթէ կը հաճիք, մեր բարեկամներուն քով երթանք: Եւ քանի որ հաւուստ եմ, այսօր եր վերսկսինք միասին ճաշելու, սպասելով որ հարստանալու կարգը ձեզի գայ:

— Ամենայն սիրով, ըսաւ տ'Արդանեան: Շատեցն է որ պէտք եղածին պէս ճաշ մը ըրած չենք և որովհետեւ այս գիշեր քիչ մը վտանգաւոր արշաւանք մը ընելու մտադիր եմ, կը խոստովանիմ թէ ուրախ պիտի

ըլլամ եթէ գլուխս քիչ մը տաքցնեմ հին Պուրկօնկըի քանի մը շիշերով:

— Ուզածնիդ հին Պուրկօնկը ըլլայ, ես ալ կը սիրեմ, ըսաւ Արամիս, որուն աշխարհքէ քաշուելու գաղափարները անհետացած էին ոսկիին տեսքէն:

Եւ գրպանը երեք-չորս երկու ոսկինոցներ դնելով, օրպէսդի ճաշին ծախքը հոգայ, միւսները դրաւ սատափազարդ երեսոսէ արկղիկին մէջ, ուր արդէն կը գտնուէր իրեն իբր հմայեակ ծառայող հռչակաւոր թաշկինակը:

Երկու բալեկամները ամէնէն առաջ դացին Աթօսի տունը, որ դուրս չեղելու ժամին իր ըրած երդումին հաւատարիմ մնալով, ստանձնեց ճաշը իր տունը բերել տալ և որովհետեւ Աթօս ուտելիքի խնդրէն լաւ կը հասկնար, տ'Արդանեան և Արամիս յօժարակամ անոր յանձնեցին կեքակուրին հոգը:

Բօրթօսին տունը կ'երթային, երբ Պաք փողոցին անկիւնը հանդիպեցան Մուսքոօնին, որ ջորի մը և ձի մը կը քէնէր իր առջևէն ողորմելի դէմքով:

Տ'Արդանեան զարմանքի ճիչ մը արձակեց:

— Ա՛հ, իմ դեղնագոյն ձիս, պոռաց: Արամի՛ս, սա ձիուն նայեցէք անգամ մը:

— Օ՛հ, այս ի՞նչ սոսկալի ձի է, ըսաւ Արամիս:

— Ես այս ձիով էր որ Բարիզ եկայ, սիրելիս, աւելցուց տ'Արդանեան:

— Ի՞նչպէս, պա՛րոն, այս ձին կը ճանչնա՞ք, ըսաւ Մուսքոօն:

— Ինքնատիպ գոյն մը ունի, ըսաւ Արամիս, առաջին անգամ է որ այս գոյնով ձի մը կը տեսնեմ:

— Կը հաւտամ ձեր ըսածին. աւելցուց տ'Արդանեան, ուստի երեք ոսկիի ծախեցի և անտարակոյս մասզին համար է, վասնզի ոսկորը տասնևութ ֆրանք ան-



գամ չարժեք: Բայց այս ձին Մուսքղօնի ձեռքը ի՞նչպէս անցեր է արդեօք:

— Ա՛հ, ըսաւ սպասաւորը, խօսքը մի՛ ընէ՞ք, կ'աղաչեմ, մեր դքսունիին ամուսինին մէկ խաղն է աս:

— Ի՞նչպէս, Մուսքղօն:

— Ա՛յո, մեծ շնորհ մը կը վայելինք հարուստ կնոջ մը մօտ, այն է դքսունի... Բայց, ներեցէ՛ք, տէրս ինծի յանձնարարեց գաղտնապահ ըլլալ: Այն կընը ստիպած էր մեզ փոքր յիշատակ մը ընդունիլ, այսինքն սպանիական փառաւոր ձի մը և անտալուզեան ջորի մը, որոնք սքանչելի տեսք մը ունէին: Ամուսինը այս բանը իմացաւ, մեզի զրկուած այն երկու չքեղ կենդանիները ճամբան գրաւեց և անոնց տեղ այս ահռելի կենդանիները տուաւ:

— Ուրեմն հիմակ ե՞տ կը դարձնես, ըսաւ տ'Արդանեան:

— Անտարակոյս, աւելցուց Մուսքղօն: Յայտնի է որ այս տեսակ ձիեր չենք կրնար ընդունիլ մեզի խօստացուած կենդանիներուն տեղ:

— Հարկաւ չէք կրնար ընդունիլ: Բայց կը փափաքէի իմ դեղնագոյն ձիիս վրայ տեսնել Բօրթօսը, որով կրնայի գաղափար մը ունենալ թէ Բարիզ եկած ատենս ի՞նչ կերպարանք ունէի: Բայց, Մուսքղօն, քեզի արգելք չըլլանք, գնա տիրոջ յանձնարարութիւնը կատարէ: Տէրդ տո՛ւնն է:

— Այո՛, պարո՛ն, ըսաւ Մուսքղօն, բայց հաւատացէ՛ք, չատ նեղացած է:

Եւ ճամբան շարունակեց դէպ ի կրան տ'Օկիւսթէնի քարափը, մինչ երկու բարեկամները դժբախտ Բօրթօսի տունը կ'երթային: Սակայն Բօրթօս տեսեր էր անոնց բակէն անցնիլը և միտք չունէր դուռը բանալու: Հետեապէս երկու բարեկամները պարապ տեղը դուռը

բանալու: Հետեապէս երկու բարեկամները պարապ տեղը դուռը գարկին:

Սակայն Մուսքղօն իր ճամբան կը շարունակէր: Բօն Նէօֆէն անցնելով Ուրս փողոցը հասաւ, միշտ իր առջևէն քշելով երկու կենդանիները: Յետոյ, իր տիրոջ յանձնարարութեան համեմատ, ձին և ջորին փոխանորդին դրան ուռնակին կապեց, առանց անոնց ապագայ վիճակը հոգ ընելու: Յետոյ դարձաւ Բօրթօսի քով և յայտնեց թէ իր յանձնարարութիւնը կատարած էր:

Քիչ ետքը, երկու դժբախտ կենդանիները, որոնք առաւօլէն ի վեր բան մը չէին կերած, այնքան աղմուկ հանեցին դրան ուռնակը վերցնելով և իջեցնելով որ փոխանորդը իր պղտիկ դրագիրին ապսպրեց երթալ նայիլ թէ ձին և ջորին որո՞ւն կը պատկանի:

Տիկին Բօքքնար ճանչցաւ իր ընծայ ըրած կենդանիները և բան մը չհասկցաւ այս վերադարձէն: Բայց քիչ ետքը Բօրթօսի այցելութիւնը ամէն բան պարզեց: Հրացանակիրի՛ն աչքերուն մէջ վառող բարկութիւնը, — թէ և ինքզինքը զսպելու կը ջանար, — իր զգայուն սիրուհիին սիրտը թունդ հանեց: Արդարեւ Մուսքղօն յայտնեց էր իր տիրոջ որ ճամբան տ'Արդանեանի և Արամիսի հանդիպել էր և թէ տ'Արդանեան ճանչցեր էր իր Պէարնեան ձին, քանի որ անոր վրայ նստած մօեր էր Բարիզ և երեք ոսկիի ծախել էր:

Բօրթօս Սէն Մակլուար վանքին մէջ տեսակցելու համար փոխանորդուհիին հետ ժամադիր ըլլալէն ետք դուրս ելաւ: Փոխանորդը տեսնելով որ Բօրթօս կը մեկնէի, ճաշի հրաւիրեց զայն և հրացանակիրը վեհ կերպարանքով մը մերժեց այս հրաւերը:

Տիկին Բօքքնար Սէն Մակլուարի վանքը գնաց դողդալով, վաճաղի կը գուշակէր լսելիք յանդիմանութիւնները, բայց Բօրթօսի խրոխտ ձեւերէն հրապուրուած էր:



Արժանապատուութիւնը վերաւորուած մարդու մը բերնէն ի՞նչ լուռանք և կշտամբանք որ կարելի է թափել կնոջ մը գլխին, Բօրթօս թափեց փոխանորդուհին գլխին :

— Ափսո՛ս, ըսաւ ան, ձեռքէս եկածը ըրի: Մեր յաճախորդներէն մէկը ձիավաճառ է, մեզի պարտք ունէր և վճարել չէր ուզեր: Ես ալ այն ջորին և ձին առի պարտքի փոխարէն: Ոոստացած էր երկու փառաւոր կենդանիներ զրկել:

— Լա՛ւ, Տիկին, ըսաւ Բօրթօս, եթէ հինգ ոսկիէն աւելի պարք ունէր ձեզի, ձեր ձիավաճառը գող մըն է:

— Արգիլուած չէ աժան գինով բան ծախու առնել, Պ. Բօ՛րթօս, ըսաւ փոխանորդուհին ինքզինք արգարացնել ուզելով:

— Ո՛չ, Տիկին, բայց անոնք որ աժան բան կը վնասեն, պարտաւոր են ուրիշներուն ներողամիտ ըլլալ որպէսզի անոնք աւելի առատաձեռն բարեկամներ վնասեն:

Եւ Բօրթօս քայլ մը առաւ մեկնելու համար:

— Պ. Բօ՛րթօս, Պ. Բօ՛րթօս, պոռաց փոխանորդուհին, գիտեմ որ անիրաւ եմ, պէտք չէր օտկարկէի, քանի որ ձեզի պէս ասպետի մը համար ձի մը պիտի գնէի:

Բօրթօս, առանց պատասխան տալու, քայլ մը ևս առաւ հեռանալու համար:

Փոխանորդուհին կարծեց թէ Բօրթօս շողջողուն ամպի մը մէջ կը գտնուի և չորս կողմը դքսուհիներ՝ մարքիզուհիներ կեցած, անոր ոտքին առջև կը նետեն ոսկիով լեցուն ծրարներ:

— Կեցի՛ք, Մ. Բօրթօս, յանուն Աստուծոյ, կեցի՛ք և խօսի՛ք, ըսաւ:

— Ձեզի հետ խօսիլը փորձանք բերել է գլուխիս, ըսաւ Բօրթօս:

— Բայց ըսէք, ի՞նչ կը պահանջէք:

— Ոչի՛նչ, վասնզի նոյն բանը ըսել է եթէ ձեզմէ բան մը պահանջէի:

Փոխանորդուհին Բօրթօսին թեւէն կախուեցաւ և արտմութեամբ պոռաց:

— Մ. Բօ՛րթօս, իրաւ որ ես այս գործէն բնաւ տեղեկութիւն չունիմ, եւ ի՞նչ գիտնամ թէ ձի մը ի՞նչ է, թամբը ի՞նչ է:

— Պէտք էիք ինծի գիմել, ես որ այսպիսի բաներէ կը հասկնամ, Տիկին, բայց ձեր միտքը խնայութիւն ընել էր և հետեապէս տոկոսով ստակ փոխ տալ:

— Սխալութիւն մը եղած է, Պ. Բօ՛րթօս, պատուոյս վրայ կ'ըսեմ որ պիտի ուղղեմ զայն:

— Ի՞նչպէս պիտի ուղղէք, հարցուց հրացանակիրը:

— Մտիկ ըրէք: Այս իրիկուն Մ. Բօքընար Շօլմ դուքսին տունը պիտի երթայ անոր հրաւերին վրայ: Խորհրդակցութեան մը համար է անշուշտ, որ առնուազն երկու ժամ պիտի տևէ: Եկէ՛ք, առանձին պիտի ըլլանք և մեր հաշիւները կը կարգադրենք:

— Հիմա չիտակ խօսեցաք, սիրելիս: Կարծեմ պիտի կրնանք իրարու խօսք հասկնալ:

— Կը ներէ՞ք ինծի:

— Տեսնենք, ըսաւ Բօրթօս վեհափառօրէն:

Եւ իրարմէ բաժնուեցան ըսելով թէ նոյն իրիկունը պիտի տեսնուին:

— Թշուա՛ռական, ըսաւ Բօրթօս ինքնիրեն, կ'երեւայ որ վերջապէս Տիար Բօքընարի սնտուկին մօտենալու ժամանակը եկաւ:







20,000 ՀԵՌԱԳԻՐ

Ա. Ռ.

Ա.Լ.ԷՔԱ. ՏԻՒՄԱ. ՀՕՐ

Անդուգական և Աշխարհահռչակ Վիպագիր Ալէք-  
սանար Տիւմա՝ հազիւ աւարտելու վրայ էր «Երեք Հրա-  
ցանակիրներ»ը, ամբողջ Յրանսան դղրդեցաւ. 20,000է  
աւելի շնորհաւորական և միանգամայն քաջալերական  
հեռագիրներ ստացաւ, որպէսզի չմեռցնէ հերոսները:

Աղեքսանդր Տիւմա Հայր, ժողովրդական այս անու-  
րինակ խանդավառութենէն քաջալերուած մկսաւ հրա-  
տարակել իւր ԳՍԱՆ ՏԱՐԻ ԵՏՔԸ, որուն որչափ պատ-  
մական գլուխ գործոց մը ըլլալը, կարծենք Ընթերցող-  
ները կրցին հասկնալ:

Ահա այս վէպն է որ յառաջիկայ շաբթու կ'սկսինք  
հրատարակել 16 էջ 10 փր.ի: Փնտռեցէք ամէն Լրա-  
գրավաճառներէ:





Արդարեւ, յ  
թալու համար է  
եւած բլլալով, յ

դոցը: Լաւատեղութեամբ, ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻ ՆՈՐ ԶԵՌՆԱՐԿԸ  
Պօնափէօ արքա  
կը կերակրուէր  
քով:

## ՔՍԱՆ ՏԱՐԻ ԵՏՔԸ,

ԵՐԵՔ ՀՐԱՑԱՆԱԿԻՐՆԵՐ, ՈՒ

ԱՆՕՐԻՆԱԿ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Կիւրքեմպեղի Մատենաշարին Գրաշար-Հրատարակիչները քաջայերուելով «Երեք Հրացանակիրներ»-ու գտած անօրինակ ընդունելի թէնէն, յառաջիկայ շաբաթուրդէ պիտի սկսին հրատարակել Անգղագական Վիպագիր

ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ ՏԻՒՄԱ ՆՕՐ

## ՔՍԱՆ ՏԱՐԻ ԵՏՔԸ,

որ անսխալական շարունակութիւնն է Երեք Հրացանակիրներուն: Քսան Տարի Ետքին մէջ պիտի երեւան դարձնաւ Չորս Հրացանակիրները, Ռիչլիէօյի յաջորդ Մազարէն Կարտինալը, Պարսապիկներու կռիւները, որմէ ծնունդ առաւ Ֆրանսական Մեծ Յեղափոխութիւնը, ինչպէս նաեւ անգլիական յեղափոխութիւնը Մեծն Գրոմ-ուէլի առաջնորդութեամբ, որ յանգեցաւ նոյն ժամանակի Անգլիոյ Միապետին գլխատուութեան, Էն, Էն, Էն:

Ընթերցողները, աւելի հետաքրքրութեամբ պիտի հետեւին «Քսան Տարի Ետքին», ուր տ'Արդանեան, Աթօս, Բօրթօս և Արամիս մեծ դեր պիտի ունենան վերը յիշուած պատմական խոշոր դէպքերուն մէջ:



100 ~

|        |   |        |
|--------|---|--------|
| Եր     | № | 270/10 |
| ՄԱԴ    | Մ | 100    |
| 43     | Ո | 100    |
| ԿՕՄԻՏԵ |   |        |

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0315352



5617